

De waterkanker der kinderen; eene monographie ... / Vertaald uit het Hoogduitsch, en met eene plaat en een bijvoegsel vermeerderd, door A. Potgieter.

Contributors

Richter, Adolph Leopold, 1798-1876.
Potgieter, A.

Publication/Creation

Leyden : C.C. van der Hoek, 1833.

Persistent URL

<https://wellcomecollection.org/works/u8978y2r>

License and attribution

This work has been identified as being free of known restrictions under copyright law, including all related and neighbouring rights and is being made available under the Creative Commons, Public Domain Mark.

You can copy, modify, distribute and perform the work, even for commercial purposes, without asking permission.

Wellcome Collection
183 Euston Road
London NW1 2BE UK
T +44 (0)20 7611 8722
E library@wellcomecollection.org
<https://wellcomecollection.org>

1. 34. 1900.

DE
WATERKANKER
DER
KINDEREN;

—
Eene Monographie,

DOOR
ADOLF LEOPOLD RICHTER.

—
VERTAALD
UIT HET HOOGDUITSCH,

DOOR
A. Potgieter.

V. N. 234

43739/B

J. XXXVIII. 0

19

~~IV~~ ~~7#~~ ^R

Digitized by the Internet Archive
in 2018 with funding from
Wellcome Library

<https://archive.org/details/b29293042>

DE
WATERKANKER

DER
KINDEREN;

Een Monographie.

ADOLF LEOPOLD RICHTER,

GENESHEER DER DEE NEE VAN HET KONINKRIJK DER NEDERLANDEN
IN HET KONINKRIJK DER NEDERLANDEN, WISSENSCHAPPELIJK
BESLISSELDE VAN DE DEE IN HET KONINKRIJK
DER NEDERLANDEN.

DE
WATERKANKER

DER

KINDEREN;

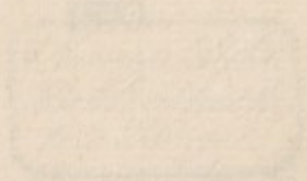
MET EENE PLAAT EN EEN BIJVOEGSEL
VERMEKELIJK.

A. Polgieter,

DEE VAN HET KONINKRIJK DER NEDERLANDEN.

DEE VAN HET KONINKRIJK DER NEDERLANDEN
DEE VAN HET KONINKRIJK DER NEDERLANDEN

DEE VAN HET KONINKRIJK DER NEDERLANDEN

WATERSKRAANEN

RENDEREN

GEDRUKT BIJ J. G. LA LAU.

DE
WATERKANKER

DER
KINDEREN;

Eene Monographie,

DOOR

ADOLF LEOPOLD RICHTER,

GENEESHEER BIJ DEN STAF VAN HET KONINKLIJK GENEES-
EN HEELKUNDIG FREDERIK-WILHELM'S INSTITUUT, EN
MEDELID VAN DE GENEES- EN HEELKUNDIGE
MAATSCHAPPIJ TE BERLIJN.

MET TWEE PLATEN.

VERTAALD

UIT HET HOOGDUITSCH,

EN

MET EENE PLAAT EN EEN BIJVOEGSEL

VERMEERDERD,

DOOR

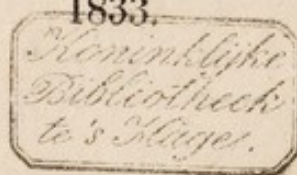
A. Polgieter,

HEEL- EN VERLOSKUNDIGE TE LEIDEN.

TE LEIDEN BIJ

C. G. VAN DER HOEK.

1833.

W A T E R K A N K E

K I N D E R E N

Keene Monographie

ADOLF LEOPOLD RICHTER

GEZONDHEID EN DEZ STAP VAN HET KONTAGIEUS GENEES
EN BESLENDIG VERBOD WILHELM'S INSTITUUT, EN
MIDDEL VAN DE GENEES EN HELLENDIGE
MAATSCHAPPIJ TE KEELN.

MIT ZWEI TAFELN.

VERTAALD

UIT HET HOOGDUITSCH

MIT KENNE PLAAZ EN EEN BIJVOEGSEL
VERMEKENDRD.

A. Polzelet

DEEL - EN VERVOLGENDE TE LEIDEN.

TE LEIDEN BIJ
J. C. VAN DER BEEK

1833

AAN DEN HOOG WEL-GEBOREN HEER,

DEN HEER

JOHAN VON WIEBEL,

MED. DOCT.,

Lijfarts van Zijne Majesteit den Koning van Pruissen, Generalen Geneesheer bij den Staf van de Armee en Chef van het Militaire geneeskundig bestuur, eersten geneeskundigen Geheimraad, Directeur van het Koninklijke genees- en heilkundig Frederik-Wilhelm's Instituut, en van de Koninklijke genees- en heilkundige Militaire Akademie, Commissaris van de Hof-Apotheek, Ridder der Orde van den Koninklijken Pruissischen rooden Adelaar van de tweede klasse en van het ijzeren Kruis van de tweede klasse, van de Keizerlijke Oostenrijksche Orde der ijzeren Kroon van de tweede klasse en van de Leopold's Orde van de derde klasse, van de Keizerlijke Russische St. Anna's Orde van de tweede klasse en van de St. Wladimir's Orde van de vierde klasse, van de Koninklijke Beijersche burgerlijke Orde van verdienste van de derde klasse, van de Orde van den Koninklijken Nederlandschen Leeuw van de derde klasse, Officier van de Koninklijke Fransche Orde van het Eerlegioen, Commandeur van de Groot Hertogelijke Badensche Orde van den Zaringschen Leeuw, Medelid van onderscheidene Akademiën en geleerde Maatschappijen te Petersburg, Moscou, Napels, Berlijn, Erlangen, enz. enz. enz.

WORDT DEZE LETTERARBEID,

MET DE MEESTE HOOG-

ACHTING,

Opgedragen.

V O O R R E D E

VAN DEN

SCHRIJVER.

Toen mij voor zeven jaren, door eenen vriend, voor de eerste maal de gelegenheid werd aangeboden, om den waterkanker in deszelfs zoo snel verloop en doodelyken uitgang waar te nemen, werd mijne opmerkzaamheid ten hoogste op die ziekte gevestigd. Ik stelde mij derhalve zoo veel mogelijk in de gelegenheid, tot de verdere waarneming van soortgelijke gevallen, waarvan er zich jaarlijks meer en meer in de praktijk der armen te Berlijn voordeden. Te meer werd ik hiertoe aangespoord, daar zelfs onze beste pathologische en therapeutische werken van deze verderfelijke ziekte, of in 't geheel geene, of onvoldoende melding maken.

Door mijne latere betrekking tot het koninklijk genees-heelkundig FREDERIK-WILHELMS-instituut, als Bibliothecaris, welk eervol ambt mij door mijnen hoog te vereeren Chef, den heer VON WIEBEL, gedurende eene reeks van jaren ten deel viel, werd mij de gelegenheid aangeboden, in de uitgebreide bibliotheek van gezegd instituut, van tijd tot tijd, datgene te leeren kennen, hetwelk tot hertoe over het voorhandene onderwerp geschreven en

bekend was geworden. Ik nam daarom het besluit, om het zoo zeer verstrooide niet alleen bij elkander te brengen en te rangschikken, maar ook dienstbaar te maken, om algemeene resultaten daaruit te trekken, en deze met mijne eigene ondervinding aangaande deze ziekte te vergelijken. Weldra, echter, stiet ik daarbij op eene reeks van zwarigheden: want zoo menige bijzonderheid bleef nog in het donkere gehuld, en dikwijls moest ik mij met gissingen of meeningen vergenoegen, zonder de vereischte ophelderingen te kunnen geven, terwijl ik maar al te zeer inzag, dat hiertoe nog eene veel omvattender en uitgebreider ondervinding noodig was.

Deze zwarigheden hielden mij echter van dezen kleinen arbeid niet af: want ik hoopte, dat daardoor veelligt aanleiding konde worden gegeven, de opmerkzaamheid van het geneeskundig publiek nader op deze ziekte te leiden, en zoodoende anderen de gelegenheid te verschaffen, datgene van lieverlede te bereiken, wat ik tot nog toe niet vermogt. Menige door mij voorgedragene beschouwing, menig uitgebragt gevoelen, wordt veelligt in de toekomst wederlegd, en vele onzekerheden opgeheven: trouwens, zulks moest ook het doel van dit kleine geschrift zijn. Ik heb daarom ook niet nagelaten in hetzelfde die punten aan te duiden, welke nog eene nadere verklaring behoeven.

BERLIJN, den 25 Maart 1828.

DE SCHRIJVER.

INHOUD.

Eerste Hoofdstuk ,	<i>Geschiedenis van den Waterkanker.</i>	Bl. 1.
Tweede »	<i>Erkenning</i> » » »	» 31.
Derde »	<i>Over de natuur</i> » » »	» 48.
Vierde »	<i>Oorzaken</i> » » »	» 67.
Vijfde »	<i>Voorspelling</i> » » »	» 75.
Zesde »	<i>Behandeling</i> » » »	» 81.
<i>Litteratuur over den Waterkanker</i>		» 115.
<i>Bijvoegsel van den Vertaler</i>		» 121.

Faint, illegible text at the top of the page, possibly bleed-through from the reverse side.

I N H O U D

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

Faint, illegible text at the bottom of the page, likely bleed-through from the reverse side.

EERSTE HOOFDSTUK.

GESCHIEDENIS VAN DEN WATERKANKER.

Het is wel niet aannemelijk, dat de waterkanker der kinderen (aldus genoemd wegens het snel toenemen der verstoring en de aanmerkelijke afscheiding van speeksel, welke daarmede steeds gepaard gaat) eene ziekte zoude zijn, eerst sedert die tijden bestaande, welke ons de eerste uitvoerige beschrijvingen en ziektegeschiedenissen geleverd hebben.

De sedert den aanvang der 17de eeuw ontwaakte waarnemingszucht en de ijver, om belangrijk schijnende ziektegevallen mede te deelen, maken ons dat tijdvak tot eene bron, naar dewelke wij alleen verwijzen, en, door onze geschiedkundige navorschingen iets met zekerheid kunnen aantonen.

Wanneer wij bij zoodanige onderzoekingen, gelijk gewoonlijk, tot HIPPOCRATES terug gaan, dan ondervindt men menigmaal, dat de zin van den grondtekst geheel willekeurig, naar gelang het met het voorgestelde doel het meest overeenkwam, is uitgelegd en verklaard. Mij is het niet gelukt, in de schriften van HIPPOCRATES eene plaats op

te sporen, waaruit met zekerheid zoude aan te wijzen zijn, dat de onderhavige ziekte toen reeds is waargenomen.

Ofschoon de woorden » *Νομαί, νομας, νομη* » waarmede later, de waterkanker bijna algemeen is bestempeld geworden, aldaar zeer dikwijls voorkomen, zoo geven zij toch slechts eene rotachtige, invretende en voortknagende zweer, in het algemeen, te kennen, zonder bij uitsluiting gebezigd te zijn ter beteekenis van zoodanige verwoestingen in den mond en in het aangezicht.

Zeer waarschijnlijk is het, dat het 15de Hoofdstuk van het 6de boek bij CELSUS, ten opschrift hebbende » *de cancro oris* » op den waterkanker, en niet op den kanker der lippen of van de tong, waarover in het 28ste Hoofdstuk van het 5de boek gehandeld wordt, betrekking heeft; want het begin daarvan is: » *si quando autem ulcera oris cancer invasit etc.*; » en nadat de behandeling is opgegeven, vervolgt hij: » *Quod si puer est, cui id incidit, specillum lana involutum in medicamentum demittendum est et super ulcus tenendum, ne per imprudentiam adurentia devoret. Et si dolor in gingivis est, moventurque aliqui dentes, rejici eos oportet, nam curationes vehementer impediunt. Si nihil medicamenta proficiunt, ulcera erunt adurenda. Quod tamen in labiis ideo non est necessarium, quoniam excidere commodius est. Et id quidem, aequè adustam, atque excisum, sine ea curatione, quae corpori*

manu adhibetur, impleri non potest. Gingivarum verum ossa, quae hebetia sunt, in perpetuum ustione nudantur, neque enim postea caro incre- scit. Imponenda tamen adustis lenticula est, do- nec sanitatem, qualis esse potest, recipiant.” —

Van evenveel bewijs mag wel de volgende plaats, uit het 5de deel van de werken van GALENUS (*Basiliae* 1542, de compositione pharmacorum sec. loc. Lib. VI. Col. 654), zijn, dat de waterkanker toen ter tijde ook reeds voorkwam: » Quandoque tamen diuturnae fiunt ac aegre solubiles (sc. aph- thae seu ulcerationes oris), et progressu temporis putredinosum quid acquirunt, quod a medicis, *Nome*, id est: *ulcus depascens* appellatur, etc.”

Het eerste en uitvoerige berigt over den water- kanker schijnt ons uit Holland te zijn geworden. C. BATTUS verwondert zich, in eene bijzondere af- deeling van zijn handboek, over de Chirurgie, onder den titel: » *Van de corrosijvige Ulceratien ineetingheende verrottinghe der Kinder-Monden, di der ghemeenen man den Cancker noemt*,” dat zoo weinige schrijvers van deze soort van mondbederf bij kinderen hebben melding gemaakt, daar dezelve toch zoo dikwijls voorkomt. Hij be- schrijft de snel voortgaande verstoring van het weefsel des monds, aan hetwelk zelfs de tong deel neemt, met weinige woorden, en waarschuwt den wondartsen, deze ziekte bij haar ontstaan voor niet te gering te achten. Met eene kleine witte of zwartachtige vlek begint zij aan de lippen, tanden

of in de keel en breidt zich dagelijks, zichtbaar uit. Hij geeft daarom, ter stuiting van den voortgang dezer kwaal, de behandeling zeer uitvoerig op, en merkt ten slotte aan, dat zijne drie kinderen door dezelve zijn hersteld geworden, ofschoon het eene, twee groote stukken van de kaak met tien tanden verloren had.

VAN DE VOORDE schijnt de eerste te zijn geweest, welke deze ziekte bij uitsluiting »*Noma* of *Waterkanker*” genoemd heeft. Hij geeft eene zeer nauwkeurige beschrijving van deze kwaal, voegt er eenige opheldering omtrent het ontstaan en het wezen derzelve bij, en noemt haar »*verrottende Ulceratie*,” eene ziekte, van kanker geheel onderscheiden. Ook vindt men bij hem zeer bepaalde regels en voorschriften tot derzelve behandeling opgegeven, volgens welke hij, A°. 1662, drie kinderen hersteld zoude hebben, ofschoon bij het eene de wang, ter grootte van een tweestuiversstuk, verstorven was.

STALPART VAN DER WIEL maakt slechts in het voorbijgaan melding van deze kwaal, onder den naam van *Waterkanker*, terwijl hij van een *Pseudo-Cancer* spreekt, welke uit de lippen gesneden werd.

Nadere berigten omtrent den waterkanker werden ons door de beschrijving van bijzondere ziektegeschiedenissen ten deel. J. MUIS deelde ons twee zulke gevallen mede. Een meisje van vijf jaren kwam eerst op den vijfden dag van de ziekte on-

der zijne behandeling. De helft van den neus en een vierde van de tong waren reeds verstoord, en de linker wang toonde een groot gat. De dood volgde vier dagen daarna. Bij een' knaap van twee jaren werd de kwaal bij haar ontstaan behandeld, en de genezing volgde binnen korten tijd. Aangaande de benaming dezer ziekte bestaat er bij hem twijfel, en hij laat het onbeslist, of dezelve met BATTUS »*cancer*,» met C. VAN DE VOORDE »*ulcus noma*» of met FABR. HILDANUS »*gangraena*» genoemd worden moet; bij zijne landslieden is de benaming »waterkanker» in gebruik.

BIDLÖÖ voert later drie gevallen aan, door welker beschrijving bewezen wordt, dat zelfs bij zeer uitgebreide verstoring nog genezing mogelijk is. De eene lijder was een knaap van acht jaren, welke op den zesden dag der ziekte door zijnen wondarts als een slagtoffer daarvan werd opgegeven. Een groot gedeelte van de linker bovenkaak was hier losgegaan en evenwel volgde de herstelling. Bij een' tweeden, vijfjarigen knaap, was er binnen korten tijd een gat van eene vingerbreedte in de wang ontstaan, hetgeen ook weder genas; en bij een' derden knaap werd binnen vijf dagen de geheele onderlip verstoord, welke door vorming eener nieuwe vergoed werd. Over de benaming dezer ziekte verklaart zich BIDLÖÖ niet nader, keurt echter die van »*cancer*» af, en waarschuwt voor eene verwisseling met de *vou* der

Grieken, welke ziekte een geheel ander begin en voortgang heeft. Het ontstaan leidt hij van een ontaard watervat (*hydapide*) af, hetwelk ontsteekt en in eene kwaadaardige zweer overgaat.

VAN SWIETEN maakt melding van deze ziekte als hij over het koudvuur (*gangraena*) handelt en leidt dezelve van scheurbuik af. Met korte woorden schildert hij zeer getrouw de plaatselijke verschijnselen en geeft de behandeling op. Zijne landslieden noemen dezelve » *cancer aquaticus, quia cancri instar exedit omnia, et jugis talis salivae fluor adest.*” Bij kinderen van arme lieden zag hij de verschrikkelijkste uitgangen, wanneer de kwaal bij den aanvang verkeerd behandeld of verzuimd werd. Niet slechts alle reeds aanwezige tanden zag hij uitvallen, maar zelfs de kiem voor de opvolgende vernietigen; ja bijna de geheele tandkas van de onderkaak werd afgestoten, en de lippen, wangen, de tong en de kin werden verstoord, voor en alear de kinderen stierven.

A. VAN RINGH beschreef de ziekte onder den naam van » *cancer scorbuticus*” en brengt dezen kanker tot de valsche soorten. Hij merkt aan, dat bij de Romeinen en Grieken deze kanker niet is bekend geweest, dewijl zij de scheurbuik niet gekend hebben. Bij de bewoners van het noorden is deze ziekte reeds lang bekend, gelijk uit den alouden naam » *waterkanker*”, volgens het Nederlandsche taalgebruik, blijkt. Hij tracht de ken-teekenen op te geven, door welke zich de scheur-

buikige kanker van den waren en venerischen zou onderscheiden. De beschrijving der ziekte stemt intusschen met die zijner voorgangers niet geheel overeen, en het schijnt, als of hij aan dit verstorings-proces verschijnselen heeft toegeschreven, welke daarbij niet waargenomen, en slechts aangenomen werden om de benaming »kanker” te kunnen regtvaardigen. Een hard, zwart-blaauw gezwel zou tot ontsteking en in een ettergezwel overgaan, hetwelk bij het openbreken eene menigte stinkende, dunne, bloedige en scherpe stof ontlast. De kleine zweren breiden zich naar de vlakke en in de diepte uit, loopen in elkander en worden koudvurig, waarop de dood volgt, wanneer niet tijdig genoeg hulp wordt aangebragt. Daar hij met de mededeelingen van BOOT, BID-LOO, F. HILDANUS en van VAN SWIETEN over den waterkanker bekend is, zoo kan men de gevolgtrekking daaruit afleiden, dat hij, door de opgegevene beschrijving, deze ziekte heeft bedoeld.

J. VAN LIL beschreef deze ziekte onder de, door hem voor *synonym* gehouden, benamingen van »*ulcus noma, stomacace* en waterkanker.” Eene getrouwe schildering der ziekte, bij een zesjarig meisje, bewijst, hoe veel het herstellingsvermogen der natuur bij zeer beduidende verstoringen dikwijls nog vermag. Als het gevolg van scheurbuikig koudvuur der zachte deelen van den mond, scheidde zich het grootste gedeelte van de regter bovenkaak af, met uitzondering van dat

stuk, hetgeen de achterste kies bevatte, en van de linker een stuk, waarin drie tanden zaten. In vier weken volgde de genezing, nadat het verlies der zelfstandigheid zich tamelijk weder hersteld had. Als het merkwaardigste van dit verhaal schijnt nog de opgaaf te zijn: dat bij hetzelfde kind zich, in plaats van de snijtanden, drie kiezen vormden.

Een tweede geval, bij een kind van nagenoeg vijf jaren, hetwelk, na *variolae confluentes*, binnen twee dagen, aan eene koudvurige verstoring van de gansche bovenlip, tot aan den neus, leed, liep ongelukkiger af. Het tandvleesch was voor een gedeelte ook ziekelijk gesteld, en eenige tanden vielen uit. Het kind stierf reeds op den vijfden dag, niettegenstaande het gebruik van kina en zuren.

BRUINEMANN genas een tweejarig kind tot op eene overblijvende spleet gelijk bij de hazenlip, terwijl het hem gelukte, de koudvurige verstoring door middel van zwavelzuur te beperken. Hij noemt den waterkanker eene scheurbuikige kankerzweer. Volgens zijne mededeeling werden door COURCELLES, met datzelfde zuur, twee kinderen genezen, ofschoon bij het eene, een stuk been verloren ging.

Met betrekking tot de voorzegging en de genezing zijn, verder, de beschrijvingen van twee ziektegevallen door L. STELWAGEN van waarde. Hij noemt den waterkanker eene boosaardige zweer aan de lip. Hij genas een kind door geest van

zout, ofschoon een gedeelte der lip reeds weggevreten was; wang en neus door het koudvuur aanmerkelijk geleden, en de zweer op nieuw een kwaadaardig karakter aangenomen had. Een tweede kind werd hersteld, nadat het koudvurige gedeelte was uitgesneden. Bij een derde leed het tandvleesch gelijktijdig en de verstoring had zich tot aan de oogen uitgebreid, waarna het kind stierf.

In nieuweren tijd hebben THOMASSEN a THUES-SINK en H. F. THYSSEN berigten aangaande deze ziekte medegedeeld, en vermeld, dat dezelve in de Nederlanden dikwijls voorkomt, en zich, somwijlen, bij kinderen *epidemisch* vertoont. Dikwijls zou dezelve het gevolg van uitslagziekten, alsmede van een *gastrisch* karakter zijn, waarom de plaatselijke behandeling alleen, tot de herstelling niet toereikende is, maar de inachtneming dezer zamengesteldheden vordert.

De Geneesheeren in Zweeden hebben eveneens gelegenheid gehad, deze ziekte waar te nemen. LUND heeft elf kinderen aan dezelve, die hij ook *noma* noemt, zien lijden; tien stierven, en het elfde, waarbij het verstorings-proces in deszelfs opkomst konde worden tegengegaan, werd slechts hersteld. Hij heeft alzoo veel ondervinding aangaande deze ziekte kunnen opdoen, en zijne mededeelingen omtrent het ontstaan, het beloop en den uitgang derzelve, zijn zeer op prijs te stellen. Hij zag slechts de kwaal bij kinderen van arme

lieden, die in opgeslotene en slechte lucht leefden, weinig beweging hadden, en een moeilijk te verteren, vast en gezouten voedsel gebruikten.

Met betrekking tot het beloop onderscheidt hij vier tijdperken. De eerste beide, waarvan het tweede zich somwijlen niet bijzonder laat opmerken, noemt hij die der voorboden, welke zich door de algemeene verschijnselen van koorts doen kennen. Het derde tijdperk wordt door de vorming van eene blaauwe vlek op de wang (vorming van koudvuur), en het vierde door de verdere uitbreiding daarvan en door het beginnen der verstoring aangeduid. Eene aandoening van het tandvleesch was niet altijd gelijktijdig voorhanden. Het bewustzijn, gelijk ook de lust tot eten, bleven dikwijls tot aan den dood bestaan. Geen kind was ouder dan tien, geen jonger dan een jaar. De kina werd als een zeer werkzaam middel aanbevolen. Hij voert LINNEUS als diegene aan, welke het begrip »*noma*” ter beteekenis van deze ziekte gebruikt heeft. In deszelfs *Genera morborum definita; Upsaliae, 1763, Classis XI. Ord. III*, wordt *noma* op gelijke wijze, als in de *nosologien* van CULLEN, VOGEL, SAGAR enz., in de algemeene beteekenis, voor een *ulcus, quod non affectam tantum partem, sed et vicinas exedit et absumit*, gehouden, zonder dit woord op gezegde verstoring van het aangezigt en den mond toe te passen, waartoe VAN DE VOORDE de uitdrukking bezigde.

P. BIERCHEN voert aan, dat de *noma* of wa-

terkanker ook *Todtenwurm* of *Lkmatken* genoemd wordt. Hij houdt de ziekte voor een *ulcus sphaecelorum*, hetwelk met den gewonen kanker niets gemeen heeft. De plaatselijke verschijnselen worden zoo kort mogelijk, naauwkeurig, opgegeven.

O. ACREL deelde de ziekte-geschiedenis van eenen 18 jarigen boeren jongen mede, welke, ten gevolge van scheurbuikig koudvuur, *noma* genoemd, een groot gedeelte van de zachte deelen beider wangen, en bijna de beide zijtakken van de onderkaak verloor. Toen het koudvuur tot staan was gekomen, sneed hij de randen los en hechtte de wonden, waardoor de vereeniging werd daargesteld. De mismaaktheid was, gelijk eene afbeelding toont, zeer gering; de verloren gegane deelen van de kaak werden aan beide zijden weder hersteld, zonder dat zich echter op nieuw tanden vormden.

MEZA deelde later de genezing van een 6 jarig meisje mede. Hij voert aan: dat de Duitschers deze ziekte »*Mundfäule*» noemen, welke betekenis hij echter, daarom niet goedkeuren kan, wijl deze ziekte een verschijnsel is van de scheurbuik, waaraan slechts volwassenen lijden, en waarbij, voornamelijk, het tandvleesch wordt aangegrepen.

Zijne mededeelingen omtrent de wijze van het ontstaan der ziekte zijn niet zonder waarde; voornamelijk hecht hij een groot gewigt aan de levenswijze der kinderen.

PH. A. NEMNICH voert als *synonyme* beteekenis van den waterkanker bij de Deenen het woord »*Vandkraeft*,» en als benamingen van gelijke beteekenis in de zweedsche spraak, de woorden »*Vattenkraeft* en *Likmask*» aan.

In nieuweren tijd handelde A. C. CALLISSEN over deze ziekte onder de afdeeling van het koudvuurig mondbederf, (*stomacace gangraenosa s. maligna.*) Hij merkt aan, dat dezelve, vroeger, dikwijls met het eenvoudige en scheurbuikige mondbederf verwisseld is geworden. Behalve de reeds boven opgegevene *synonyme* beteekenissen, voert hij nog de zweedsche woorden »*Vatterkraefta* en *Wurmkraefta*» aan.

Daar LENTIN deze kwaal met de *Cheilocace* of klierzieke zwelling der lippen verwisseld heeft, zoo slaat hij, tot nauwkeuriger beteekenis, het woord »*Ulocace*» voor. Zijne mededeelingen over deze ziekte zijn de volledigste, welke wij tot hertoe bezaten; inzonderheid met betrekking tot de litteratuur.

Ook aan de Fransche artsen ontging de waarneming dezer verwoestende ziekte niet. POUPART verhaalt, dat in het jaar 1699, de scheurbuik onder de kinderen in het *Hôtel-Dieu* zeer geheerscht, en de kwaal, in den mond en in het aangezicht, zulke aanmerkelijke verstoringen veroorzaakte, dat eene overbrenging naar het hospitaal *St. Louis*, als in een gezonder gedeelte van de stad gelegen, noodzakelijk werd.

Ook SAVIARD had gelegenheid, in het *Hôtel-Dieu* de verstoring der wangen van kinderen, binnen drie tot zeven dagen, te zien. Dat de ziekte eenen hoogen graad bereikte en vele kinderen wegnam, daarvan kan voor een gedeelte ten bewijze verstreken de omstandigheid, dat de overheid de behandeling aan een' kwakzalver veroorloofde, welke zich verbond, alle de kinderen te genezen. Daar echter het gevolg aan de beloften niet beantwoordde, zoo pakte hij zich weg.

BERTHE beschreef later de ziekte onder den naam van »*gangrène scorbutique des gencives dans les enfans.*” Hij had echter geene gelegenheid, eenen hoogen graad van de kwaal waar te nemen, waarbij, namelijk, de wangen verstoord worden, gelijk CAPDEVILLE bij een zesjarig meisje opmerkte. Na eene koorts, op den zesden dag der ziekte, deed zich eene doodelijk eindigende verstoring der bovenlip en van de overige zachte deelen tot aan het voorhoofdsbeen op. Ofschoon het tandvleesch der boven snijtanden alleen, in koudvuur overging, zoo noemde hij, desniettegenstaande, de ziekte »*Pourriture aux gencives.*”

JOURDAIN wijdde aan het scheurbuikige koudvuur van het tandvleesch bij de kinderen eene bijzondere afdeeling toe in zijn werk, over de ziekten van den mond. Hij voert waarnemingen van HILDANUS, MUNNIKS, SAVIARD en WEPFER aan, en deelt alsdan twee waarnemingen mede, die hij aan twee kinderen van drie en vier jaren

zelf gelegenheid had te doen. De kwaal bleef bij deze beide kleine patienten tot op het tandvleesch en de onderkaak bepaald, en de herstelling volgde, daar vroegtijdig genoeg hulp werd aangebragt.

FR. BOISSIER DE SAUVAGES beschrijft deze ziekte met korte en bondige woorden, onder den naam van »*necrosis infantilis*” en geeft eene zeer treffende schildering daarvan. Hij brengt dezelve onder de *cachexiae anomales*, en voert haar aan, als eene nieuwe, nergens beschrevene, alleen de kinderen in weeshuizen aantastende, ziekte. Bij kleine meisjes zouden ook de uitwendige geslachtsdeelen de zitplaats van deze kwaal worden.

CHOPART en DESAULT maken slechts in het kort melding van de verstoring in het aangezicht, ten gevolge eener *scorbutique* opzwellling van het tandvleesch.

In nieuwere tijden heeft HÉBREART in de *dictionnaire des sciences médicales*, onder het Art. *Gangrène*, deze kwaal vermeld; koudvuur, hetwelk op eene *atonische* scheurbuikige ontsteking (*inflammation atonique scorbutique*) zou berusten, voor het wezen der ziekte houdende. Ook deelt hij het berigt mede, dat BARON het *cauterium actuale* daartegen heeft aanbevolen.

BOIJER beschrijft de ziekte onder den naam, »*gangrène scorbutique aux gencives*,” en prijst met VAN SWIETEN de aanwending van het zoutzuur, plaatselijk, aan; in verder gevorderden graad, de lappen van het zieke tandvleesch weg te snij-

den, den dunnen scherpen etter (*jauche*), ter verhinderling van de verdere uitbreiding, door middel van eene spons op te doen zuigen, en alsdan kleine sponsjes, in een verdund *aqua Rabelii* en aluin vochtig gemaakt, daarop te leggen, om de bloeding te vermijden en het uitvloeiende op te nemen. Na de wegneming der sponsjes, hetgeen na een of meer uren eerst geschieden mag, moet de mond vlijtig met verdund zoutzuur uitgewasschen worden.

Omvattender arbeid over dit onderwerp leverden ISNARD CEVOULE, M. H. CLIET en REY. De eerste neemt in zijne beschrijving van de plaatselijke verschijnselen, twee tijdperken aan; namelijk: dat van zwelling en van koudvuur. Hij onderscheidt deze ziekte, hetgeen naauwelijks een ander vóór hem had gedaan, van het scheurbuikig koudvuur des tandvleeschs en van de koudvurige sprouw. Ook deelt hij uit zijne en uit BARON's praktijk zes ziektegeschiedenissen mede, waaruit blijkt: dat eene gelijke verstoring ook aan de uitwendige geslachtsdeelen van meisjes voorkomt; dat dezelve gewoonlijk met eene zweer, zelden met meerdere, op het slijmvlies, aan de binnenvlakte der wang of de groote schaamlippen begint en van binnen naar buiten dringt. De bij den aanvang slechts plaatselijke ziekte zal eerst in het tweede tijdperk toevallen van algemeen lijden naar zich slepen. De aanstekende natuur van de kwaal loochent hij, en houdt het

gloeiende ijzer voor het eenige middel ter beperking van de uitbreiding.

M. H. CLIET merkt aan, dat onder de *epidemische* ziekten, welke, in het jaar 1817, in het hospitaal te *Lyon*, als het gevolg van een' grooten hongersnood heerschten, het mondbederf onder de kinderen uitbrak en bij acht van dezelfde tot koudvuur der wangen in derzelver gansche dikte klom, waarna gewoonlijk de dood volgde.

Eene even schatbare bijdrage leverde REY door de mededeeling van eene zeer uitvoerige ziekte-geschiedenis, onder het opschrift: »*sur une affection gangréneuse de la joue*» bij een 2½ jarig kind, hetwelk elf dagen, na eene schijnbare herstelling van onregelmatig verloopenen roodvonk, door deze ziekte werd aangetast. Het tandvleesch was, met uitzondering van eene kleine plaats aan eene kies, gezond, terwijl het gansche slijmvlies van den mond zich verstorven en zwart voordeed. Op den vijfden dag van de ziekte bevonden zich reeds de sporen van koudvuur op de harde en gezwollen wang, en op den negenden dag bedroeg de verstoring der wang achttien lijnen in de lengte en acht in de breedte, zoodat men de tanden bloot konde zien liggen. Door de plaatselijke aanwending van het *chlornatrum* werd de herstelling binnen drie weken volbragt.

Van de Engelsche artsen schijnt A. BOOT de eerste te zijn geweest, welke deze kinderziekte be-

schreven heeft. Hij noemt dezelve *labro-sulcium*, naar de verschijnselen, die voornamelijk onder de zinnen vallen, en *cheilocace*, naar de deelen, welke ziekelijk aangetast zijn. De Engelsche wondartsen moeten deze ziekte *mouth-cancer* of *cancer of the mouth*, of *cancrem oris* genoemd hebben, welke benaming ook voor andere ziekten van den mond gebruikt werd. De bovenlip zou meermalen dan de onderlip, de zitplaats van de kwaal zijn, en in eene groote uitgestrektheid verstoord worden. Het tandvleesch viel dikwijls van de tanden, en sprouw ontbrak niet zelden. Intusschen houdt BOOT beide de zamengesteldheden niet voor wezentlijk, daar deze ziekte-toestanden ook op zich zelve kunnen bestaan, zonder genoemd lijden van de lippen ten gevolge te hebben. In Engeland en in Ierland moet de ziekte dikwijls voorkomen, en bij kinderen tusschen twee tot vier jaren als eene besmettelijke heerschen.

UNDERWOOD beschreef de kwaal onder den naam »*gangrenous erosion of the cheeks.*” Zijne bepaling, ten aanzien van den ouderdom, in welchen de ziekte slechts voorkomen zou, stemt met de opgaven van andere artsen overeen. Ziekelijke, en aan wormen lijdende kinderen zouden aan deze kwaal het meest onderworpen zijn, en koortsbewegingen gingen de vorming van zwarte vlekken op de wang of aan de lippen vooraf.

SYMMONDS te Bath vond de elders reeds gemaakte ervaring bevestigd: dat deze ziekte na de ma-

zelen verschijnt. Drie dagen na de *crisis* van dezen uitslag werd een vierjarig meisje door eene koorts aangevallen, waarop zich pijnlijke gewaarwordingen in de tanden en zwelling van het aangezigt opdeden. Eene stinkende lucht uit den mond spoorde tot onderzoek aan, en er vertoonde zich aan de linkerzijde van het verhemelte en aan het tandvleesch van de onderkaak eene korst. De verstoring breidde zich nu snel rondom de kiezen van de onderkaak uit, en niettegenstaande het gebruik van de kina ontstond er een *hectische* toestand. Drie tanden en, later, een stuk van de bovenkaak, met nog twee tanden, scheidden zich af. Vier maanden later volgde eene gelijke afschilfering aan de onderkaak, en twee nieuwe tanden kwamen nu te voorschijn. In later verloop der ziekte vielen deze nieuwe tanden ook uit, welke echter, na volkomene genezing, andermaal door nieuwe werden vervangen. Deze dubbele herstelling der tanden, welke eene *physiologische* merkwaardigheid uitmaakt, moge de wijdloopigheid dezer opgave verontschuldigen.

Een gelijk geval deelde J. HOWSHIP van een vierjarig kind mede, bij hetwelke deze kwaal ook na de mazelen verscheen; intusschen breidde zich de verstoring hier ook over het aangezigt uit, en het kind stierf in weinige dagen. Hij noemt daarom deze ziekte niet te onregt eene kritische ontsteking en koudvuur van het aangezigt.

PEARSON en S. COOPER beschreven de hier in

de rede staande ziekte onder den naam van »mondkanker” en stemmen, betrekkelijk derzelver opgaven aangaande de natuur, het ontstaan, den uitgang en de behandeling, met andere artsen overeen.

Dat de waterkanker ook in Amerika te huis behoort, bewijzen de mededeelingen van B. H. COATES, een' arts in het kinder-hospitaal te Philadelphia, en van M'CLELLAN. De vorm, welken de eerste waarnam, en dien hij onder den naam van »*cancer oris infantum*” beschrijft, begon grootendeels aan den rand van het tandvleesch. Na eene geringe opzwellung en roodheid, welke verschijnselen zich echter niet altijd vooraf deden kennen, liet zich het tandvleesch, met verlies van eenige zelfstandigheid, een weinig los, en verkreeg, aan deszelfs oppervlakte, eene witte kleur. Daar zich in dit tijdperk dikwijls geene algemeene verschijnselen lieten opmerken, zoo werd de ziekte in dezen graad, somwijlen, over het hoofd gezien. Bij de verdere ontwikkeling vormden zich *gangréneuse* korsten en eene koudvurige zweer, door welker afgescheidene vloeistof de nabij gelegene deelen ontvelden. Koudvuur der tandkassen gaf aanleiding tot los wording der tanden, en veroorzaakte versterving (*necrosis*) der onderkaak. De kwaal plantte zich steeds van het tandvleesch over de inwendige vlakte van de weefsels des aangezigts voort, die vervolgens sterk opzwellen en spoedig op de uitwendige vlakte eene zwarte vlek vertoon-

den, welke spoedig in omvang toenam en het teeken van een' op handen zijnde dood werd. Algemeene, hevige koortsaanvallen, opzwellling van de onderbuik en diarrhé, voegden zich dikwijls hierbij. Op de inwendige vlakke der wangen wil COATES het begin der ziekte niet hebben opgemerkt, gelijk anderen berigten. Ook is eene doorboring der wangen door hem niet waargenomen geworden.

POUPAIL moet eene gelijke ziekte beschreven hebben. Van 240 kinderen leden eenmaal 72 aan deze ziekte; *remitterende* en *intermitterende* koortsen gingen dikwijls vooraf; zoodat men, nadat eenmaal de aandacht op deze ziekte gevestigd was geworden, bij ieder kind, hetgeen wegens koorts in het hospitaal werd opgenomen, vermoedde, dat hetzelfde deze verstorende mondziekte bekomen zoude. Eene algemeene behandeling vond geene plaats; slechts plaatselijk werd zwavelzuur koper, met kina en water, ter bestrijking gebezigd.

De mededeeling van M'CLELLAN betreft een ziektegeval van een driejarig kind, bij hetwelk zich als het gevolg eener vreeselijke verzwering van het tandvleesch bijna de gansche onderkaak, met uitzondering van het gewrichtsgedeelte afscheidde. Door middel van de behandeling van EBERLE werd de ziekte tot stilstaan gebragt, en binnen twee jaren de genezing zoo volkomen bewerkt, dat niemand de wegneming van het been vermoeden kon.

Van de Italiaansche litteratuur is den Heer RICHTER niets ter nadere kennis gekomen. A. BENEVOLI beschrijft eene, binnen zeven dagen doodelijk afgeloopene, koudvurige verstoring der bovenlip en van het aangezicht eens monniks, welke hij voor een' karbonkel hield. Of echter dat geval tot den waterkanker behoort, zij daargelaten.

Wat de litteratuur, over dit onderwerp, in Duitschland betreft, daaromtrent valt aan te merken, dat eerst onlangs in dit opzigt veel is geleverd.

Van de werken van oudere artsen, verdienen inzonderheid die van F. HILDANUS, J. DOLAEUS en J. JAC. WEPFER, te worden vermeld. Daarenboven vindt men echter, in vele geschriften van lateren tijd, deze verstoring van het weefsel des monds bij de scheurbuik, bij de sprouw, bij het koudvuur en bij het mondbederf, waarvan zij als een hooge graad wordt gehouden, beschreven. Of AMMAN, EYSELIOUS en PLOUQUET in hunne *dissertatien*, van deze ziekte melding hebben gemaakt, kan ik niet bepalen, daar het mij niet gelukt is, tot nadere kennis van dezen hunnen arbeid te zijn gekomen. Onder den titel »*de catarrho ad gingivas*» beschrijft F. HILDANUS drie gevallen van verstoring des tandvleeschs en der wangen bij kinderen. Hij houdt het vernietigings-proces voor koudvuur, en de scheurbuik als oorzaak daarvan; intusschen

geeft hij ook toe, dat andere ziekte-toestanden tot het ontstaan daarvan, den grond kunnen leggen.

DOLAEUS verhaalt de ziekte-geschiedenis van een' knaap, die ten gevolge der pokken, deze ziekte kreeg en stierf. Ook hij houdt dezelve voor koudvuur, door scheurbuik veroorzaakt, eene ziekte welke, in Holland, bij de kinderen onder den naam van »*waterkanker*» zoo dikwijls waargenomen wordt.

WEPFER zag een' knaap sterven, die langen tijd aan een' scheurbuikigen toestand geleden had.

Dat het woord »*Noma*» ook door de Duitschers gebezigd is geworden, om daarmede deze ziekte uit te drukken, daarvan strekt ten bewijze de bepaling, welke ST. BLANCARD van dezelve geeft; zij luidt aldus: »*Noma est ulcus putridum et depascens in glandulosis oris partibus, cum erosione et saepe carie, a scorbutica corporis temperie saepe ortum.*» Het begrip »*waterkanker*» schijnt eerst in latere tijden voor eene *synonyme* beteekenis te zijn genomen, want LENTIN en BERNSTEIN verstaan hier onder nog de *scrofuleuse* opzwellings der lippen, welke laatstgenoemde ook *cheilocace* of *cancer aquosus* en *labrisulcium* noemt, en dezelve van *noma*, hetgeen hij voor een woord van gelijke beteekenis als dat van *mondkanker* en *mondbederf* houdt, onderscheidt.

A. G. RICHTER maakt van deze kwaal melding, deels bij de ziekten van het tandvleesch, deels bij

de scheurbuik; hij neemt echter ook *gastrische* prikkels als oorzaken aan.

G. H. JAWANDT nam deze ziekte bij een driejarig meisje waar, hetwelk aan eene scheurbuikige gesteldheid van het tandvleesch leed, welke gedurende eenen tusschen beide komende buikloop scheen na te laten; deze, echter, verdwenen zijnde, werd zij met des te meer hevigheid daardoor aangetast, zoodat bijna alle de tanden tot versterving overgingen en zelfs de kin koudvurig werd. De herstelling volgde niettemin. Hij noemt deze ziekte *noma*, of mondbederf; begrippen, welke ook J. CH. STARK en NEUHOF voor gelijk beteekenend houden, daar zij den waterkanker slechts voor een' hooger en graad van mondbederf beschouwden.

F. WENDT gewaagt van deze kwaal, als de verschrikkelijkste naziekte van roodvonk en mazelen, na dewelke hij dezelve, bij de epidemie van 1773 zeer dikwijls, overigens slechts in den tijd van 35 jaren, tweemaal waarnam. Hij noemde dezelve *sphaceleus*, mondbederf.

CH. F. FISCHER en SIEBERT schijnen, voornamelijk, de opmerkzaamheid op deze ziekte gevestigd te hebben. De eerste tracht de nauwe verwantschap tusschen de roos bij jonggeborenen, de verharding van het celwijsweefsel, en het kwaadaardige mondbederf bij kinderen aan te toonen. Nadat hij vier gevallen van deze kwaal, die doodelijk afliepen, en waarvan twee na de mazelen,

een, na eene *asthenische* koorts, en het vierde na scheurbuik ontstonden, heeft medegedeeld, zoekt hij de *identiteit* dier ziekten, in den kinderlijken leeftijd, te bewijzen; daar hij gelijke beginselen als oorzaken, gelijksoortige verschijnselen, en, inzonderheid, de, aan deze ziektevormen gemeene verharding van het celwijsweefsel, op *asthenische* ontsteking gegrond, en als het ware door *infiltratie* veroorzaakt, als bewijsgronden aanvoert.

Van groote waarde tot de nadere kennis dezer ziekte is de bijdrage van SIEBERT, waardoor de opmerkzaamheid der artsen in Duitschland eerst nader op dezelve geleid is.

SIEBERT houdt het mondbederf en den waterkanker voor twee zeer verschillende ziekten, en beroept zich, deswegens, op SYDENHAM en MENDE, welke beide naauwkeurig beschreven hebben. Met regt merkt hij aan: dat zoo wel de artsen als de leeken niet behoorlijk met deze ziekte bekend zijn, en dat de kinderen, daardoor, dikwijls een offer van dezelve worden; ook houdt hij het niet voor volstrekt noodzakelijk, dat een scheurbuikige aanleg als voorwaarde van het ontstaan der laatste zoude dienen. Slechts bij eenen hoogen graad van de kwaal volgt eene terugwerking op het *organismus*, die eenigzins het scheurbuikig karakter kennen doet. Men heeft daarom dikwijls het uitwerksel voor de oorzaak der ziekte gehouden. Plaatselijke middelen, in-

zonderheid de zoutzuren vermogten de verdere uitbreiding perk te stellen. Eene eigendommelijke verhouding van omstandigheden houdt SIEBERT voor noodzakelijk, wanneer men zich wil verklaren, dat deze ziekte in eenen zoo eigendommelijken vorm verschijnt, en dat niet iedere zweer aan het tandvleesch en in de mondholte, bij kinderen, in waterkanker ontaardt. SIEBERT had gelegenheid, de kwaal bij zeven kinders waar te nemen; in twee gevallen daarvan volgde de dood, daar de ziekte reeds te ver gevorderd en miskend was geworden. Met betrekking tot het ontstaan en de natuur der ziekte vermogt SIEBERT meerdere zich zelve opgeworpene vragen nog niet beslissend te beantwoorden, ofschoon hij gedeeltelijk de verhoudingen opgeeft, waarin zijne patienten zich bevonden. Ook hebben wij door SIEBERT eene afbeelding der ziekte bekomen.

In nieuweren tijd heeft KLAATSCH de kennis aangaande dit onderwerp uitgebreid. Behalve de naauwkeurige beschrijving van twee ziektegevallen, het eene, betreffende een kind van $2\frac{1}{2}$, het andere 3 jaren oud, waarvan het eerste door het houtzuur werd hersteld, merkt hij aan: dat deze ziekte dikwijls met het mondbederf en de scheurbuik verward is. Hij tracht daarom deze ziekten van elkander te onderscheiden en ook het onderscheid van den karbonkel, en de *scrofulouse* ziekte der lippen, met welke laatste LENTIN den waterkanker verwisselde, aan te toonen.

KLAATSCH houdt het proces van verstoring voor de gevolgen van eene oplossing der dierlijke bestanddeelen; huid, spieren en slijmhuud moeten daarbij in eene geleiachtige massa overgaan en vervolgens uit elkander vloeijen. Hij vergelijkt daarom den waterkanker met de *putrescentia uteri* en met de verweeking van den maaggrond, nevens welke ziekten hij gene stelt.

C. G. HESSE heeft zich op deze veronderstelling gegrond, en den waterkanker onder die ziekten opgenomen, welke eene verweeking der zelfstandigheid ten grondslag hebben.

RUST beschrijft onder zijne, in het *Weener* algemeene ziekenhuis, onder den titel » *Mundfäule und Wasserkrebs (Stomacace, Noma)* ” gedane waarnemingen, twee gevallen, waarvan voornamelijk het laatste hier behoort, en voor hetwelke de laatste benamingen wel alleen bestemd zijn. Het eerste geval was mondbederf ten gevolge des misbruiks van mercuriaal-zalf bij eene vrouw van 63 jaren, die weder herstelde. Het tweede geval betreft een kind, welks wang door de koudvurige verstoring van binnen naar buiten doorbrak. De verstoring greep, niettegenstaande alle aangewende middelen, zonder ophouden, rondom zich, en verteerde alle zachte deelen des monds en van de linker wang tot op het been, plantte zich vervolgens op de andere zijde van het aangezicht over en bragt eindelijk den dood aan.

K. G. SCHMALZ voert den waterkanker, welken

hij ook scheurbuikig koudvuur noemt onder de benaming van *stomacace gangraenosa* aan, en bepaalt het begrip »*noma*” nog nader, door de bijvoeging van »*oris*;” terwijl hij de *herpes exulceratus* ook met de benaming van *noma herpet.* bestempelt.

DZONDI houdt het wezen van den waterkanker voor eene *colliquative* ontsteking, welke ook bij volwassenen, en in alle deelen des ligchaams, waar zich een slap celwijs-weefsel bevindt, voorkomen kan. Hetzelve zoude eene, de scheurbuik zeer gelijksoortige *diathesis* ten grondslag hebben.

VAL. ab HILDENBRAND beschrijft den waterkanker als eene soort van *stomacace*, en houdt de verstoring voor een *ulcus gangraenosum*, ten gevolge van scheurbuik.

CH. GIRTANNER, C. B. FLEISCH, FEILER, A. HENKE, JOERG en RAIMANN maken van den waterkanker melding in hunne werken, over de kinderziekten, en houden, eenstemmig, die ziekte voor een verschijnsel van een' hoogen graad van scheurbuik.

Tot den nieuwsten arbeid in Duitschland, over den waterkanker, behooren twee verhandelingen, van Z. REIMANN en V. I. WIEGAND. De eerste verwerpt den naam »kanker,” en slaat dien van »*gangraena acutissima caseosa s. pulposa*” voor; de beste en kortste benaming schijnt hem het woord »*noma*” te zijn. De ziektegeschiedenis, welke hij van een vierjarig meisje mededeelt, betreft eenen vorm van waterkanker, die langzaam

ontwikkeld werd, en, na doorgestane hersenontsteking, uit sprouw schijnt ontsproten te zijn. Van den aanvang der ziekte af bestond er onvermogen om den mond te kunnen openen, welk verschijnsel REIMANN, ten onregte, *trismus* noemt, daar hij zelf aanvoert, dat de wangen gezwollen en pijnlijk waren, en dat er van tijd tot tijd bloed uit den mond liep. Hoezeer deze verschijnselen voortduurden en er zich een onverdragelijke stank uit den mond openbaarde, zoo brak de koudvurige verstorving toch eerst drie maanden daarna uit, waarmede dan ook, zeer natuurlijk, de mondkramp, die slechts het gevolg van de voorafgegane *asthenische* ontsteking was, ophield. De loodkleurige vlek, die zich in den omtrek van den linker mondhoek vertoonde, breidde zich binnen weinige uren ter grootte van een' daalder uit, welke uitbreiding, echter, door de aanwending van het houtzuur tot staan werd gebragt, waarna de verstorvene, *pulpeuse* massa zich afscheidde. Zes dagen na de aanwending van dit middel, en bij het gelijktijdig inwendig gebruik van de kina, volgde reeds *granulatie*, door welke binnen veertien dagen het verlies volkomen hersteld werd, zoodat er naauwelijks mismaaktheid terug bleef. Algemeen lijden was er gedurende deze ziekte bijna niet op te merken, ofschoon de kleine lijderes vroeger aan menigerlei ongesteldheden leed, welke hare krachten zeer ondermijnd hadden.

V. J. WIEGAND beschrijft het opkomen en het

beloop der ziekte naar hetgeen de waarnemingen tot hiertoe geleerd hebben. Terwijl hij zich aangaande de natuur der kwaal bij het gevoelen van KLAATSCH voegt, tracht hij, gelijk deze, het onderscheid tusschen den waterkanker en de scheurbuik, de scheurbuikige *stomacace*, den kanker der lippen, de *venerische* en *herpetische* zweeren der lippen, den waterkanker van LENTIN en tusschen versterving zelve aan te toonen, waarbij hij echter dikwijls van valsche *praemissen* uitgaat. Deze *inaugurale* verhandeling is belangrijk wegens eene zeer naauwkeurige ziektegeschiedenis, welke zij bevat, betreffende een kind van $4\frac{1}{4}$ jaar, waarbij zich de verstoring, bijna over het gansche aangezicht tot op het middelschot der neusholte en tot aan de oogen uitstreckte, en benedenwaarts naar den hals afliep. De ziekte begon op de linkerzijde der onderlip, $\frac{1}{4}$ duim onder den mondhoek, met een klein puistje, hetwelk vervolgens openbrak, en, van uur tot uur, in eene steeds grooter wordende zweer overging, welke binnen zestien dagen de zachte deelen tot op den boven aangegevenen graad verstoorde, ofschoon het houtzuur en de houtazijn uitwendig, en de kina inwendig werden aangewend. De dood volgde onder verschijnselen van *colliquatie*, welke toestand hier te eerder moet bijkomen, daar verzwakkende invloeden in menigte waren voorafgegaan.

Uit dit kort geschiedkundig overzicht wordt men

niet alleen overtuigd, dat de waterkanker geene nieuwe ziekte is; maar, dat de tot hiertoe bekend gewordene ziektegevallen van zeer verschillenden aard waren, daar de opwekkende oorzaken, de verschijnselen der ziekte en het beloop en den uitgang derzelve dikwijls geheel andere vormen vertoonden, en van elkander afweken.

TWEEDE HOOFDSTUK.

ERKENNING VAN DEN WATERKANKER.

Eene nadere beoordeeling van hetgeen tot hertoe door de ondervinding bekend geworden is en eene waardering van de tot nu beschrevene gevallen overtuigen ons weldra, dat de waterkanker eene eigendommelijke ziekte der kinderen uitmaakt, die wel, in zeker opzigt, steeds onder dezelfde verschijnselen zich heeft voorgedaan, doch met betrekking tot zijn ontstaan, beloop, uitgang en verhoudingen, onder welke hij tot stand kwam, verschillende vormen aangeboden heeft. Er zijn echter nog toereikender en nauwkeuriger voortgezette waarnemingen en nasporingen noodig, ten einde uit de alsdan voorhandene bouwstoffen tot vast bepaalde, algemeene *resultaten* te kunnen geraken; want vele, der in vroegere tijden gedane mededeelingen zijn, wegens derzelve onvolkomenheid, tot een zoodanig doel niet te bezigen, en dikwijls ging men bij die waarneming niet kritisch genoeg te werk, daar men door de meeningen van anderen bevangen was. Men heeft gewoonlijk alleen de verstoring der zachte deelen van den mond en van het aangezicht beschreven,

en alle overige omstandigheden, onder welke dezelve zich voordeed, onopgemerkt gelaten. De artsen van nieuweren tijd vestigden eerst met meer ijver hunne aandacht op dezen ziektevorm; en de ervaringen, welke uit deze zorgvuldige waarneming voortsporen, geven voornamelijk, alleen het regt, te beproeven, om den waterkanker eene meer bepaalde plaats in de ziektekundige handboeken aan te wijzen, als tot hiertoe nog geschied is.

Nadat ik tot dat einde de verschijnselen zal hebben opgegeven, welke in het algemeen, aan deze ziekte eigen zijn, zullen de bijzondere vormen, tot welker aanneming ik mij naar de tot hiertoe gemaakte ervaringen voor geregtigd houde, in derzelve ontwikkeling, beloop en uitgang nader worden beschreven.

I. *Algemeene Erkennung.*

De verschijnselen, waardoor de waterkanker zich in het algemeen doet kennen, zijn die van mondbederf (*stomacacé*), van hetwelk dezelve slechts een' vorm uitmaakt. Naarmate de oorzaak van den waterkanker verschilt, gaan meerdere of mindere voorboden en verschijnselen van algemeen lijden, langer of korter tijd, vooruit, alvorens de verstoring der zachte deelen van de mondholte begint. Dit proces word aangeduid door eene opzwellung der speekselklieren; door eene vermeerderde afscheiding en ontlasting van een in hoedanigheid

veranderd speeksel, van een' zeer kwalijk riekenden aard, dun en scherp, hetgeen gedurende den nacht onwillekeurig wegvloeit. Gelijkzeitig wordt men een' bijna aasachtigen, voor de omstanders zeer lastig wordenden, stank uit den mond gehoord, die door ISNARD-CEVOULE met den adellijken wildbraadreuk vergeleken is; doch met den, door het sterke gebruik van kwikmiddelen veroorzaakten stank, meerdere overeenkomst heeft. Gaat de verstoring van het tandvleesch uit, dan zwelt hetzelve op, wordt loodkleurig, en scheidt zich af van de tanden, die, waggelende, met eene vuile slijm bedekt worden. Op meer dan eene plaats van het tandvleesch, en alwaar de slijmhuid van hetzelve op de lippen overgaat, vormen zich bonte, aschkleurige vlekken, die weldra donkerder worden en in eene vuile, graauw-groene zweer overgaan, welke zich, buitengemeen snel, verder uitbreidt, en de tandkassen, en een gedeelte van de onderkaak ontbloot; waarna, later, meerdere tanden uitvallen, en wel ook stukken van de onderkaak zich afscheiden. Op de lippen en op de wangen plant zich de verstoring gewoonlijk niet door verzwering, maar door eene vochtige, somwijlen echter ook door eene drooge versterving over, terwijl deze deelen opzwellen, spoedig zwart-grijs of geheel zwart worden, en, als het ware, wegvallen, waardoor de mondholte, voor een gedeelte, van hare wanden wordt beroofd.

Even zoo dikwijls doet zich de verstoring on-

der een' anderen vorm voor, en gaat van de weefsels, die de mondholte bekleeden en van de lippen uit. De deelen zwellen aanmerkelijk op, en de zwelling begint dáár, waar de verstoring zich het eerst vertoont. Dezelve is zeer hard, wijkt niet voor den vingerdruk; hare oppervlakte is eenigzins glimmend en laat eene verhoogde *temperatuur* waarnemen. De roodheid is over de oppervlakte slechts in zeer geringen graad voorhanden; de bleeke rozenkleur verliest zich van lieverlede over de *peripherie*. Nadat de zwelling eenige dagen heeft bestaan, doet zich ergens op de uitwendige vlakte eene ronde, graauwe, loodkleurige vlek, welke zichtbaar grooter wordt, en door eenen scherp afgeteekenden rooden rand omgeven is, op. Gedurende de aanmerkelijke uitbreiding van deze vlek gaat de graauwe kleur, gedeeltelijk, of geheel, in eene zwarte over, en binnen drie tot zes dagen neemt de uitbreiding in dien graad toe, dat het grootste gedeelte van het aangezigt dikwijls wordt verwoest, waarna het kind gewoonlijk onder verschijnselen van uittering sterft. Wanneer de behandeling perk vermogt te stellen aan de verstoring, dan volgt eene afscheiding van het afgestorvene in groote stukken, en de genezing onder de nader op te gevene verschijnselen zeer snel.

II. *Bijzondere Erkenning.*

Naar het verschil der oorzaken en het verloop neem ik drie vormen van waterkanker aan, en

laat het aan de toekomst over te beslissen, of dezelve, voor het vervolg, als zoodanig zullen kunnen blijven bestaan, of nog met andere vermeerderd moeten worden. Ik onderscheide:

1°. Den scheurbuikigen waterkanker, (*Cancer aquaticus scorbuticus*, *Noma scorbutica*, *Stomacace gangraenosa infantum scorbutica*);

2°. Den *gastrischen* waterkanker, (*Cancer aquaticus gastricus*, *Noma gastrica*, *Stomacace gangraenosa infantum gastrica*); en

3°. Den waterkanker door ziekteverplaatsing, (*Cancer aquaticus metastaticus*, *Noma metastatica*, *Stomacace gangraenosa infantum metastatica*).

Deze drie vormen zal ik nu met derzelve eigendommelijkheden trachten te beschrijven, zoo als eene vergelijking van meerdere ziektegevallen met elkander dezelve heeft aangetoond.

1°. De scheurbuikige waterkanker, (*Cancer aquaticus scorbuticus*, *Noma scorbutica*, *Stomacace gangraenosa infantum scorbutica*).

Deze vorm komt ongetwijfeld het meeste voor, zoodat wel alle de gevallen, die *endemisch* in vondelingshuizen, (POUPART, SAVIARD, COATES, CLIET), en *epidemisch* in de omstreken van kusten zijn voorgekomen, inzonderheid, hiertoe te brengen zijn.

Deze vorm ontstaat langzaam, en, gewoonlijk, is eene reeks van verzwakkende invloeden, en van andere ongesteldheden, welke de *vegetative* zijde van het leven aantastten, voorafgegaan. Als voorbo-

den merkt men algemeene vermoeidheid, verdrietelijkheid, tegenzin in het spelen en afkeer tot beweging in het algemeen, dikmaals schreijen, ontevredenheid en neiging tot slaap, zonder wezentlijk te kunnen slapen, op. De blik is mat; het aangezicht wordt in den omtrek van de mondholte gerimpeld, en steeds bleeker: vermagering en nachtzweet volgt; de eetlust gaat verloren en de dorst vermeerdert.

Nadat deze toestand acht tot veertien dagen heeft geduurd en trapswijze is toegenomen, wordt de aandacht der omstanders, door het grijpen van de kinderen naar den mond, of op het klagen over pijnen in denzelfden, op dat deel geleid. Spoedig doen zich nu eene hoogst onaangename reuk, en vermeerderde speekselafscheiding op; het tandvleesch jeukt, brandt, is heet op het gevoel, donker rood, opgezwollen en bloedt bij de aanraking. De afscheiding van speeksel wordt overvloediger, strepen bloeds mengen zich daaronder, en eene afwijking in hoedanigheid van hetzelfde wordt nu ook merkbaar, terwijl de speekselklieren gelijktijdig opzwellen en pijnlijk worden. Bij het voortgaan der ziekte scheidt zich het *periostium* van de tanden; dezelve worden lossen, van het tandvleesch ontbloot, en door een vuil slijm bedekt. Gewoonlijk doet zich nu een koortsachtige toestand op, welke zich in den beginne slechts tegen den avond laat opmerken, en van een sterk nachtzweet, ook wel van diarrhé, ver-

gezeld wordt. Deze toestand kan somwijlen weken en maanden duren, alvorens dezelve zich in 't oogvallend verergert, gelijk WEPFER en COATES gelegenheid hadden zulks waar te nemen; meermalen, echter, openbaart zich reeds binnen weinige dagen het proces van verstoring door het intreden van het vuur of van eene boosaardige verzwering. Er vertoonen zich, namelijk, aan het tandvleesch van de op- en onderkaak, aschgraauwe, loodkleurige vlekken, die zich spoedig vergrooten, in elkander loopen en dan openbreken, of gedeeltelijk zwart, en werkelijk koudvurig worden. Het tandvleesch wordt nu gedeeltelijk door eene boosaardige verzwering (*gangraena*), gedeeltelijk door werkelijke versterving (*sphacelus*) verstoord. De plaatsen, welke meer door verzwering vernietigd worden, hebben een' gering ontstoken en verhevenen rand, en een' graauwgroenen, vuilen, oneffenen grond. Waar eene zwarte koudvurige vlek zich van een scheidt, bevindt zich eene zweer van denzelfden vorm daaronder, die somwijlen bij herhaling eene zoodanige koudvurige gesteldheid aanneemt.

Door het zich verder uitbreiden van deze verstoring worden de tandkassen en de onderkaak ontbloot; de tanden vallen uit, en stukken van de kaakbeenderen versterven, die later worden afgestoten, als het kind niet sterft (VAN DE VOORDE, BIDLOO, SAVIARD, SYMMONDS, VAN SWIETEN, ACREL, STELWAGEN, COURCELLES, M. CLELLAN, VAN LIL, WENDT).

Nadat nu de verstoring deze voortgangen aan het tandvleesch heeft gemaakt, plant dezelve zich verder over de zachte deelen van het aangezigt voort; voornamelijk worden hier de lippen en derzelve omtrek het eerst mede in het lijden getrokken, waarna dan ook wel de wangen worden aangetast. Alvorens, echter, in deze deelen de verstoring begint, zwellen dezelve op. Deze zwelling heeft het boven opgegevene karakter (*asthenische*), en breidt zich tot zoo lang uit, als de ziekte aan het klimmen is. Door de spanning, welke de zwelling veroorzaakt, wordt alsdan de beweging van de onderkaak verhinderd, en er ontstaat mondklem, welke REIMANN verleidde, denzelve voor *trismus* te houden. Op het slijmvlies vertoonen zich eene of meerdere graauwe vlekken, die binnen weinige uren, gedeeltelijk, in eene zweer van bovenvermeld karakter overgaan, en waardoor de volkomene scheiding van den samenhang, met verlies van zelfstandigheid, wordt te weeg gebracht, of ook gedeeltelijk zwart worden en door vernietiging van het leven der bewerktuigde massa, terstond het verlies van grootere plaatsen ten gevolge hebben. Binnen drie tot zeven dagen breidt zich, terwijl zich eene lijkachtige reuk, en de afscheiding eener dunne, scherpe stof (die naar JOURDAIN de eigenschap van een zuur zou hebben) ontwikkelt, de verstoring aan de kin benedenwaarts tot aan den hals (SAVIARD) uit, en aan de bovenlip, opwaarts, over den neus (VAN LIL, CAPDEVILLE),

ook wel tot aan de oogen (STELWAGEN), en verwoest dermate de wangen, dat men de tanden, de tong en de keelholte van buiten liggen ziet (POUPART, FISCHER), welke deelen, alsdan, tevens meerder of minder aan de ziekte deel nemen, terwijl dezelve met graauwe en zwarte vlekken bezet en ook wel gedeeltelijk verstoord zijn (MUYS, VAN SWIETEN). De koorts neemt vervolgens als eene *symptomatische* toe, wordt of zenuwachtig of slepend, en het kind sterft, eindelijk, acht of ten langste veertien dagen nadat het koudvuur begon, onder verschijnselen van uittering, daar de krachten van dag tot dag, al meer en meer zinken, en blaauwe vlekken of eene *oedemateuse* zwelling der voeten en van het gansche ligchaam zich hebben geopenbaard.

2°. *Gastrische* waterkanker, (*Cancer aquaticus gastricus*, *Noma gastrica*, *Stomacace gangraenosa infantum gastrica*).

Deze soort komt wel niet zoo dikwijls voor; intusschen zal wel menig der bekend gemaakte ziektegevallen, aan hetgeen wegens de deelneming van het tandvleesch, ten onregte, eene scheurbuikige oorzaak werd toegekend, tot het *gastrische* karakter hebben behoord. De gevallen van BOOT, RICHTER, CULLEN, JOURDAIN, STELWAGEN (1ste en 2de geval), THUESSINK, ISNARD-CEVOULE en KLAATSCH, waarvan die der beide laatstgenoemden slechts uitvoerig genoeg beschreven zijn, schijnen voornamelijk hiertoe te behooren.

De voorboden van dezen vorm van den waterkanker bestaan in *gastrische* verschijnselen van verschillenden aard. De eetlust gaat verloren; kan echter ook vermeerderd zijn en in dezen graad tot aan den dood voortduren. De tong is beslagen; in zeldzamer gevallen is sprouw voorhanden (BOOT, REIMANN). De algemeene toestand is hier niet zoo gestoord, als bij den scheurbuikigen waterkanker, en de omstanders worden eerst op de ziekte opmerkzaam gemaakt, als de verstoring begint: want de kinderen zijn tot op dezen tijd vrolijk, spelen, en laten door geen waar te nemen ziekte-verschijnsel het voorhandene lijden vermoeden. Somwijlen wordt de ziekte door plotselijk opkomende ongesteldheid, door onrust, gemelijk gemoedsbestaan, en door kleine koorts aanvallen aangekondigd, welke zich inzonderheid dan opdoen, wanneer de wang aan den eenen kant begint te zwellen. Misselijkheid, neiging tot braken, werkelijk braken, buikloop, gebrek aan ontlasting enz., vergezellen nu dikwijls deze toevallen. Het proces van verstoring begint hier niet aan het tandvlesch, maar aan eene wang of aan eenen hoek van den mond, aan het slijmvlies van dit deel, en plant zich eerst bij zekere hoogte, van de kwaal op het tandvlesch en op de beenderen over.

Breekt de ziekte aan de wang uit, dan zwelt dezelve op, wordt hard, rozenkleurig en glimmend, en nu wordt men ook eene vermeerderde

afscheiding van speeksel en eene hoogst onaangename lucht uit den mond gewaar. Onderzoekt men de mondholte, dan bemerkt men op eenige plaatsen, of slechts op ééne, een klein wankleurig blaasje, hetwelk eenige dagen bestaat, vervolgens openbreekt, en in eene boosaardige, vuile zweer, die binnen zeer korten tijd in omvang toeneemt, overgaat; de verzwering biedt grootendeels eene ronde gedaante (waardoor de *gastrische aphtheuse* zweren zich steeds kenmerken) aan, en is van een' rooden zoom omgeven. Dit verschijnsel wordt dikwijls over het hoofd gezien, daar men slechts de uitwendige zwelling der wang voor oogen heeft, en de mond zich alsdan, wegens de spanning, welke de zwelling veroorzaakt, niet geheel openen laat. Even zoo vermoedt men dikwijls deze vreeselijke ziekte niet, wanneer dezelve in een' der hoeken van den mond uitbreekt, zoo lang zich hier als het ware nog maar eene kleine ontvelling of scheur vertoont, tot dat vervolgens deze plaats, binnen weinige dagen, in eene vuile, graauwgroene zweer, of in eene bruinzwarte vlek, met roode, scherp omschrevene randen is overgegaan. Bij het beginnen van het verstorings-proces op de inwendige vlakke der wangen, op derzelve slijmhuide, gaat de ziekte gewoonlijk eenige dagen later tot dezen graad over. Hier vormt zich eerst, wanneer de sprouwachtige zweer zich in de diepte en breedte heeft uitgebreid, op de oppervlakte van den gezwolle-

nen wang, eene aschkleurige, *livide* vlek, met een' rozenkleurigen rand, die al donkerder en grooter wordt, en binnen vier tot acht dagen de lippen, den neus enz. aangrijpt. Deze vlek is hier en daar week op het gevoel, heeft eene graauwgroene kleur, en gaat tot vochtige versterving over; terwijl andere, volkomen gelijk eene mumie, droogen, hard en geheel bruin-zwart worden, zoo als de eerste afbeelding aantoont. Onderzoekt men nu den mond, dan bevindt men, dat het tandvleesch slechts aan de plaats, waar de kwaal begon, verstoord is, en, ook wel, dat hier eenige tanden lossen zitten; geenszins merkt men echter op, dat het geheele tandvleesch mede lijdt. De ziekelijke gesteldheid van dit deel is daarom hier slechts het gevolg van het proces der verstoring, hetwelk in de weefsels van het aangezicht begon, terwijl bij die van den eersten vorm het tandvleesch oorspronkelijk de zitplaats uitmaakt, en er reeds verstoring van de kaak is ingetreden, alvorens de kwaal de wang aangrijpt. Krijgt men den *gastrischen* waterkanker te zien, wanneer hij reeds den hoogsten graad heeft bereikt, dan zijn voorzeker wel alle weefsels van den mond mede in het lijden betrokken, en een onderscheid tusschen deze en den scheurbuikigen vorm is alsdan niet meer op te merken.

Bij dezen voortgang der ziekte verergert steeds de algemeene toestand; de eetlust gaat verloren, de dorst neemt toe, de *gastrische* verschijnselen

klimmen, de buikloop wordt heviger, de onderbuik *tympanitisch* opgezet, en de zwakte meer in het oogloopende. Het bewustzijn blijft echter tot kort voor den dood aanwezig, want oudere kinderen geven hunne gewaarwordingen luid te kennen, vragen om te drinken, en worden door de jeukte, ter plaatse van de verstoring, gedrongen de koudvurige, mumieaardige gedeelten, van tijd tot tijd, los te scheuren. Op het laatst neemt de *gastri-sche* koorts een zenuwachtig karakter aan, en onder toeneming der *colliquatie*, sterven de kinderen in eenen slaapzuchtigen toestand.

3°. Waterkanker door ziekteverplaatsing, (*Cancer aquaticus metastaticus*, *Noma metastatica*, *Stomacace gangraenosa metastatica infantum*).

Deze vorm van waterkanker is na den scheurbuikigen diegene, welke veelligt het meeste voorkomt. Dezelve verschijnt, gelijk meerdere waarnemingen zulks bevestigen, als een gevolg van *acute* huidziekten, zoo als na pokken (DOLAEUS, VAN LIL), na roodvonk (FR. WENDT), na mazelen (SYMMONDS, FISCHER, FR. WENDT, HOWSHIP, ISNARD-CEVOULE), en na zekeren huid-uitslag, *rötheln* genoemd (REY), wanneer deze niet regelmatig verlieden, en in derzelve ontwikkeling onderdrukt werden. Of de door STALPART VAN DER WIEL, MUYS, LUND, STELWAGEN, CAPDEVILLE, COATES en FISCHER bekend gemaakte gevallen, welke van *remitterende* en tusschenpozende koortsen werden voorafgegaan, hiertoe behoorden, zij daarge-

laten; ofschoon men deze ziekten ook als voorbeschikkende oorzaken, die de som der verzwakkende invloeden vermeederen, beschouwen kan. Eene naauwkeuriger waarneming der verhoudingen, onder welke de waterkanker zich na de laatstgenoemde ziekten ontwikkelde, en, in het bijzonder, van den tijd, op welken hij na dezelve verscheen, zal, veelligt, in het vervolg nader uitsluitel geven van de *pathogenetische* betrekking tusschen beiden.

Deze ziekteform verschijnt gewoonlijk plotseeling; want voorboden of verschijnselen, waaruit men eene storing van den algemeenen toestand des ligchaams, of van deze of gene verrigting zoude kunnen opmaken, worden niet waargenomen. Ten gevolge der voorafgegane ongesteldheid zijn echter de kinderen meer of min verzwakt. Het verstorings-proces breekt ook bij dezen vorm in de zachte deelen, welke de mondholte begrenzen, uit, en eene kleine, harde, diepzittende zwelling, ter grootte van een' amandel, schier zonder pijn, en aan de oppervlakte der wang eenigzins rood van kleur, is het eerste blijk van de spoedig volgende verstoring. Het onderzoek der mondholte levert volgens REY, welke dezen ziekteform van deszelfs begin zeer naauwkeurig waarnam en beschreef, niets ziekelijks op; noch de slijmhuil van den mond, noch het tandvleesch waren ontstoken of ziekelijk gesteld. Bij die kinderen, waar de ziekte aan de lippen

begon, vertoonde zich op het slijmvlies eene roode vlek, die steeds donkerder, vervolgens *livide* en spoedig koudvuurig werd. Of ook in de gevallen, welke REY waarnam, het slijmvlies aan de inwendige vlakke der wang, waar uitwendig de harde zwelling werd opgemerkt, eene zoodanige verandering van kleur bestaan hebbe, is niet opgegeven. In twee tot drie dagen neemt de zwelling toe, wordt harder en rooder, de inwendige vlakke der wangen verkrijgt een *gangréneus* aanzien, en een onverdragelijke stank uit den mond doet zich op. Deze plaatselijke toeneming der kwaal heeft steeds tegen den avond koortsachtige toevallen ten gevolge, waarbij, echter, de eetlust blijft bestaan. Daar, waar de hardheid zich het eerst opdeed, wordt alsdan de roodheid, *livide*, loodkleurig en de opzetting (*turgor*) des gezwels gaat hier verloren. De graauwe vlek is aan haren rand van een' rooden zoom omgeven, en naarmate deze zich verder uitbreidt, vermeerderd ook de zwelling, waaraan men de toeneming der ziekte erkennen kan. Weldra, dikwijls reeds binnen weinige uren, gaat de graauwe kleur der vlek in eene zwarte over. Onderzoekt men nu het tandvleesch, dan bevindt men, dat hetzelfde ter plaatse, waar het koudvuur begon, eene dergelijke verstoring te kennen geeft, en dat eenige tanden lossen zijn, die ook wel uitvallen. Trouwens, dit lijden van het tandvleesch is, gelijk bij den *gastrischen* waterkanker, slechts gevol-

gelijk (*secundair*), en vertoont zich altijd dan eerst, wanneer de verstoring der wang en van de lippen eene grootere uitbreiding bekomen heeft. Daar de kinderen onder deze omstandigheden gewoonlijk sterven, zoo strekt de medeaandoening van het tandvleesch zich ook zelden tot versterking der beendeelen van de kaak uit. Het verergeren van den algemeenen toestand houdt, bij een' doodelijken uitgang, gelijken tred met de plaatselijke verstoring; een *colliquative* toestand treedt in, en het kind sterft aan uitputting.

Onlangs ben ik door den Heer DR. DIEFENBACH in de gelegenheid gesteld, eenen goedaardigen vorm van deze kwaal, na onregelmatig verloopene mazelen waar te nemen. Bij dit kind vertoonden zich, namelijk, aan de lip en nevens de hoeken van den mond, aan de wang, koudvurige, bruinzwarte vlekken, met een' rooden rand, ter grootte van eene lens, tot die van een stuiver, waarbij de algemeene toestand in het geheel niet was gestoord. De koudvurige verstoring openbaarde zich hier, nadat eene roode vlek ontstaan was, die binnen 48 uren eene graauwe, en vervolgens eene zwarte kleur verkreeg, in de uitwendige huid, en bepaalde zich tot dezelve; want, nadat de koudvurige korst was afgestoten, verscheen er weldra eene goedaardige ettering, waardoor het verlies van zelfstandigheid werd hersteld. Slechts op eene plaats, nevens den regter mondhoek, had eene zich daar bevindende zweer, na vermelde afsto-

ting, een trechtervormig aanzien, en toonde eene diepere verstoring; want er had eene doorboring der wang plaats, welke het invoeren eener sonde in de mondholte toeliet. De kleine opening sloot zich echter weldra, en door eene weelderige *granulatie* werd het verlies van zelfstandigheid hersteld.

Eene vergelijking te maken tusschen den waterkanker, en de verstoring der lippen en wangen door *scrofuleuse*, *venerische*, en *herpetische* zweren, waaraan somwijlen, wegens de snelle verstoring, ook de benaming »*Noma*'' gegeven is, alsmede met den kanker van het aangezicht, welken HANCKE (Rust's Magazin. Bd. XXII. s. 378.) alzoo noemt, houde ik voor overtollig, daar het proces van verstoring hier geen gevolg is van koudvuur, maar van verzwering en de karakteristieke teekenen van de grondziekte met zich voert.

DERDE HOOFDSTUK.

OVER DE NATUUR VAN DEN WATERKANKER.

Ofschoon de verschijnselen der ziekte en, inzonderheid, die van het verstorings-proces zoo karakteristiek zijn, dat de ware natuur daarvan reeds in de oudste tijden erkend werd, zoo ontbrak het toch in latere dagen niet aan gissingen en verschillende beschouwingen omtrent de wijze van het ontstaan der vernietiging.

BIDLOO leidde het ontstaan van den waterkanker van *hydatides* af, waarvan de kern alzoo in een waternat bestaat. De vliezen dezer waterblaasjes zouden van trap tot trap verharderen, zich verdikken, ontsteken, en vervolgens in eene boosaardige zweer overgaan. De benaming »*cancer*» verwierpt hij, dewijl kanker slechts eene ziekte der *glandulae conglomeratae* is.

MUYS past er eene verklaring op toe, volgens eene, toen ter tijde, heerschende theorie aangaande het ontstaan van ziekten, en nam een *humor acido-corrosivus* in het bloed aan, waardoor het *sal volatile* bedorven, de vezels verscheurd en eene zwarte zweer geboren werden, waaruit het *ammonium* zich losmaakte.

Volgens SAVIARD moet het bloed in het tandvleesch door de scherpte der scheurbuik gisten en rotting verwekken.

F. HILDANUS beschrijft zijne bekend gemaakte gevallen onder het opschrift: »*de catarrho ad gingivas.*» De verstoring zelve houdt hij voor eene koudvurige. Bijna algemeen, tot op de jongste tijden, werd het proces van verstoring bij deze ziekte voor koudvuur gehouden, op *scorbut* gegrond, tot dat men onlangs die meening begon te verzwakken, en aan hare algemeengeldigheid te twijfelen.

CH. E. FISCHER zocht tusschen de roos van nieuwgeborenen, de verharding van het celwijsweefsel, en den waterkanker, door hem mondbederf genoemd, eene gelijksoortigheid aan te toonen. Zonder deze opgaaf te zullen wederleggen, wil ik slechts de gronden aanvoeren, waardoor hij zich tot deze vooronderstelling gerechtigd meende.

I. Het mondbederf maakt in iederen hoogen graad slechts eene ziekte van den kinderlijken leeftijd, gelijk de beide andere ziektevormen, waarmede dezelve is gelijkgesteld, uit.

II. Een zwakke aanleg en andere schadelijke invloeden van dezelfde soort, leggen den grond tot alle drie de ziektevormen; zelfs de *acute* uitslagziekten der huid geven, als oorzaken van het mondbederf, door overprikkeling, aanleiding tot verzwakking.

III. Een terugstootende of aantrekkende prikkel is bij alle drie de ziekten aan te toonen. In het bijzonder speelt de snelle afwisseling der luchtgesteldheid daarbij eene hoofdrol, welker nadeelige inwerking te heviger moet zijn, wanneer door voorafgeganen uitslag, de ontvangvatbaarheid van het verzwakte deel verhoogd is. Een zware, stoppende kost, onreinheid en scherpe prikkeling der huid, kunnen echter ook als verwijderde oorzaken van die ziekte worden beschouwd.

IV. Alle verschijnselen, die gedurende den loop dezer ziekte voorkomen, duiden eene verhooging der opgewektheid aan, welke toestand spoedig in den tegenovergestelden overgaat.

V. Spoedige vermindering en afleiding van den prikkel, of eene versterkende, toongevende behandeling is tot nu toe de beste geneeswijze bij deze ziekten geweest.

Het zoude te ver voeren, en zonder eenig nut zijn, wanneer ik hier nog nader wilde opgeven, hoe FISCHER, dikwijls met geweld en door bespiegelende redeneringen, waar hij zich op het laatst niet meer weet uit te redden, gronden aanvoert, om de deugdelijkheid zijner stellingen te bewijzen.

SIEBERT verwerpt de benaming »mondbederf' als *synonym* begrip voor den waterkanker, daar er een te groot en in het ooglopend onderscheid tusschen beide plaats heeft. In hoe verre deze vooronderstelling ongegrond is, zal be-

neden nader worden opgegeven. Van meer belang is de opmerking van SIEBERT, die ook reeds FISCHER maakte, dat de kwaal niet steeds eene scheurbuikige gesteldheid vooronderstelt, zoo als men vroeger algemeen aannam. SIEBERT bewerkte zeer snelle genezing zonder het gebruik van inwendige middelen, en niet eenig verschijnsel verried in het overige ligchaam eene ziekelijke *vegetatie*. Bij langeren duur en hoogere ontwikkeling der kwaal is echter eene terugwerking op het ligchaam en de vorming van eenen, met de scheurbuikige gesteldheid overeenkomenden toestand mogelijk.

ISNARD-CEVOULE trachtte, insgelijks tegen het algemeene gevoelen, te bewijzen, dat het koudvuur der lippen en wangen eene, van het scheurbuikige koudvuur des tandvleschs verschillende ziekte zij, ofschoon hij anderzins toegeeft, dat de scheurbuik ook eene oorzaak van die kwaal kan worden. Als bewijs voert ISNARD-CEVOULE aan, dat hij in geene van de door hem waargenomene gevallen, den aanvang van de verstoring in het tandvlesch, of eenen scheurbuikigen toestand in het algemeen, in welks laatste tijdperk de versterving van dat weefsel zich slechts zoude kunnen opdoen, waargenomen had; maar dat de kwaal steeds op de inwendige vlakke van de wang en der lippen was ontstaan, en zich eerst bij het verder gaan van het koudvuur, van lieverlede, over het tandvlesch had uitgebreid. Ook

zou het koudvuur, ten gevolge van scheurbuik, geneesbaar zijn, terwijl het andere gewoonlijk doodelijk afloopt. Met de *pustula maligna* en met den karbonkel kan men de ziekte niet verwisselen, wanneer men in overweging neemt, dat deze zich van binnen naar buiten uitbreiden. Even zoo onderscheidt zich de waterkanker van de koudvurige sprouw, hetgeen alleen eene ziekte van het slijmvlies is, en slechts bij zuigelingen voorkomt. Voor geheel gelijksoortig wordt door hem het koudvuur van het aangezicht bij kinderen, met de aan de uitwendige geslachtsdeelen van meisjes voorkomende versterving, gehouden, waarvan hij drie gevallen mededeelt. Oorspronkelijk zou de kwaal geheel plaatselijk zijn, en eerst in het tweede tijdperk toevallen van algemeen lijden na zich slepen.

REY gelooft ook, dat de scheurbuik de oorzaak niet uitmaakt van de versterving der wangen, gelijk VAN SWIETEN en BERTHE beweren; want het kind, hetwelk hij door *chlornatrum* genas, was van eene goede ligchaamsgesteldheid, en het tandvleesch was, in den beginne, geheel gezond en deelde eerst later mede in het lijden, toen het koudvuur zich over hetzelfde voortplantte. Overeenstemmende met de bepalingen omtrent de *pathogenie* des waterkankers zijn de inzigten, welke, niet lang geleden, KLAATSCH ons in een' zeer verdienstelijken arbeid heeft voorgelegd, en door V. J. WIEGAND zijn aangenomen. KLAATSCH

kan, als het gevolg zijner ondervinding, de scheur-
buik ook niet als de eenige oorzaak van den wa-
terkanker beschouwen, dewijl men bij volwasse-
nen, die door een' hoogen graad van die kwaal
aangetast zijn, deze verstoring van het weefsel des
monds en van het aangezicht niet waarneemt, en
ook geheel gezonde kinderen daardoor aangeval-
len worden. Even zoo min stelt KLAATSCH den
waterkanker gelijk met *stomacace*, daar bij deze
de inwendige deelen van den mond meer wor-
den aangedaan, vele zweertjes zich daarop ver-
toonen, het tandvleesch aangegrepen is en bloedt.
Ook is hier een algemeen lijden duidelijker uit-
gedrukt, hetwelk zich na een' bepaalden tijd,
door veranderingen in de ziekte (*crises*) beslist.

Nadat nog eene vergelijking tusschen den kar-
bonkel en de verstoring van het weefsel des aan-
gezichts door *herpes exedens*, en den waterkanker
gemaakt is, tracht KLAATSCH aan te toonen,
dat het wezen dezer ziekte over het algemeen,
in geene versterving, dat is, in eene *chemische*
verandering, maar veel meer in eene oplos-
sing der dierlijke bestanddeelen, en daarop vol-
gende verstoring gelegen is. Men ziet, merkt hij
aan, hoe de door deze ziekte aangetaste deelen,
huid, spieren en slijmvlies in eene geleiachtige
massa overgaan, en dan uit elkander vloeijen. Ge-
lijke verschijnselen, gaat KLAATSCH voort, merkt
men op bij de *putrescentia uteri* en bij de ver-
weeking van den maaggrond. Bij den waterkanker

en bij de *putrescentia* van de baarmoeder heeft een plotselinge overgang van leven in dood, en over het algemeen een sneller verloop plaats; het algemeen lijden staat met den hoogen graad van de doodelijkheid der plaatselijke kwaal geheel in geene verhouding; de voorwaarden tot het ontstaan beider ziekten hadden veel gemeenschappelijks, en slechts de plaatselijke behandeling vermogt iets te weeg te brengen.

De verweeking van den maaggrond zou, gelijk verder wordt aangemerkt, met den waterkanker dáárin overeenkomen, dat dezelve ook slechts, gelijk deze, bij kinderen voorkomt, en geene, met de belangrijkheid der plaatselijke ziekte overeenstemmende verschijnselen van een algemeen lijden, waarnemen laat. Bij alle drie de ziekten ligt eene *organische* verstoring, dat heet, eene oplossing van de naastbijgelegene, bewerktuigde bestanddeelen ten grondslag, waardoor elk weefsel in het bijzonder en alle te zamen worden aangetast, en welke over het algemeen slechts in zoodanige organen voorkomt, die, als het gevolg van derzelve weefsel en maaksel eene zekere overeenkomst hebben, namelijk, in dunne spierlagen bestaan, bijna in de omringende weefsels als schijnen over te gaan, en ten opzichte van derzelve *primitive* bestanddeelen de gelei- en vezelstof, veel nader komen, dan de spieren van andere deelen. Deze verstoring wordt ook slechts in de nabijheid van *orificia* opgemerkt; de wa-

terkanker aan den hoek van den mond en deszelfs aangrenzende deelen, de *putrescentia uteri* in de lippen van dit *orgaan*, en de verweeking van de maag in de *saccus coecus* derzelve.

Ten gevolge dezer pogingen om de *identiteit* van de verweeking der maag, der *putrescentia uteri* en van den waterkanker aan te toonen, neemt C. G. HESSE, deze beide laatste ziektevormen regtstreeks onder de verweelingen op, en merkt omtrent den laatsten aan: dat de ontleedkundige kenteekenen, het haastige verloop, de onbeduidende, algemeene toevallen vóór de vorming tot aan den hoogsten graad, de betrekkelijk geringe pijnlijkheid, het plotselinge, door geene duidelijke voorboden zich aankondigende, te voorschijn treden, en de meestal doodelijke uitgang der ziekte, geen twijfel overlaten, dat hij zich aan het geslacht der verweelingen, in derzelve hoogsten graad, aansluit. Dat wij, met en zonder behulp der kunst, bij den waterkanker meermalen een' gelukkigen uitgang waarnemen, dan bij de verweeking van inwendige *organen*, verklaart C. G. HESSE hieruit, dat bij die ziekte minder gewigtige deelen voor het leven aangetast worden, en dat, wegens de uitwendige ligging, de genezing door afstooting der verstoorde deelen ligter mogelijk zij. De waterkanker gaat C. G. HESSE verder voort, verschaft ons een voorbeeld, hoe de natuur de verweeking geneest en verstrekt ons tot een bewijs tegen het gevoelen, volgens het-

welk de verweeking slechts een resultaat van ontsteking zoude zijn: want voor het bestaan, daarvan vinden wij hier geen spoor, daar de roodheid en zwelling, welke de aangetaste deelen omgeven, alleen het streven der natuur aantoonen om de gevaarlijke verstoring af te weren, terwijl deze verschijnselen zich eerst vormen, als de verstoring begon. Zelfs de stank, welke bij de verweeking aan andere plaatsen niet wordt opgemerkt, komt C. G. HESSE niet bevreemdend voor, maar hij tracht dit verschijnsel uit den toegang der atmosferische lucht te verklaren. Het resultaat, eindelijk, dezer onderstellingen komt woordelijk hierop neder: »Daar zich de kwaal niet tot ontsteking laat terug brengen, zoo moeten wij het wezen derzelve veelmeer in eene verstoring of opheffing der voeding, in eene plaatselijke vernietiging, eenen organischen teruggang der *vegetatie* zoeken.»

Hoe aannemelijk deze meeningen van KLAATSCH en C. G. HESSE omtrent de natuur van den waterkanker aan sommigen ook mogen toeschijnen, zoo kan ik mij toch niet bij dezelve voegen, maar moet deze ziekte, om meerdere, nader op te gevene gronden, voor eene koudvurige verstoring houden, gelijk men vroeger bijna algemeen aannam. Of de waterkanker met de *putrescentia uteri* kan vergeleken worden, wil ik daar hebben gelaten, dewijl ik geene gelegenheid heb gehad, deze waar te nemen.

Na de beschrijving, welke L. J. BOER van deze ziekte heeft gegeven, schijnt er voorzeker eene groote gelijkheid tusschen deze en de *noma* te bestaan, in zoo verre beide ziekten op het aller-onverwachts zich voordoen, buitengewoon snel verloop, eenen doodelijken uitgang hebben, en de weefsels, onder de ontwikkeling van een' uiterst sterken stank, eene koudvurige oplossing ondergaan. L. J. BOER (*Abhandlungen und Versuche geburts-hulfflichen Inhalts, 3ter Theil, Wien, 1793 s. 96.*) houdt de *putrescentia uteri* wel niet voor de gewone versterving, als het gevolg eener ontsteking, die men bij waterkanker gelegenheid heeft waar te nemen, maar voert uitdrukkelijk aan: dat geene ontsteking voorafgaat; doch hoe gemakkelijk kan dit verschijnsel bij het ontstaan van de kwaal over het hoofd worden gezien, in zoo verre de, in die ziekte betrokkene deelen voor het oog verborgen zijn, en bij het ontleedkundig onderzoek even zoo ieder spoor wordt gemist gelijk bij waterkanker. Van meer belang is hier het onderzoek der vraag: *of de waterkanker tot de klasse der verweekingen te brengen, en met de verweeking van den maaggrond te vergelijken zij?* Naar hetgeen anderen, en ik zelf daaromtrent heb waargenomen, moet mijn antwoord ontkennend zijn. Ik houd den waterkanker, gelijk reeds boven is opgegeven, in overeenstemming met anderen, voor een koudvurig mondbederf (*stomacace gangraenosa*), en de verstoring van de weefsels

des monds en van het aangezicht alzoo voor versterving, gelijk men vroeger algemeen aannam. Dat de waterkanker in bederf van den mond bestaat, daarvoor pleiten het begin der ziekte, en voornamelijk de karakteristieke, stinkende lucht, alsmede de rijkelijke uitvloeiing van een even zoo kwalijk ruikend speeksel, waarop de zwelling en rassche verstoring volgt, en het gansche verloop der ziekte. Bij het gewone, een meer goedaardig verloop aanbiedende mondbederf, bestaat deze verstoring slechts in verzwering; er vormen zich, namelijk, blaasjes, die openbreken, en in oppervlakkige, aan sjankers niet ongelijke, ronde en brandende zweren overgaan. Bij die soort, echter, van mondbederf, waarvan hier de rede is, bereikt de verstoring eenen hooger en graad, en gaat met snelheid in heet vuur, een' hoogen graad van verzwering, of zelfs in koudvuur over, waarbij geene verstoring door opsorping of door oplossing der massa in derzelve verwijderde bestanddeelen plaats heeft. De vernietiging der zachte deelen geschiedt alzoo door een *ulcus gangraenosum* of *sphacelosum*. Gene vertoont zich in deszelfs uitgedrukt karakter, wanneer de waterkanker in een' hoek van den mond of aan de oppervlakte der lippen met de vorming van een blaasje begint; deze, drukt zich duidelijk uit, wanneer het eerste verschijnsel van het verstorings-proces zich door eene roode vlek te kennen geeft; wanneer de roodheid *livide*-, lood-

of aschkleurig wordt, en wanneer te gelijk alle deelen, welke de wangen vormen, worden aangegrepen. In het laatste geval vertoont zich de versterving gelijktijdig als vochtige en als drooge; want, terwijl enkele deelen eene graauwgroene, *livide* kleur doen zien, worden andere bruinzwart en hard, welke, gelijk BERTHE reeds waarnam, en ik zelf gelegenheid had te zien, door de kinderen met de vingers bij brokken afgeknepen werden.

Dat het alhier beschrevene proces van verstoring, in versterving, en geenszins in eene oplossing van de naaste bestanddeelen der bewerktuigde massa, dat heet, in verweeking der zelfstandigheid, gelegen is, daarvoor spreken de volgende verschijnselen.

I. De bedorvene, uiterst stinkende lucht, welke gedurende den ganschen loop wordt waargenomen, en de omstanders alleen te lastig wordt. Bij geene verweeking van een orgaan is dit verschijnsel nog opgemerkt geworden, en kan ook niet ontstaan, daar geene scheikundige ontleding, maar een teruggang op eenen vroegeren levensgraad, in den toestand van de eenvoudige vormstof, of ten minste eene nadering daartoe, het wezen van de verweeking uitmaakt. De dampkringslucht is wel een veel te onschadelijk *agens*, dan dat door derzelve toegang tot de verwekende plaats het ontstaan van den stank verklaard zoude kunnen worden.

II. Het aanwezen eener ontstekings-zwelling, van eenen *asthenischen* aard, welke door de er-

varenste *practici*, als het zekerste erkenningsteeken van de op handen zijnde ziekte beschouwd wordt. De ontsteking vormt zich geenszins, wanneer de verstoring reeds begonnen is, zoodat dezelve voor een *conamen naturae*, om de verstoring af te weren, gehouden zoude kunnen worden, gelijk HESSE meent; maar dezelve bestaat dikwijls meerdere dagen vóór het uitbreken der vernietiging. Overigens valt er ook zeer aan te twijfelen, en is het nog niet bewezen, dat de geleiachtige verweeking een gevolg van ontsteking is. Waar dit proces zich ontwikkelt, volgt of nieuwe vorming of verstoring van de zelfstandigheid door verzwering of versterving.

III. De *physische* gesteldheid der verstoorde deelen en van het middelpunt der verstoring zelve. De bij de *diagnosis* opgegevene verschijnselen zijn te karakteristiek, dan dat men aan een ander proces, namelijk aan eene verweeking zoude kunnen denken. Wanneer KLAATSCH aanmerkt, dat huid, spieren en slijmvlies eene *homogene massa* vormden, dewelke een geleiachtig aanzien had, en met een penseel in de gedaante van draden zich wegvegen liet, zoo kan men deze deeltjes wel alleen voor verstorven celweefsel houden, hetwelk eene gelijke gesteldheid als de geleiachtige aanbiedt, en waarom men de, in zeer verzwakte, slappe deelen, na eene voorafgegane hoogst *asthenische* ontsteking, uitbrekende versterving, de witte versterving plagt te noemen.

Bij eenige magen door verweeking aangedaan, en die RICHTER gelegenheid had te zien, vormde de verweekte zelfstandigheid eene bijna doorzigtige, kleurlooze en losse *homogene massa*, welke aan de geleiachtige geheel gelijk, tot de benaming aanleiding heeft gegeven, en volstrekt geen spoor van ontsteking waarnemen, of ergens een ander ont-aardings- of verwoestings-proces aannemen liet.

IV. Het ontstaan van *necrose* der onder- en bovenkaak, hetgeen verlies van groote stukken dezer beenderen en van de tanden ten gevolge heeft, wanneer de kwaal aan het tandvleesch begint, of van de wangen en der lippen zich tot aan de zachte deelen, welke deze beenderen bekleeden, voortplant, en zich niet anders verklaren laat, dan door de deelneming van de beenderen aan de versterving. Wanneer het verstorings-proces bij den waterkanker in eene geleiachtige verweeking bestond, dan zouden ook wel de beenderen bij den voortgang van dit proces verweeken.

V. De afscheidingslijn, namelijk, de hoogroode, ontstokene ring, die zich aan de grenzen van het verstovene vormt, en eene gele kleur verkrijgt, wanneer genezing, dat heet afstooting van het verstovene en ettering beginnen, is een verschijnsel, hetgeen tot nu toe slechts bij koudvuur is waargenomen, en bij alle overige processen van verwoesting ontbreekt.

De, door KLAATSCH en HESSE opgestelde merkteekenen, waardoor de gelijksoortigheid (*identiteit*)

van den waterkanker met de geleiachtige verweeking en met de *putrescentia uteri* wordt bewezen, als: het voorkomen der beide eerste ziektevormen in den kinderlijken leeftijd; de onbeduidende, met de belangrijkheid der kwaal geenszins overeenstemmende verschijnselen van een algemeen lijden, de vorming der genoemde ziekten in de nabijheid van *orificia*, en aan plaatsen, welke ten gevolge van derzelver vorming eenige overeenkomst met elkander hebben, worden gedeeltelijk door de ervaringen van andere artsen in derzelver bewijskracht verzwakt, en kunnen slechts als onwezentlijk worden beschouwd, wanneer men de door mij boven opgestelde bewijzen in overweging neemt.

Wanneer ik nu getracht heb aan te toonen: dat de waterkanker in een koudvurig bederf van den mond der kinderen (*stomacace gangraenosa infantum*) bestaat, — zoo schiet ons nog te verklaren over, welke de voorwaarden zijn van het ontstaan dier koudvurige verstoring, derzelver kwaadaardigheid en de uitbreiding daarvan tot zulk eenen hoogen graad.

Ik meen de oorzaak daarvan in het *organismus* der kinderen zelve te moeten zoeken: want de vorming van het mondbederf tot zulk een' hoogen graad behoort tot de zeldzaamheden en zelfs bij kinderen vertoont zich niet altijd onder alle omstandigheden, die noodlottige uitgang. Dikwijls heeft dezelve *epidemisch* geheerscht, eene groote menigte kinderen en volwassenen gelijktij-

dig aangetast, zoo als MICHAELIS, MENDE, NEUHOF, HENNING, STARCK, HIMLY, HEIM, enz. berigten, en echter werd bij geen' lijder de volkomene ontwikkeling van den waterkanker opgemerkt. De invloed van de dampkringslucht schijnt alzoo de voorwaarden tot de boosaardigheid niet met zich te voeren.

Volgens aller ondervinding waren de lijders, welke door den waterkanker werden aangetast, kinderen van teederen leeftijd, van eene uiterst zwakke lichaamsgesteldheid, van eene *scrofuleuse* houding, slappe vezel, bleeke witte huid en blonde haren. De *assimilatie* was gestoord, de groei, in het algemeen, door eene reeks van schadende invloeden, kwijnende en in wanorde gebragt. Onder zoodanige omstandigheden, vooral wanneer zonder andere bijkomende schadelijkheden, de verzwakkende invloeden de eenige oorzaken van het ontstaan des mondbederfs uitmaken, behoeft men zich niet te verwonderen, wanneer bij het opkomen daarvan tevens de grond wordt gelegd tot de verstoring in den opgegevenen graad, en in plaats van de vorming van blaasjes en zweren in het slijmvlies van den mond, eene koudvurige zweer zich vormt.

Dat de hoogste graad van zwakte in de deelen, welke het eerst worden gestoord, heerscht, daarvan strekken de hoogst *asthenische* ontsteking, de vorming van *livide*, loodkleurige vlekken en de snelle uitbreiding der versterving ten bewijze.

Volwassenen werden daarom zelden door deze ziekte, in den opgegevenen graad, aangetast. Het *organismus* immers, vermag op verder gevorderden leeftijd, door deszelfs *energie*, veel meer in het wederstaan van die schadende krachten, en daarom blijft eene, zelfs uit inwendige oorzaken ontstane *stomacace*, bij de vorming van oppervlakkige zweren in het slijmvlies staan.

De lijkopening van de aan waterkanker gestorvene kinderen werd grootendeels verzuimd, en de weinige gevallen, waarin dezelve werd verrigt, leverden geen voldoende resultaat op, om nader licht over die ziekte te verspreiden.

LUND vermeldt, dat D. P. UNGE bij meerdere kinderen de lijkopening verrigtte, echter niets opmerkenswaardig vond.

ISNARD-CEVOULE vond, dat de koudvurige deelen zwart, week en zeer broos waren; dat onder de *gangréneuse* uitwendige bekleedsels het celwijsweefsel vet en geelachtig was; dat de, in de nabijheid gelegene deelen eene *infiltratie* vertoonden van eene gele, weiachtige vloeistof en dat de tanden van derzelve beenvlies waren beroofd. In de boezems der hersenen en onder het spinnewebbevlies trof men *serum* aan.

V. J. WIEGAND vond het laatste ook, en daarenboven het verlengde merg brijachtig, de kronkelingen bijna verdwenen, de longen en het hart ledig van bloed, de eerste *tuberculeus*, het net met de ingewanden aan elkander gegroeid, en in

het *mesenterium* opgezwollene *lymphatische* klieren. Met deze opgaven stemmen diegene overeen, welke in de bij dezen arbeid gevoegde ziektegevallen aangevoerd zijn.

Of de waterkanker eene aanstekende ziekte zij of niet, kan voor alsnog niet met zekerheid worden bepaald. Velen, welke deze kwaal hebben waargenomen, houden dezelve niet voor aanstekende. Anderen, gelijk SIEBERT, twijfelden omtrent de mededeeling der ziekte aan een ander individu, niet. Deze arts had gelegenheid, den waterkanker bij twee zusters, en bij twee andere lijders, die in een en hetzelfde huis, doch in onderscheidene kamers woonden, ter zelfder tijd waar te nemen, doch konde eene voortplanting door aansteking niet ontdekken. LUND, welke ook waarnam, dat een tweede kind in hetzelfde huis, door den waterkanker werd aangetast, twijfelt niettegenstaande aan het aanstekend vermogen. Zeer dikwijls werd de ziekte slechts bij één kind van eene familie opgemerkt, terwijl de overige zusters, die met het zieke kind in dezelfde kamer huisden, en veel met elkander in aanraking kwamen, van de ziekte verschoond bleven. De omstandigheid, dat in vondelings- en weeshuizen, zoo als ook in de omstreken van kusten, meerdere kinderen door dezelfde ziekte werden overvallen, kan nog niet ten bewijze verstreken voor de besmettelijkheid der kwaal, daar gewoonlijk meerdere kinderen te gelijker tijd door de ziekte worden aangetast.

De oorzaak daarvan moet hier misschien eerder in *endemische* en veelligt ook in *epidemische* verhoudingen worden gezocht. Intusschen zal het wel immer noodig zijn, kinderen, bij welke de waterkanker zich vertoont, terstond van de overigen af te scheiden, daar de onbesmettelijkheid niet volstrekt bewezen kan worden; terwijl iedere ziekte, die tot eene zekere hoogte geklommen is, en de vorming van een *excretum pathologicum* ten gevolge heeft, besmettelijk worden kan.

VIERDE HOOFDSTUK.

OORZAKEN VAN DEN WATERKANKER.

Als voorbeschikkende oorzaken kunnen worden aangemerkt: voorafgegane, verzwakkende invloeden, een jeugdige leeftijd, en een slap, teeder lichaamsgestel.

Met betrekking tot de eersten, stemt de tot hertoe opgedane ondervinding daarin overeen, dat geheel gezonde kinderen geenszins door den waterkanker worden aangetast. Wanneer al bij eenige vormen dezer ziekte, de algemeene toestand niet merkbaar was gestoord, en het uitbreken der kwaal meermalen verraste, dan hadden toch verzwakkende invloeden van menigerlei aard de krachten van het kind aanmerkelijk ondermijnd. Gewoonlijk kwam de waterkanker slechts bij kinderen van arme ouders voor, en geenszins, althans hoogst zeldzaam, onder de tegenovergestelde omstandigheden. Een slechte, prikkelooze weinig voedende, melige kost; het gebruik van veel kaas, gezoutene, en met spek vermengde voedingsmiddelen (MEZA); van visch, haringen en derg., (LUND); het oponthoud in eene vochtige, onzuivere en bedorvene lucht,

welke door het te zamenwonen van vele menschen in enge, nederige woningen, het niet ververschen der lucht, en door het aanwezen van verschillende voedingsmiddelen, tevens, verpest wordt, worden algemeen als de hoofdoorwaarden van het ontstaan dier ziekte beschouwd. Onzuiverheid, gebrek aan noodige beweging, en langer bestaanshebbende ziekten, welke reeds het produkt dier vijandelijkheden zijn, den groei verminderen en de ontwikkeling storen, spelen insgelijks eene aanmerkelijke rol. Vele dezer schadelijkheden werken in gemeenschap op het *organismus* der kinderen van kustbewoners. Vanhier dat de waterkanker ook eene, in Holland, Zweden en in Engeland, inlandsche ziekte is, en de artsen van die landen de grootste gelegenheid hadden, ondervinding omtrent dezelve op te doen. Welk een' aanmerkelijken invloed de voortdurende inwerking van een vochtig klimaat en eene slechte voeding op het ontstaan van den waterkanker heeft, hiervan getuigt de omstandigheid, dat de Fransche heilkundigen bij de armee in Spanje, gelegenheid hadden bij de soldaten, welke aan deze invloeden blootgesteld waren, eene *gangréneuse* ontsteking van den mond waar te nemen, die door de Spanjaarden *Fegar* of *Fegarite* genoemd werd. Aan de Stads-Doctoren van groote steden komt deze ziekte 's jaarlijks meermalen voor; althans op de sterflieden van Berlijn ontbreekt de naam derzelve niet dikwijls. In kinderhospitalen en in

vondelingshuizen, waar alle deze schadende invloeden in hoogen graad werkzaam zijn, zijn gewoonlijk ziekten van deze soort altijd voorhanden, en somwijlen heerschte deze ziekte in die inrigtingen zelfs *endemisch*. Ik herinner hier aan hetgeen SAVIARD, POUPART en COATES voorgekomen is. De laatste had gelegenheid te Philadelphia waar te nemen, dat van 240 kinderen wel 70, te gelijker tijd, aan deze ziekte leden. Ook CLIET zag in het hospitaal te Lyon, toen in den omtrek een hongersnood heerschte, dikwijls eenen doodelijken uitgang dezer kwaal. Voorafgegane koortsachtige ongesteldheden, slijmkoorts met toevallen, door wormen veroorzaakt (UNDERWOOD, ISNARD-CEVOULE), langdurige tusschenpozende koorts (MUYS, STALPART VAN DER WIEL, STELWAGEN, LUND) en koorts van anderen aard (CAPDEVILLE, COATES, FISCHER, REIMANN, enzv.), welke door derzelve duur en boosaardigheid de wederherstelling (*reproductio*) ondermijnen, en alzoo de krachten doen afnemen, kunnen niet slechts aanleiding geven, dat het mondbederf dat boosaardig en verwoestend karakter verkrijgt, maar ook door eenen onvolkomenen kritischen uitgang, de alleen genoegzame oorzaak van deze ziekte worden.

Nog veel verderfelijker moeten alle deze schadende invloeden worden, wanneer zij kinderen van slappe, teedere ligchaamsgesteldheid, met bleeke, slappe huid en blonde haren treffen, welke ei-

gendummelijkheden van het ligchaam de ziektegevallen, die wij tot hiertoe bezitten, voor het grootste gedeelte aantonen. Zoodanige kinderen bezwijken veel eerder, en worden een offer der verstoring, aangezien derzelve gestel eene zoodanige krachtsinspanning als ter bestrijding eener zoo verwoestende ziekte gevorderd wordt, niet verduren kan.

De teedere, kinderlijke leeftijd is om dezelfde reden te beschouwen als voorbeschikkende oorzaak tot het ontstaan van de verstoring in de zachte deelen van den mond en van het aangezicht tot in den boven opgegevenen graad. Bijna altijd worden slechts kinderen tusschen het eerste en tiende levensjaar door deze ziekte aangedaan. Van zuigelingen zijn nauwelijks voorbeelden bekend, en het schijnt als of het gebruik van de moedermelk voor het uitbreken der ziekte behoedt. FISCHER deelt wel een geval mede van een $\frac{3}{4}$ jaars oud kind, doch voert niet aan, of aan hetzelfde de moedermelk al dan niet gereikt werd. SAVIARD geeft daarentegen een meer bepaald bericht van een kind, hetgeen reeds 5 maanden, nadat het gespeend was, door de kwaal werd overvallen. Het meest komt de waterkanker tusschen het tweede en vierde levensjaar voor. Voorbeelden daarvan bij volwassenen, in eenen hoogen graad zijn zeldzaam, waarvan misschien de stuggere vezel en de meer krachtige levens-energie de oorzaken zijn. Trouwens, ACREL, SCHNEIDER,

BENEVOLI, HOWSHIP, HÉBREART en ISNARD-CEVOULE hebben gelegenheid gehad, het uitbreken der kwaal tot in voorschreven hoogen graad, ook in meer gevorderden leeftijd waar te nemen, waarom men de vorming daarvan tot versterving niet bij uitsluiting voor een den kinderlijken leeftijd eigen verschijnsel kan houden, gelijk BOOT reeds zeer voldoende heeft aangemerkt. Of het eene of andere geslacht eene grootere voorbeschiktheid tot deze ziekte heeft, laat zich niet bepalen.

Als eene der gelegenheidsoorzaken is vooral te beschouwen de scheurbuik der kinderen, welke zich bij aanhoudende werking der genoemde schadelijke invloeden, in den jeugdigen leeftijd even zoo gemakkelijk als in meer gevorderden ouderdom ontwikkelen kan. In vochtige landstreken, zoo als in Holland, Denemarken, Noorwegen, Zweden, Engeland, Schotland en aan de kusten, gelijk als in zoodanige oorden van het vlakke land, waar van tijd tot tijd overstromingen plaats hebben (SIEBERT) en vochtige nevels vallen, wordt de scheurbuik meermalen waargenomen en heerscht zij wel geheel *endemisch*. Inzonderheid ontwikkelt dezelve zich, wanneer gelijktijdig prikkel- en voedingslooze, gezouten kost het voedsel der bewoners uitmaakt. Het gebruik van zeevisch, vette, tragnige vogels, kaas en slecht brood, bij gebrek aan moeskruiden, is aan de teedere bewerktuiging der kinderen zeer vijandig, en wordt zulks te meer,

wanneer de overige bovengenoemde schadelijke invloeden te gelijker tijd werkzaam zijn.

Gastrische prikkels zijn insgelijks, en veelligt het meest, de oorzaken van den waterkanker: want de boven aangevoerde schadelijkheden veranderen en verzwakken steeds de spijsvertering en de *assimilatie*. Zweren in de mondholte, welke onder den naam van *aptheuse* bekend zijn, en zoo veel overeenkomst met de *syphilitische* hebben, verschijnen steeds als gevolgen van eene verstoring der spijsvertering.

Nemen deze zweren bij slappe en zwakke kinderen een koudvurig karakter aan, dan ontstaat daaruit de waterkanker, welks verschijning gewoonlijk zeer verrast, daar de algemeene toestand het ontstaan eener zoo vreeselijke ziekte niet doet verwachten.

Eene derde gelegenheidsoorzaak, die alleen in staat is, de alhier behandelde ziekte, zonder medewerking van bovengenoemde verzwakkende invloeden, te veroorzaken, zijn koortsachtige ongesteldheden, en in het bijzonder uitslagziekten. Eene onvolkomene scheiding der ziekte, en verplaatsing van de ziektestof des uitslags, schijnen inzonderheid het ontstaan van het koudvuur te begunstigen: want de plaatselijke ziekte volgde onmiddellijk op de algemeene, welke steeds onregelmatig verliep en plotseling verdween, zonder de gewone kritische verschijnselen en de afschubbing aan te bieden, in welker plaats eene verstoring

van den algemeenen toestand terugbleef, die zich eerst bij het uitbreken van het gezwel liet verklaren. Het oorzakelijk verband tusschen roodvonk, mazelen en den waterkanker, is door de ondervinding, gelijk uit het hoofdstuk over de erkenning dezer ziekte heeft kunnen blijken, zoo zeer bewezen, dat het ontstaan van dezen na gene niet meer voor iets toevalligs kan worden gehouden.

F. WENDT hield den waterkanker reeds voor de vreeselijkste en verwoestendste naziekte van genoemde uitslagziekten, inzonderheid, wanneer dezelve *epidemisch* heerschen, zoo als hij in het jaar 1773 in de omstreken van Erlangen gelegenheid had, waar te nemen.

FISCHER merkte ook reeds aan: dat het scheen, als of die soort van mondbederf, welke na uitslagziekten ontstaat, den boosaardigsten vorm uitmaakt. Hij is niet geneigd, eene verplaatsing van ziektestof als oorzaak dezer boosaardigheid aan te nemen, gelijk HOWSHIP beweert, maar, veeleer, om te gelooven, dat het verzwakte, en deswegens prikkelbaarder, en in meerdere afscheidingsverrigtingen gestoorde *organismus*, hetwelk, om zijne eigene woorden te gebruiken, door overdreven *diëtetisch* prikkelen (hitte), behandeld is geworden, de voorwaarde tot dat boosaardig verloop met zich voert.

Of nog andere gelegenheidsoorzaken aan het ontstaan van den waterkanker ten gronde liggen, moe-

ten verdere waarnemingen en ondervinding aantoonen. Men kan niet geheel en al in twijfel trekken, of ook niet *catarrhale* en *rheumatische* aandoeningen, welke zoo dikwijls de oorzaken van een meer goedaardig mondbederf zijn, de voorwaarden tot het ontstaan van eenen hooger en graad daarvan, kunnen worden, wanneer door de hierboven opgegevene oorzaken eene aanmerkelijke verzwakking van het ligchaam voorafging. Waarschijnlijk bestond op deze wijze deze ziekte bij de kinderen, die FISCHER, SIEBERT, RUST enz. gelegenheid hadden waar te nemen, daar hier geene in het oog vallende verstoring van den algemeenen toestand waargenomen konde worden.

Dat het overmatig gebruik van *calomel* bij kinderen eene koudvirige verstoring vermag te bewerken, hebben Dr. DIEFFENBACH en SIMON gelegenheid gehad te ondervinden.

VIJFDE HOOFDSTUK.

VOORSPELLING VAN DEN WATERKANKER.

Volgens de ondervinding aller genees- en heilkundigen, welke den waterkanker hebben waargenomen, behoort die ziekte wel niet tot de ongeeneeslijke, echter, toch tot de buitengewoon snel, en veelal doodelijk, verloopende ziekten: want gewoonlijk eindigde, van den 4 tot den 14 dag na het uitbreken der plaatselijke verstoring, het leven, daar zich ten gevolge van de terugwerking op het *organismus*, een *colliquative* toestand ontwikkelde, welke de krachten plotseling uitputte. Bijna alle waarnemers werden door het plotseling zinken der krachten verrast, daar de algemeene toestand bij het uitbreken van de kwaal zelden zoo zeer was aangedaan, dat men een' zoodanigen uitgang vermoeden zou.

De oorzaken van den doodelijken uitgang laten zich voor alsnog niet naauwkeurig opgeven. De opmerking, welke BERTHE heeft gemaakt, dat, namelijk, der behandeling vele zwarigheden in den weg staan, schijnt wel niet over het hoofd gezien te moeten worden; deze omstandigheid, echter, kan niet als de alleen toereikende grond worden beschouwd.

De ouderdom der lijders en de uitgestrektheid van de verstoring schijnen op den uitgang ook geenen bijzonderen invloed te hebben: want kinderen van iederen leeftijd sterven en worden ook genezen. Zelfs na zeer beduidende verstoring der zachte deelen en ook van beenderen werd nog genezing aangebragt. SAVIARD merkt wel op, dat hij van kinderen onder de zeven jaren, niet een heeft zien herstellen, eene menigte andere waarnemingen bewijzen, echter, het tegendeel. Even zoo min schijnt de behandeling van beslissenden invloed te zijn: want bij de aanwending van zeer verschillende middelen was de uitgang gelukkig en ongelukkig. Zeer beslissend was daarentegen voor het lot der kleine lijders het tijdperk, waarop men dezelve ter behandeling kreeg. Wanneer een arts den waterkanker bij deszelfs ontstaan en verloop eenmaal waargenomen had, was hij gewoonlijk zoo gelukkig, in andere gevallen hulp aan te brengen, wanneer hij tijdig genoeg daartoe geroepen werd. Inzonderheid was redding nog mogelijk, wanneer de harde zwelling der wangen zich eerst gevormd had, of er pas eene *livide* vlek bestond. MUYS, LUND, SIEBERT, KLAATSCH en REIMANN bewerkten onder zoodanige omstandigheden genezing. De oorzaken schenen ook eenig aandeel aan den uitgang der ziekte te hebben; intusschen is er nog eene rij van waarnemingen noodig, om in dat opzigt een voldoende oordeel te kunnen vellen. De waterkanker uit *gastrische*

oorzaken schijnt de goedaardigste te zijn; ongunstiger was steeds de uitgang, wanneer eene scheurbuikige ongesteldheid ten gronde ligt, wanneer koortsen en scherpe uitslagziekten voorafgingen, en wanneer er *endemische* oorzaken bestonden; dewijl men onder zoodanige voorwaarden door middel van de doelmatigste geneesmiddelen de werking van die invloeden niet zoo spoedig vermogt op te heffen, dan wanneer de oorzaak in de eerste wegen lag. De meeste doodelijk afge-loopene gevallen waren van scheurbuikigen aard, of volgden, gelijk de ziekteberigten van DOLAEUS, van LIL, FISCHER, HOHSHIP en WENDT bewijzen, op heete uitslagziekten.

Ook in vondelings- en in weeshuizen toonde zich de waterkanker over het algemeen gevaarlijker, wanneer *endemische* oorzaken voortwerkten, als wanneer dezelve zich *sporadisch* opdeed. POUPART en SAVIARD berigten, dat, toen heetvuur des monds (*Mundbrand*) in het *Hotel-Dieu* onder de kinderen heerschte, eene verpleging der zieken in een, in gezonder streek gelegen hospitaal, ST. LOUIS, noodzakelijk was gevonden, om de verdere verbreiding te bedwingen, en dat het stedelijk bestuur zich genoodzaakt had gevonden met een' kwakzalver, die zich aangeboden had, de genezing op zich te nemen, een contract aan te gaan. COATES zag eveneens in het kinders-hospitaal te Philadelphia, en CLIET in het algemeene hospitaal *de la Charité* te Lyon, de ziekte in derzelve verwoestenden vorm.

Ook kan men wel vooruitstellen, dat de waterkanker een' voor het leven gevaarlijken uitgang nemen zal, wanneer dezelve bij kinderen uitbreekt, welker ouders onder omstandigheden leven, die als hoogstvijandig voor het *organismus* van het kind, en, alleen, als toereikende tot het ontstaan der ziekte beschouwd kunnen worden: want het herstellingsvermogen is alsdan te diep gezonken, de staat der zwakte te groot, dan dat het teedere ligchaam daaronder niet bezwijken zoude.

Intusschen vinden wij ook vele voorbeelden van eene volkomene genezing aangevoerd. BIDLOO, STALPART VAN DER WIEL, MUYS, VAN LIL, BRUINEMANN, MEZA, LUND, STELWAGEN, JAWANDT, JOURDAIN, COURCELLES, ISNARD-CEVOULE, JADELOT, BARON, SIEBERT, KLAATSCH, REY en REIMANN hadden gelegenheid, eenen zoo gunstigen uitgang te zien, ofschoon in eenige gevallen de verstoring der zachte deelen reeds tot een' hoogen graad geklommen was. Zelfs wanneer de ziekte zich tot aan versterving der beenderen van de onderkaak heeft ontwikkeld, en zich groote, tot *necrosis* overgegangene stukken daarvan afscheiden, mogen wij de hoop van herstelling nog niet opgeven, zoo als A. G. RICHTER meent. Immers, VAN DE VOORDE, BIDLOO, SAVIARD, SYMMONDS, VAN SWIETEN, VAN LIL, ACREL, F. WENDT, STELWAGEN, M'CLELLAN en COURCELLES hebben waargenomen, dat tanden en groote stukken van de boven- en onderkaak op

nieuw weder hersteld werden. Meestal, echter, zal er bij zulk een' ver gevorderden staat der ziekte meer te vreezen dan te hopen zijn; want de herstelling van een zoo groot verlies van zelfstandigheid, kan niet dan ten koste van zulk eene groote mate van krachten geschieden, als het teedere en verzwakte ligchaam van zoodanige lijders niet altijd uithouden kan. Wanneer daarom zelfs de verstoring tot staan is gekomen, en het proces van heeling een' aanvang genomen heeft, kunnen kinderen aan uitputting der krachten sterven, gelijk KLAATSCH gelegenheid had in een geval waar te nemen, of de ziekte kan op nieuw beginnen, gelijk STELWAGEN zag gebeuren.

De stilstand der verstoring en het alsdan gewoonlijk beginnende heelings-proces geven zich door de volgende verschijnselen te kennen: de zwelling der wangen breidt zich niet verder uit, wordt langzamerhand zachter, en verliest het bleeke, roode, gespannen en glanzig aanzien. De hoog roode ontstekings-kring verkrijgt eene geelachtige kleur; tusschen denzelfven en de verstoorde massa vormt zich eene smalle groeve; het verstorvene valt te zamen, verdiept zich naar de kaak en valt weg. Aan de groeve begint zich een vocht af te scheiden, hetwelk langzamerhand de gesteldheid van eene goedaardige etter verkrijgt, en de vorming van vleeschheuveltjes ten begeleide heeft. Nu wordt het verlies van zelfstandigheid, tevens, op eene zichtbaar snelle wijze hersteld: want van

alle kanten spruiten de *papillae* uit, en gaan even zoo spoedig tot likteekens over; zoodat binnen acht tot veertien dagen, groote ontbrekende plaatsen aangevuld worden en beduidende gaten in de wangen verdwijnen, zonder eene aanmerkelijke misvormigheid na te laten. Deze weelderige vorming der *papillae*, en deze wederherstelling van het verlorene, welke bijna met even zoo grooten spoed volgen, als de verstoring plaats greep, zijn zeer karakteristieke verschijnselen der ziekte en verrassen alle waarnemers. De algemeene toestand neemt alsdan even zoo snel in beterschap toe.

ZESDE HOOFDSTUK.

BEHANDELING VAN DEN WATERKANKER.

Algemeene behandeling.

Het inwendig gebruik van geneesmiddelen heeft op het beloop en den uitgang geenen gunstigen invloed gehad. De verstoring nam steeds veel te snel toe, dan dat langs dezen weg, door de werking derzelve, de kwaal tegengegaan konde worden. De geneesmiddelen, welke door onderscheidene waarnemers van den waterkanker toegediend en aanbevolen zijn geworden, waren deels *anti-scorbutische*, deels versterkende, of deden zich door derzelve *evacuerende* werking op de eerste wegen kennen.

BOOT beval een' drank aan, bestaande uit *Sarsaparille, Rad. chinae, fumariae, psyllitii, scorzonerae, lapathi, Semina cardui* en *Passuli majores*. VAN LIL het gerstenwater met citroensap. BRUINEMANN, BERNSTEIN en F. WENDT gaven verdund zwavelzuur met honig. MEZA prees den *Spiritus cochleariae* met honig aan; JAWANDT den moutdrank met *Spiritus salis acidus*. Vooral werd van de *china* dikwijls gebruik gemaakt. STELWAGEN en LUND voerden dit geneesmiddel inzon-

derheid in, en gaven hetzelfde, benevens een *julapium* met verdund zwavelzuur. Later werd hetzelfde, benevens dit zuur, of in verbinding met het zoutzuur, of in vereeniging met *calamus*, *casca-carilla*, *imperatoria* en dergelijken, door FLEISCH, A. G. RICHTER, FR. WENDT, COURCELLES, FISCHER, ISNARD-CEVOULE, PEARSON, REY, REIMANN, WIEGAND, KLAATSCH, enz. aangewend. BOOT, SAVIARD, JAWANDT, A. G. RICHTER, JOURDAIN, FISCHER, KLAATSCH en THUESSINK gebruikten met goed gevolg braak- en laxeer-middelen.

De eerstgenoemde *antiscorbutische* middelen intusschen, zijn veel te zwak, dan dat zij iets zouden kunnen uitrigten. De zwavelzuren en derzelve *praeparaten*, als ook de *china* moeten gewoonlijk onwerkzaam blijven, daar dezelve eene krachtige spijsvertering en eene onverzwakte maag vereischen. Doelmatiger en ligter te verdragen, zullen wel bij den scheurbuikigen vorm het verdunde zoutzuur, het phosphorzuur, het citroensap met moutdrank of met Rijnwijn en suiker zijn. Trouwens, deze artsenijen zullen gedurende het bestaan van het verstoringsproces altijd slechts hulpmiddelen zijn, doch tot het bedwingen van hetzelfde zeer weinig bijdragen. Eerst wanneer men door de plaatselijke behandeling den voortgang des koudvuurs tot staan heeft gebragt, zal de *china*, de waterkanker moge eenen vorm daarstellen, welke dezelve ook zij, in een gemak-

kelijker te verteren *praeparaat*, zoo als het *infusum*, het *extractum frigide paratum*, toege- diend in verbinding met vlugtige middelen en met het *chininum sulphuricum*, een onontbeerlijk geneesmiddel worden, om de krachten des lijders in stand te houden, en om het verlies daarvan, ten gevolge der zoo spoedig in haar werk gaande wederherstelling te verhinderen. Een ligt verteerbaar en voedend dieet moet, intusschen, bij de aan- wending dezer middelen niet ontbreken, en zal dikwijls meer dan deze zelve, voordeel aanbren- gen. Braak- en laxeermiddelen zullen dikwijls on- ontbeerlijk zijn, en kunnen bij alle vormen van den waterkanker zich hulpzaam betoonen. THUES- SINK maakt de aanwending dezer geneesmiddelen uitdrukkelijk ten pligt, zoo men van de plaatse- lijke behandeling een gunstig gevolg verwachten wil. Bij den *gastrischen* vorm zijn dezelve als de hoofdmiddelen te beschouwen en hebben dikwijls eenen zeer beslissenden invloed op het beloop en den uitgang. Bij den scheurbuikigen vorm kun- nen braakmiddelen, ter uit de wegruiming van *gastrische* zamengesteldheden, en bij den waterkan- ker als het gevolg van verplaatsing van ziektestof, laxeermiddelen, ter afleiding, grootere diensten doen dan alle overige middelen.

Plaatselijke behandeling.

Het aantal van tot dit doel, deels met ge- lukkig, deels met ongelukkig gevolg gebruikte mid-

delen is niet gering. Ter bedwinging des koudvuurs werden aangewend:

Het Unguentum aegyptiacum.

BATTUS beval, hetzelfde in vereeniging met gelijke deelen moerbeijenstroop, op de *gangrénescerende* plaats te leggen, nadat dezelve met eene oplossing van aluin en franschen wijn gewasschen was. Door middel van de aanwending dezes middels wil hij zijne drie kinderen genezen hebben, niettegenstaande de ziekte bij een derzelve tot zulk eene hoogte geklommen was, dat twee groote stukken van de kaak benevens tien tanden verloren gingen.

VAN DE VOORDE beval het *Ungt. aegyptiacum* in vereeniging met een afkooksel van de *Herba scordii*, *absinthii*, *scabiosae*, *agrimoniae*, *Flor. centaurei minoris* en *hyperici* en wijn, waarbij nog *spiritus vini* en keukenzout gevoegd moesten worden. MUIS wendde een *Ung. corrosivum*, uit *Theriac*, *Ung. aegyptiacum*, *Gummi laccae*, *Spir. salis ammoniaci*, en *cochleariae*, met eenigen wijngeest vermengd, aan.

Zamentrekkende mondwaters.

VAN DE VOORDE verbond tot dat einde de *Rad. aristolochiae*, *Iridis florentinae*, de *Hba. agrimoniae*, *marrubii*, *apii*, *alchymillae*, de *Flores*

hyperici met *Hydromel*, *Vinum album*, *Myrrha* en *Aloë*. BOOT bereidde een afkooksel uit *Chae-rophyllum*, *Quinquefolium*, *Myrrha*, rozen, salie, en witte vitriool.

SAVIARD beval eene verbinding aan, van braudewijn, kamfer, aluin en suiker, of uit wijn, granaatschillen, rozen en Sumak.

VAN SWIETEN wendde bij bestaande ontsteking eene oplossing van *sal ammoniac* en salpeter in water, met eenigen wijnazijn of citroensap, aan; later gebruikte hij den *Spiritus cochleariae* en *theriacalis*.

VAN LIL beval een mengsel aan, bestaande uit eene oplossing van *Sal ammoniac*, *Gm. Laccae*, *Myrrhae*, geest van lepelblad en rozenhoning, en tot later gebruik een afkooksel van wilde rozen, met *Tinctuur* van *myrrhe* en rozenhoning.

FLEISCH ried tot gebruik een mengsel uit citroensap en suiker aan, en BERNSTEIN eene oplossing van *nitrum* en wijnazijn, in een dik gestewater, benevens een *Decoct. rad. calami*.

In lateren tijd is men van het gebruik van dezen vorm van middelen teruggekomen, daar de aanwending met vele moeilijkheden verbonden is.

Zamentrekkende omslagen.

SYMMONDS gebruikte den portwijn met *Tinct. myrrh.* F. WENDT eene *Infusio specier. aromaticarum* en *arnicae*, met azijn en geest van kamfer. COATES een mengsel uit *Sulphas cupri*, kinapoeder en wa-

ter. REY de *Tinct. cort. peruv.*, benevens een afkooksel daarvan, en *Spirit. camphorae*. PEARSON gebrande aluin, een *Decoct. c. peruv.* met *Sulph. zinc.*, *Tinct. myrrh.*, kalkwater en wijngeest.

Het Zwavelzuur.

VAN DE VOORDE schijnt dit middel, hetwelk, later, ter genezing van het koudvuur aan de wangen, grooten opgang gemaakt heeft, het eerst te hebben aanbevolen. Hij houdt *Ol. vitriol.* voor het krachtigste van alle de reeds aangevoerde middelen, en wil, door deszelfs aanwending, in verbinding met honing, de gevaarlijkste gevallen bedwongen hebben.

STALPART VAN DER WIEL genas eveneens een kind met een smeersel uit *Ol. vitrioli*, rozenhonig, *Ungt. aegyptiacum*.

JOURDAIN verbond den geest van vitriool met kamfer, *Sal ammoniac*, rozenhonig en wijngeest, en zag in twee gevallen het beste gevolg van de aanwending dezer menging.

WEPFER, LUND, SAVIARD, POUPART, BRUINEMANN, SAUVAGES, BERNSTEIN, COURCELLES, en ISNARD-CEVOULE bragten het koudvuur bij den aanvang van deszelfs ontstaan steeds tot stilstand en bewerkten zelfs nog wel genezing bij verdere verbreiding. De koudvurige plaats werd of met zuiver zwavelzuur aangestipt of in vereeniging met honig door middel van een penseel bestreken.

Ook bevochtigde men pluksel met eene verdunning dezer zuren, hetgeen op de wond gelegen werd.

Het Zoutzuur.

In verdunden toestand heeft dit middel evenveel naam als het voorgaande. VAN SWIETEN heeft hetzelfde op nieuw ingevoerd, nadat POUPART reeds vroeger het bestrijken der koudvurige korst met geest van zeezout als hoogst werkzaam had aanbevolen.

VAN SWIETEN liet 20 druppels van dat zuur, met eene halve ons honig mengen, en door middel van een penseel bestrijken; bij groot gevaar liet hij het zuur zonder bijmenging aanwenden. De versterving kwam steeds tot staan en de afstooting van het verstorvene volgde.

STELWAGEN verbond het zoutzuur met een mengsel van *Extractum cicutae*, *Tinct. myrrh.* en *Contrajerv.*, en zag in een geval, waarin de kwaal terug kwam, genezing, terwijl men bij twee andere kinderen geene gunstige werking verkreeg.

MEZA zag een goed gevolg van eene verbinding van zoutzuur met *Tinct. myrrh.* en rozenhonig.

SIEBERT noemt het zoutzuur het weldadigste en zekerste middel bij den waterkanker, daar hij het geluk had, vijf kinderen daarmede te redden. Hij wendde dit zuur vermengd of zuiver aan, naar gelang van den verschillenden graad des kwaals; onder deze voorwaarde, echter, de aanwending daarvan zeer dikwijls te herhalen.

BERNSTEIN, A. G. RICHTER, JADELOT, BOIJER, ISNARD-CEVOULE, BARON bevolen het zoutzuur ook aan. KLAATSCH en WIEGAND zagen echter geen gunstig gevolg daarvan.

Het Houtzuur.

Eerst in nieuweren tijd is dit zuur bij den waterkanker door KLAATSCH aangewend geworden, en in één geval beantwoordde het gevolg volkomen aan de verwachting. Hij liet met het onverdunde houtzuur, zoo als hetzelfde in *technisch* gebruik gebezigd wordt, de koudvurige plaats, gedurende een' ganschen nacht, alle tien minuten, zorgvuldig betten, en reeds den anderen morgen had zich de wijduitgebreide ontsteking tot op eene smalle streep terug getrokken; de zwelling verminderde, de verstorning stond stil; binnen drie dagen scheidde zich al het gestorvene af, en er ontstond eene weelderige *granulatie*. Eene even gunstige werking zag hij bij een tweede kind, dat echter het, door de natuur reeds begonnen *proces* van wederherstelling niet uithield, maar aan *trismus* stierf. Het derde geval, waarin zich het houtzuur als een krachtig *antisepticum* deed kennen, is door REIMANN beschreven. Binnen vier dagen liet het verstorvene los en er volgde eene voldoende *ettering*, gedurende welke het verlies aan zelfstandigheid ter grootte van een' daalder, binnen korten tijd zonder groote mismaaktheid weder hersteld werd.

WIEGAND wendde het houtzuur zonder gevolg aan, en bij het kind, waarnaar de eerste afbeelding genomen is, ontzeide het ook deszelfs gunstige werking.

Deze beide gevallen moeten ons echter niet afschrikken om de verdere aanwending van dit middel te beproeven, want er bestaan slechts weinige artseniymiddelen, die geheel zeker en in alle gevallen eene even gunstige werking toonen. Het komt buitendien zeer veel op de gesteldheid van het houtzuur aan; de *empyreumatische* bestanddeelen, immers, moeten door derzelver opwekkende werking de *antiseptische* kracht des azijns zeer ondersteunen.

Het Chloornatrum.

De heilzame werking van dit middel, hetgeen door REY, bij den waterkanker, het eerst werd gebruikt, heeft zich eerst in twee gevallen bevestigd. Nadat REY bij een kind, hetwelk aan waterkanker, in hoogen graad leed, de *Tinct. cort. peruv.*, benevens een afkooksel daarvan, met *Spirit. camphor.*, vergeefs had aangewend, kwam hij op het denkbeeld van de aanwending des chloorkalks. Na eene beraadslaging met LABARRAQUE over deze aangelegenheid werd aan het *chloornatrum* de voorkeur gegeven, wijl het dezelfde besmetting vernietigende kracht bezit en door het *natrum*, dat hetzelfde bevat, zich nog werkzamer toonen moest. Er werd

alzoo pluksel in eene oplossing van dit middel nat gemaakt en gebezigd, waardoor niet alleen spoedig eene vermindering van den kwalijken reuk, maar ook een stilstand van het koudvuur, en op den zesden dag de afscheiding van het verstorvene werden bewerkt. De genezing volgde toen binnen korten tijd.

Het tweede geval, waarin het *chloornatrum*, na eene aanwending van vier en twintig uren, de versterking op eene vlakke van twee duimen diameter tot stilstaan bragt, is te vinden in de *Annales de Med. Phys.*, Tom. III, p. 807.

De Perubalsem.

Door middel der aanwending van dezen balsem, wil E. THOMPSON eenen spoedig voortgaanden waterkanker bedwongen hebben. De genezing volgde met een gering verlies van zelfstandigheid. Er werden daarnevens versterkende middelen en een dierlijke kost toegediend.

Het vlijmen des tandvleeschs (scarificatio).

BOOT maakt daarvan met dat oogmerk gebruik, om het bedorvene, zich ontbindende en gistende bloed uit het tandvleesch te lokken. BIDLOO wreef, na het *scarificeren*, eene oplossing van *Vitriol. cupri*, en SAVIARD de *Spirit. vitriol.* in. Later nog geloofde zelfs BERTHE, dat de onmogelijkheid, om deze

bewerking bij kinderen te kunnen uitoefenen, eene groote hindernis in de genezing ware.

Het uitsnijden van het verstorvene.

Men nam niet alleen, gelijk VAN DE VOORDE reeds voorsloeg, het afgestorvene met de schaar enz. weg, maar men sneed, gelijk BERTHE, JOURDAIN, ACREL en STELWAGEN opgeven, tot op het gezonde in. De laatste hechtte de wond, gelijk bij de *operatie* van de hazenlip zamen, bevochtigde het verband alle drie uren met een afkooksel van *Scordium*, *Abrotanum*, *Absinthium* en azijn, en het gevolg was gelukkig. De herstelling volgde binnen eenige dagen zonder groote misvorming des aangezigts.

BOYER beveelt ook het wegsnijden van het verstorvene aan. Door middel van langwerpige sponzen, die in een mengsel van *Aqua RABELII* en aluin werden gedoopt, verminderde hij de bloeding en ving tevens het uitvloeiende bloed op. Wanneer de sponzen na een of meer uren waren weggenomen geworden, werd de mond vlijtig met een verdund zoutzuur uitgewasschen.

Het Brandijzer.

CAPDEVILLE, CHOPART en DESAULT wendden hetzelfde aan, tegen welks gebruik LUND zich echter verklaarde, aangezien de bedorvenheid der vochten daardoor niet werd opgeheven.

Door ISNARD-CEVULE werd het *cauterium actuale*, als het eenige middel aangeprezen, waardoor in het tweede tijdperk, bij het ontstaan van koudvuur, de voortgang der verstoring het zekerste beteugeld konde worden, daar de levenswerkzaamheid van het vaatnet door hetzelfde beter, dan door ieder ander middel opgewekt, en tevens eene plaatselijke koorts werd te weeg gebragt, waardoor het verstorvene van het gezonde zich afscheidde. Deze heilzame werking, echter, van het gloeiend ijzer, verwacht ISNARD-CEVOULE slechts, wanneer de eerste sporen van koudvuur zich vertoonen. Bij ontstane opening in de wang toonde het zich zonder alle gevolg, wanneer in plaats daarvan, de verstorvene deelen met de *bistouri* weggenomen, en die deelen, welke met het brandijzer niet aangeraakt konden worden, met *butyrum antimonii* werden aangestipt.

BARON zou den waterkanker ook door middel van het brandijzer genezen hebben.

Ten gevolge dezer waarnemingen is de plaatselijke behandeling van het koudvuur de werkzaamste, en het gebruik van het zwavelzuur, zoutzuur, houtzuur en van het *chloornatrum*, boven de aanwending van alle overige middelen te verkiezen. Ofschoon de gelegenheid, om mij van de gunstigste werking der genoemde middelen te overtuigen, mij nog niet is voorgekomen, zoo wordt men door het gelukkig gevolg, hetwelk andere geneesheeren daarvan zagen, tot de aanwending dier

middelen dringend uitgenoodigd. Welk der genoemde middelen voor het vervolg de voorkeur zal verdienen, moet aan volgende waarnemingen worden overgelaten. Het komt echter zeer veel op de zorgvuldige en zeer dikwijls herhaalde aanwending der genoemde middelen aan, wanneer men zoo gelukkig wil zijn, der verstoring grenzen te stellen. Om het half uur, ten minste om het uur, moet de aanwending worden herhaald, opdat de middelen, bij voortdoring, met gelijke kracht op de koudvurige deelen kunnen inwerken. Men wende dezelve daarom in reinen of verdunden toestand, door middel van een penseel aan, en bevochtige alsdan pluksel daarmede, ten einde ook in den tusschentijd de werking daarvan te onderhouden. Onafgebroken moet met het gebruik zoo lang volgehouden worden, tot het koudvurige wordt afgestooten, en de vorming van *granulatie* begint, waarna de plaatselijke behandeling geheel onverschillig worden kan.

Het uitsnijden van het koudvurige is wel niet aan te bevelen, ofschoon eenige weinige, gelukkig afgeloopene gevallen voor die wijze van behandeling gunstig schijnen te spreken. Immers, het is tot nog toe niet uitgemaakt of de waterkanker eene plaatselijke ziekte zij, gelijk ISNARD-CEVOULE beweert en A. C. P. CALLISEN ook aanneemt, geloovende, dat een algemeen lijden zich, naar de wetten, welke de natuur bij *metastasis* opvolgt, in de plaatselijke kwaal *concentreert*, welke alsdan het

vermogen tot verdere uitbreiding in zich bevat, en als eene aanstekende, de gansche ligchaamsgesteldheid in medelijndheid trekt.

Wanneer deze bewering zich voor het vervolg als waar bevestigen mogt, hetgeen, naar mijn inzien, hoogstens slechts voor den *metastatischen* vorm gelden mag, dan zou het uitsnijden niet te verwerpen zijn, dewijl dan veelligt, daardoor, aan de op handen zijnde buitensporige uitbreiding perk gesteld zoude kunnen worden. De toekomst moet ook omtrent dit punt beslissen.

Daarentegen schijnt mij de aanwending van het brandijzer bij den waterkanker nuttig te zijn, wanneer men niet in staat mogt wezen door middel van het gebruik der zuren stilstand te bewerken, en wanneer de verstoring tot op den neus en aan de oogen zich dreigt voort te zetten. Noodzakelijk moeten dan echter niet de verstorvenen, maar slechts de aangrenzende, levende deelen gebrand worden, opdat de werkzaamheid derzelve verhoogd en eene lijn van afscheiding op eene krachtdadige wijze gevormd worde.

In hoe verre, intusschen, dit middel zich hier gunstig of ongunstig in deszelfs werking zal doen kennen, mogen volgende proeven en waarnemingen leeren.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

DRIE ZIEKTEGEVALLEN.

I.

ALBERT BADINUS, twee jaren en acht maanden oud, van eene zwakke ligchaamsgesteldheid, blond van haren, met blaauwe oogen en eene slappe, weeke huid, gaf, gelijk zijne overige broeders en zusters, eene duidelijk uitgedrukte *habitus scrophulosus* te kennen, welke door de hoogst ongunstige invloeden, waaronder deze kinderen leefden, zich tot eenen zeer hoogen graad ontwikkeld had. Door den vroegtijdigen dood des vaders aan de longtering, werd de moeder genoodzaakt, zich aan de oppassing harer kinderen te onttrekken, ten einde door arbeid, buiten 's huis, indien mogelijk, zoo veel te verdienen, als tot het behoefstig levensonderhoud van haar' persoon en zes kinderen gevorderd werd. Eene reeks van verschillende ziektevormen deed zich sedert dien tijd bij die kinderen op, en de enge, dompige en onreine woning werd alzoo tevens eene ziekenkamer. Opzwellling der halsklieren, uitslag op het hoofd en, later, uitvloeiing van stof uit de ooren, gingen de ziekte, waar-

aan de kleine patient nu leed, en die in eene *gastrische* koorts bestond, vooraf. Op eene niet hevige, noch lang aanhoudende koude, volgden eene sterke hitte, gebrek aan eetlust, kwalijkheid, opvoering van speeksel in den mond, diarrhé, door verstopping afgewisseld, en slapeloosheid, ten gevolge van koortsverheffingen bij nacht.

Nadat deze toestand eenige dagen geduurd had, vertoonde zich op den zesden mei, in het midden der wang een niet scherp omschreven gezwel, van eene bleekroode kleur, en ter grootte van eenen walnoot. Dit verschijnsel en de toenemende onrust van het kind deden de moeder naar geneeskundige hulp omzien.

Bij naauwkeuriger onderzoek der inwendige vlakke van de wang en van het tandvleesch, vertoonde zich aan deze plaatsen volstrekt geen *pathologisch* verschijnsel; de tanden waren met veel slijm bezet. De *gastrische* teekenen, zoo als oprispingen, neiging tot braken, en beslagenheid der tong noodigden tot de aanwending van een braakmiddel uit, hetgeen, toegediend zijnde, vijfmaal braken bewerkte.

Op den 7 Mei. De verloopene nacht was eenigzins rustiger doorgebracht; de algemeene toestand scheen draaglijker te zijn; de neiging tot braken was verdwenen, de tong, echter, nog met slijm bezet; de huid had neiging om vochtig te worden; de pols was nog koortsachtig; het aangezicht bleek en opgezet; de pisafscheiding zeer spaarzaam.

De zwelling der wang was eenigzins geslonken, niet zoo pijnlijk meer en veroorzaakte jeuking. Aan den kleinen patient werd voorgeschreven:

℞ *Rad. Valerianae*, ʒ ii.

Inf. colatur. ʒ v.

Syrupi simplicis, ʒ i.

Spirit. nitr. dulcis, ʒ β.

M. D. S. Alle twee uren een' paplepel vol.

Op den 8 Mei. Levendige droomen, een herhaald, verschrikt opspringen, en eene sterke, drooge hitte, die zelfs tot aan den morgen voortduurde, verhinderden den slaap. De huid was op het gevoel droog en brandend heet; de ademhaling was bespoedigd en de pols snel; de tong had een bruin beslag; de dorst was sterk; de algemeene zwakte was toegenomen. De zuchtige zwelling der linker wang had zich verder uitgebreid. Bij den voorgeschreven' drank werd, in plaats van *spirit. nitr. dulc.*, het *acid. Haller.* gevoegd.

Op den 9 Mei. Een zenuwachtige toestand doet zich meer en meer kennen; de brandende hitte duurt voort; de pols is zeer klein en de slagen bijna ontelbaar. Aan alle deelen van het ligchaam vertoonen zich *petechien*. De zwelling van het aangezigt neemt nu ook de geheele boven- en onderlip in. Uit den mond vloeit zonder ophouden eene menigte speeksel, en eene uiterst stinkende lucht, door den adem

des kinds veroorzaakt, omgeeft het bed van den kleinen lijder. Deze verschijnselen gaven aanleiding om den mond te onderzoeken. Bij het openen daarvan, vloeide er eene groote menigte bruine, zeer kwalijkriekende stof uit. In den omtrek van de tweede bovenste kies, aan de linkerzijde, vertoonde zich aan de binnenste vlakke der wang eene *livide* vlek, ter grootte van eene boon. Dit verschijnsel werd voor het begin van den waterkanker gehouden, en het houtzuur ter bestrijking verordend; het *mixtuur* werd voortgebruikt.

Op den 10^{den} Mei. De *colligative* toestand werd door een zeer rijkelijk zweet verergerd. De koorts duurt gelijkmatig voort, de zwakte neemt de overhand. Eene neiging tot braken schijnt het gevolg van het inslikken van het zich overvloedig afscheidend speeksel te zijn. De graauwe vlek in den mond had zich, niettegenstaande de aanwending van het houtzuur, zeer uitgebreid en de gesteldheid van eene koudvurige zweer aangenomen, welke eenen dunnen etter afscheidde, die zich met het speeksel vermengde.

Op den 11^{den} Mei. De algemeene toestand is dezelfde; de zwakte neemt immer meer toe, en een werkelijk braken heeft eenige malen plaats. De stank uit den mond, en de afscheiding van een dun scherp speeksel, duren voort. De koudvurige verstoring in den mond heeft zeer toegenomen; de kleine patient haalt met den vinger.

stukjes van de verstorvene *massa*, het een na het ander, uit den mond. In het midden van de uitwendige vlakke der wang vertoont zich eene graauw-blaauwe vlek, ter grootte van een vijf-stuivers-stuk; de omtrek dezer vlek is van eenen bleekrooden rand omgeven. De lijder bekwam nu in plaats van het zuur van HALLER, het *oxygeneerde* zoutzuur; en tot het bestrijken van den mond werd, in plaats van het houtzuur, welks aanwending de kleine zieke niet gedoogde, een mengsel uit een scrupel *geconcentreerd* zoutzuur en eene halve ons *oxymel* voorgeschreven. Op de uitwendige vlakke der wang werden lapjes, met houtazijn bevochtigd, gelegd. Tegen den avond had de koudvurige vlek reeds de grootte van nagenoeg een' gulden bekomen; de opperhuid scheidde zich op meer plaatsen van dezelve af; de roode rand bleef steeds aan de grenzen van het koudvurige. De gansche wang was gezwollen; de linkerzijde van den neus, de gezamentlijke zachte deelen, tot aan den boog van het jukbeen en een deel van de bovenlip, waren reeds door het koudvuur aangegrepen. Het openen van den mond, door den patient zelve, was niet mogelijk; de gansche linkerzijde der mondholte had een zwart aanzien. Eene menigte van kwalijkriekend speeksel vloeide bestendig uit. Er werd nu aan den patient nog driemaal een grein *chininum sulphuricum* toegediend.

Op den 12^{den} Mei. Bij de toevallen van weg-

smelting (*colliquatio*), kwamen al te rijkelijke stoelgangen, die in eene bruine stof bestonden; de *petechien* waren in grooter aantal voorhanden; de vermagering en het verval werden steeds grooter. De eetlust is thans geheel verdwenen, de dorst des te grooter. De tot hiertoe bestaande onrust des kinds is in eenen zekeren graad van ongevoeligheid overgegaan. De zwelling van het aangezicht is nog hooger gestegen en de koudvurige verstoring heeft bijna het linker oog bereikt. Eenige plaatsen van het verstorvene zijn bruinzwart van kleur, harder op het gevoel en schijnen te *mummificeren*; anderen, daarentegen, hebben meer een graauwgroen aanzien en zijn weeker op het gevoel; de geheele koudvurige oppervlakte schijnt in te vallen en de roode rand verdwijnt. Het kind haalt nog steeds met de vingers enkele stukken van verstorvene *massa's* uit den mond. Tegen den avond volgden eenige brakingen; eene menigte van *gas* werd naar boven ontlast; de onderbuik bleef echter opgezet. Eenigzins later werd het kind steeds rustiger; een *soporeuse* toestand trad in; de pols werd al kleiner en eindelijk nalatend; de ledematen verloren hunne voormalige warmte; een koud zweet bedekte het gansche ligchaam, en tegen elf uur stierf hetzelfde, ongeacht de zorgvuldigste aanwending der boven opgegevene uit- en inwendige middelen.

Lijkopening. De organen in de borstholte ver-

toonden niets tegennatuurlijks, in de holte van den onderbuik vond men de klieren in het *mesenterium* opgezwollen. De zachte deelen van den mond waren tot aan den *pharynx* verstoord; de beenderen hadden aan de verstoring geen deel genomen. Het tandvleesch en het zachte verhemelte konde men als murwe en zwarte brokken met het *pincet* van de beenderen afnemen; de tanden waren alle los en konden zonder de minste moeite worden uitgenomen. Het ligchaam ging spoedig tot ontbinding over.

II.

WILHELM JAECKE, 8 jaren oud, van eenen zwakkelijken lichaamsbouw, werd naar de beschrijving der ouders, acht dagen van te voren, door huiduitslag met koorts aangevallen, hetgeen wegens gelijktijdig voorhandene keelontsteking waarschijnlijk scharlakenkoorts geweest was. Daar de algemeene toestand des kinds door deze ziekte slechts weinig gestoord werd, zoo zochten de, in groote behoefte levende ouders geene geneeskundige hulp, en hielden het kind in de kamer. Door anderen bezorgd gemaakt, lieten zij echter niet na, op den 29sten September 1824, geneeskundigen raad in te roepen. De knaap werd in het tijdperk der afschilfering aangetroffen, bevond zich eenigzins mat, echter naar de omstandigheden,

overigens redelijk wel. De ontsteking van de keel was niet van belang. De diëet van het kind werd geregeld, het verblijf in de kamer ten pligt gemaakt, en een *mixtuur* uit *manna* en *spiritus mindereri* áá $\frac{z}{\beta}$, in zes oncen venkelwater opgelost, voorgeschreven. Onder deze behandeling duurde de afschubbing, in groote stukken, voort, de eetlust keerde terug, en alle overige veranderingen schenen tevens weder geregeld voort te gaan.

Op den 12^{den} October, scheen het aangezigt eenigzins opgezet, en den volgenden dag was eene opzwellling van dit deel, gelijk van den omtrek des jukbeens, niet langer te miskennen. De afscheiding van *urine* was minder, dan tot hiertoe, en had eene donkerbruine kleur. De steeds vrolijke luim des knaaps was geweken. Hem werd een afkooksel van de *levisticum* met *oxymel scilliticum* en *spiritus nitrico-aethereus* toegediend.

Op den 14^{den} October, had de *oedemateuse* zwelling zich niet alleen over de gansche oppervlakte des ligchaams uitgebreid, maar ook de onderbuik was opgezwollen. De eetlust was zeer verminderd. Aan den lijder werd nu om de drie uren een poeder uit 1 grein *calomel*, $\frac{1}{2}$ grein *digitalis*, en 10 greinen suiker voorgeschreven.

Op den daaraanvolgenden dag werden, wegens pijnen in den onderbuik, die bij het drukken toenamen, 10 bloedzuigers gezet, en warme stovingen aangewend.

Op den 16^{den} werden de bloedzuigers herhaald, en bij de overige poeders nog een grein *campher*, *pro dosi*, gevoegd. De huid was steeds uiterst droog op het gevoel. De warme stovingen werden voortgezet en buitendien een warm bad verordend.

Eerst op den 19^{den} October vertoonde zich eene in het oog loopende afneming des gezwels, waarbij de afscheiding van *urine* en zweet weder plaats vond. Gedurende het gebruik van de bovengeschrevene poeders, verdween de zwelling des ligchaams, tot op den 22sten October, volkomen. Slechts de linkerzijde van het aangezicht en een deel der bovenlip was nog dik; deze zwelling scheen echter van eene geheel andere natuur te zijn: want zij breidde zich niet gelijkmatig over de geheele zijde uit, maar nam, naar de jukbeenderen toe, af. Een kussentje met kruiden werd er opgelegd.

Op den 22sten October bood de zwelling van het aangezicht eene bleekroode kleur aan, en eene vermeerderde afscheiding van speeksel deed zich kennen. Deze nam tot op den volgenden dag aanmerkelijk toe, en een uiterst kwalijk ruikende adem deed zich op, welke echter geenszins het karakteristieke van dien genen had, welken men na het gebruik van *mercurialia* waarneemt. Bij het onderzoek van den mond vond men het tandvleesch der linker zijde zeer sterk opgezwollen, van eene bruinachtige roode kleur en den omtrek der gezwollene

boven- en onderlip hoogrood. In de nabijheid van den mondhoek bevond zich op die hoogroode plaats eene graauwe vlek, ter grootte van een' cent. De lijder bekwam nu, tot inwendig gebruik, om het uur een poeder uit 2 greinen *chininum sulphuricum*, met 10 greinen suiker; om te bestrijken werd het houtzuur verordend.

Op den 25sten October, had zich de koudvurige vlek tot op den mondhoek en over de lippen uitgebreid; de zwelling des aangezigts was nog meer geklommen, en op de uitwendige vlakke der wang vertoonde zich, ten gevolge der uitbreiding van het koudvuur naar buiten, eene aschkleurige vlek, ter grootte van een' halven gulden, die van een' rooden zoom omgeven was. De patient had koorts en gebrek aan eetlust. Met het gebruik der verordende middelen werd voortgegaan.

Op den 26sten October, had zich het koudvuur tot op eene vlakke, ter grootte van een' daalder, uitgebreid, zoodat ook een gedeelte van de boven- en onderlip ter linker zijde mede verstoord was. De afscheiding van een wankleurig speeksel duurt voort; de reuk des adems is onverdraaglijk. De gansche linker zijde der mondholte heeft een zwart rotachtig aanzien, en zelfs de tong schijnt aan de ziekte deel te hebben genomen. De patient heeft sterker koorts en verkrijgt tegen den morgen zeer afmattend zweet. De aanwending van het houtzuur wordt vlijtig herhaald.

Op den 27sten October. De koudvurige versto-

ring heeft bijna het oog bereikt, en de linker neusvleugel is tevens mede aangegrepen. De krachten van den knaap nemen immer meer af; de wegwijnende toestand wordt steeds duidelijker. De eetlust ontbreekt bijna geheel; de dorst is des te heviger. De poeders uit *chininum sulphuricum* worden ter zijde gesteld, en, daarentegen, alle uren 15 droppels der *mixt. sulphurico-acida* gegeven. In plaats van de omslagen uit houtazijn, worden nu zoodanige uit kamferwijn aangewend.

Op den 28sten October. Het koudvuur heeft, sedert gisteren, geene voortgangen gemaakt; de roode zoom, welke de koudvurige plaats omgeeft, vertoont heden eene bleekgele kleur; het verstoorde zelfs schijnt eenigzins in te vallen. De algemeene toestand van den patient is nog even erg als gisteren.

Op den 29sten October. Een groot gedeelte der verstorvene *massa's* is reeds afgestoten en de afscheiding van het overige is reeds op handen.

Op den 30sten October. Al het koudvurige heeft zich losgemaakt en de vlakke in het gezonde vertoont een wankleurig aanzien; eene geringe afscheiding heeft hier plaats; van de vorming eener nieuwe *massa* is echter geen spoor voorhanden. De aanblik van den lijder is ijselijk, want de gansche mondholte ligt nu open daar en ziet er als uitgebrand uit; de tanden der linker zijde zijn

alle los. Met het gebruik der middelen wordt voortgegaan.

Op den 31sten October. Aan de uitwendige deelen van het aangezicht breidt het koudvuur zich wel niet verder uit, er vertoont zich echter ook nog geen spoor van eene beginnende wederherstelling; het koudvuur schijnt zich veeleer naar de inwendige deelen des monds uit te strekken; want zoo ver men kan zien, vindt men alles zwart.

Van dezen dag af werd de algemeene toestand van den lijder steeds slechter. De koorts nam een slepend karakter aan; de eetlust ging geheel verloren, en braken openbaarde zich, hetgeen later weder ophield, en onder vermeerdering van zweet, waarbij zich daarenboven eene al te overvloedige diarrhé voegde, stierf de lijder op den 5^{den} November, aan volkomene uitputting. De vorming van *carunculae* werd aan de afscheidingsvlakte in het geheel niet waargenomen; deze was integendeel in eene dunne scherpe etter-afscheidende zweer overgegaan.

Lijkopening. In de verschillende holten des lichaams werd niets buitengewoons waargenomen. In den mond waren alle zachte deelen koudvurig, zagen er zwart uit, en lieten zich met het *pincet* bij brokken afscheuren. Deze verstoring strekte zich over het geheele harde en zachte verhemelte, tot aan de *pharynx*, uit; de tong was wel met zwarte korsten bedekt, scheen echter niet koudvurig te zijn. De tanden konden zonder veel

moeite uit hunne kassen worden genomen; de zelfstandigheid der beenderen van de kaak was gedeeltelijk verstorven.

III.

AUGUSTE ROSENKAMPF, 2 jaren oud, kwam eerst onder geneeskundige behandeling, toen het koudvuur van den mond reeds aanmerkelijke verstorving had aangerigt. Naar het zeggen der ouders, had dit meisje, sedert hare spening, steeds gesukkeld. Een *scrophuleus* uiterlijk, veroorzaakt door gebrek aan de noodige zindelijkheid, verzorging en eene doelmatige diët, was niet te miskennen, want het kind zag er hoogst bleek en slecht uit; het gansche ligchaam was vermagerd, de onderbuik aanmerkelijk opgezet en hard, de oogen diep in het hoofd gedoken en mat, de opperhuid droog en ruw. De toestand, waarin het meisje op den 27sten November 1824, onder behandeling werd opgenomen, was hoogst beklagenswaardig: want reeds vertoonden zich de sporen van wegsmelting en der grootste zwakte. Het geheele ligchaam is met *petechiën* bedekt; de voeten zijn *oedemateus* en kunnen het ligchaam niet dragen; de pols is klein en langzaam, de ademhaling zwak, de eetlust gestoord, de stoelgangen zijn veelvuldig. De plaatselijke kwaal van den mond doet zich reeds in de verte door eene hoogst lijkachtige lucht kennen, gelijk aan die, welke rottende visch verbreidt. De linker helft van

de bovenlip is dermate verstoord, dat de met een vuil slijm bedekte tanden bloot dáár liggen, en de mondhoeck van dezelfde zijde, alsmede een deel van de onderlip, hier zelfs, reeds eene koudvurige gesteldheid vertoonen; want ofschoon deze deelen met de gezonde nog zamenhangen en aan derzelve buitenste vlakke nog niet ontaard schijnen, zoo vertoonen zij toch aan derzelve binnenste vlakke, eene vuile, graauwzwarte gesteldheid.

Het tandvleesch, hetwelk aan de linkerzijde de boven- en onderkaak bedekt, heeft insgelijks aan de verstoring deel genomen: want het is zwartgraauw van kleur, sponsachtig, met een vuil slijm bedekt, en heeft zich van de tanden, die hier alle los zijn, afgescheiden. Eene gelijke verstoring biedt de inwendige vlakke der naburige zachte deelen aan; de tong, die het kind dikwijls tusschen de zwarte randen der zweer naar voren steekt, heeft hare natuurlijke kleur, is echter droog op het gevoel. De gansche omtrek is zuchtig gezwollen. Bij de aanraking der ziekelijke deelen geeft de zieke door een zwak geschrei eenige smart te kennen. Uit den mond vloeit zonder ophouden eene menigte kwalijkriekende taaije slijm. Het inslikken van drank geschiedt niet dan met moeite: want een groot gedeelte daarvan vloeit weder uit, waardoor de toestand het kind te lastiger worden moet, daar het sterken dorst schijnt te hebben.

Over het ontstaan dezer ziekte wisten de ouders weinig uitsluitsel te geven. Voor zes dagen zouden, nadat het meisje meerdere dagen van te voren gebrek aan eetlust had te kennen gegeven en zich knorrig en onrustig had getoond, de nu verstoorde deelen opgezwollen zijn. Het openen van den mond werd daardoor eenigzins gehinderd; en tegen den avond deden zich koortsachtige verschijnselen op. Er werden omslagen van havergort gemaakt, welke echter geene beterschap aanbragten. Op den volgenden dag liep zonder ophouden het speeksel uit den mond en eene hoogst walgelijke lucht deed zich kennen. Tot aan den vijfden dag namen deze plaatselijke en algemeene toevallen immer meer toe, toen zich nu plotselijk aan het roode gedeelte van de bovenlip, eene graauwe vlek vertoonde, welke binnen weinige uren steeds grooter werd, de linker helft van de bovenlip innam, aan den hoek des monds, benedenwaarts, tot aan de onderlip zich uitbreidde en in den daaropvolgenden nacht zwart werd; waarop door anderen, bij de ouders, de bezorgdheid wakker werd gemaakt, dat zulks het koudevuur kon zijn, en derhalve nu eerst hulp werd gezocht.

Het *acidum muriaticum oxygenatum* werd terstond om te bestrijken aanbevolen, en het *elixir acidum Halleri* voorgeschreven, van hetwelk alle uren 10—15 druppels, met gerstewater, moesten worden toegediend.

Op den 28sten November. In de nabijheid van den hoek des monds en aan de linkerzijde der onderlip, heeft zich het koudvuur naar buiten toe uitgebreid, en de huid dier deelen ziet er zwart-grijs uit. De snijtanden en de oogtand zijn uit de bovenkaak gevallen. Wegsmeltend zweet heeft zich nu geopenbaard; de *petechiën* vermeerderen zich en de zuchtige zwelling der onderste ledematen neemt toe. Met het gebruik der verordende middelen op den vorigen dag, wordt voortgegaan.

Op den 29sten November. Het koudvuur heeft zich nu naar den neus toe uitgebreid, en de linker vleugel van denzelfden is reeds verstoord. De beenderen van de kaak zijn nu aan derzelve voorste deelen geheel ontbloot, en de tanden van de onderkaak zoo los, dat men dezelve zonder moeite daaruit nemen kan. Van heden af worden nog omslagen van houtzuur op de koudvurige plaatsen gelegen.

Op den 30sten November. Er zijn reeds wederom eenige tanden uitgevallen; het koudvuur breidt zich nu meer naar de linker wang uit; de zuchtige zwelling des aangezigts heeft zich tot aan het linker oog uitgebreid, waarom hetzelfde niet meer geopend worden kan. Het wegs meltend zweet en de diarrhé nemen in hevigheid toe; de zwakte wordt steeds grooter. Van tijd tot tijd wordt een theelepeltje vol wijn gegeven.

Op den 1sten December. Sedert gisteren heeft

de koudvurige verstoring aan de uitwendige vlakke der wang zich niet verder uitgebreid; de roode zoom, welke de verstoorde deelen omgeeft, is eenigzins hooger rood, en verstorvene *massa's* doen zich voor, als of dezelve zich wilden afscheiden. De krachten der lijderes zinken meer en meer.

Op den 2^{den} December. Groote stukken der koudvurige deelen hebben zich afgescheiden, waardoor het aangezicht een schrikkelijk aanzien verkregen heeft; want, de mondholte vertoont zich nu open dáár, en de tong, benevens de losse kiezen bieden zich aan. De roode zoom heeft een blaauwachtig aanzien verkregen. De ledematen zijn koud, de pols nauwelijks voelbaar, het bewustzijn gestoord, en nauwelijks kan nog eenige wijn naar beneden worden geslikt. Tegen den avond stierf het meisje onder teekenen van algemeene uitputting.

Lijkopening. In de holte van het hoofd en de borst was niets buitengewoons op te merken; in den onderbuik vertoonden zich de darmscheil- en waterklieren opgezwollen en eenigzins ontstoken. Bij het onderzoek van het plaatselijk lijden bleek het, dat niet alleen beide kaken aan derzelver bogen tot aan de hoektanden geheel van het tandvleesch ontbloot en van de tanden beroofd waren, maar dat de randen der tanden zelve reeds leden, daar zij zacht en zwart zich voordeden. De nog voorhandene koudvurige over-

blijfsels waren zeer week en lieten zich met geringe moeite wegnemen. De tong had aan de ziekte geen deel genomen; het verhemelte was wel ontstoken, door het koudvuur echter niet aangetast.

Verklaring der Afbeeldingen.

TAF. I.

Deze tafel stelt eene afbeelding voor van het doodelijk afgeloopene geval, 't geen het onderwerp der eerste ziekte-geschiedenis uitmaakt. De verstoring heeft hier eenen nog al hoogen graad bereikt; immers zij strekt zich tot aan den neus en tot aan het linker oog uit. De linker wang is gezwollen. Het verstorvene vertoont eene verschillende gesteldheid, want eenige plaatsen, met getanden omtrek, en als eilandjes daarstellende, hebben eene bruin-zwarte kleur, waren vast op het gevoel, en schenen aan eene *mumie* gelijk, terwijl de overige verstoorde deelen meer eene graauw-groene kleur hadden, en week en *gangréneus* op het gevoel waren. De koudvurige deelen zijn van eenen rooden zoom omgeven. De zwelling in den omtrek is van eene bleek-roode kleur.

TAF. II.

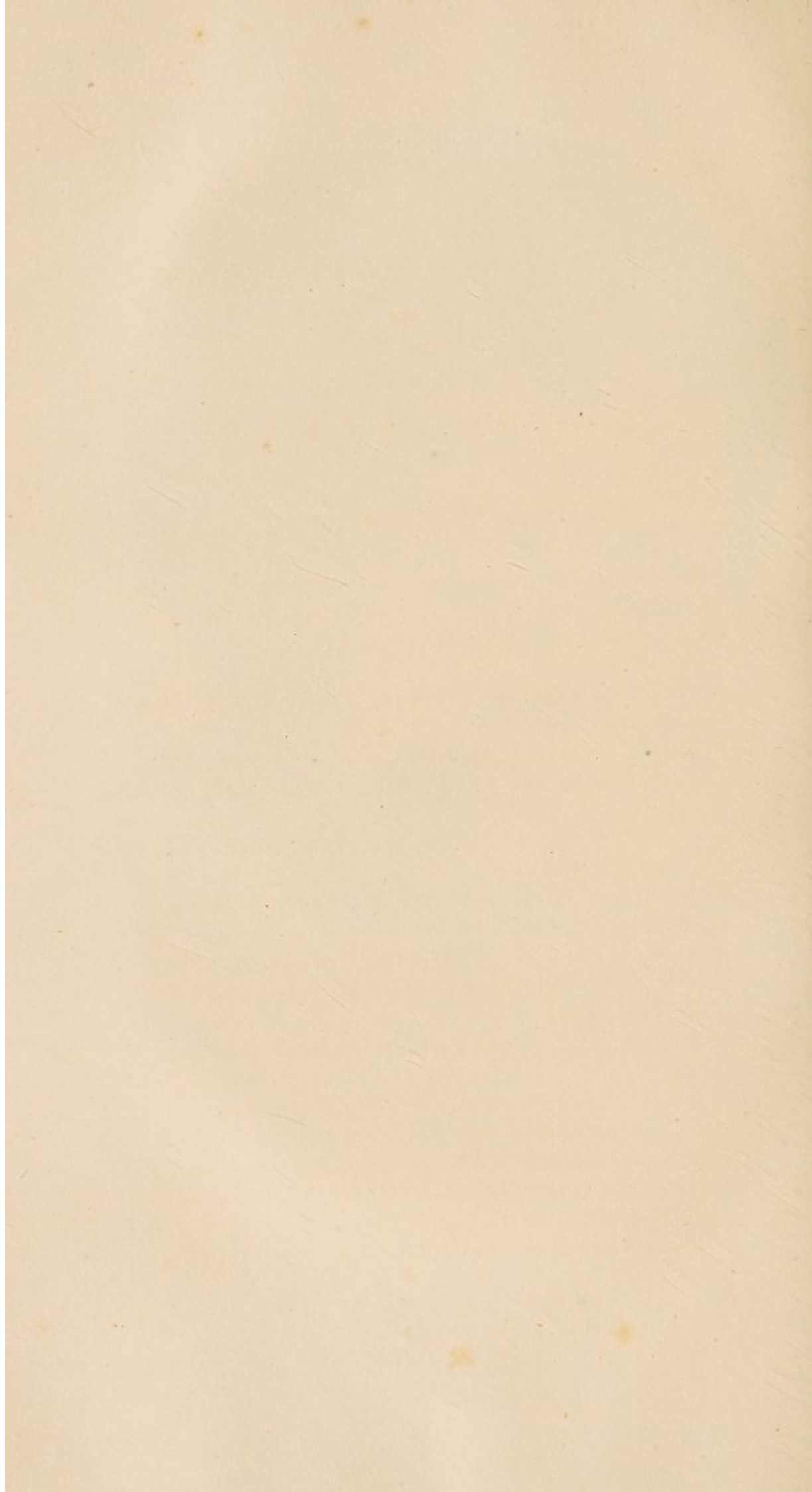
De alhier voorgestelde afbeelding ben ik verschuldigd aan de goedheid van den Heer L. HESSE, Dr. te *Berlijn*, welke dezelve naar een kind liet nemen, 't geen ook stierf. De verstorvene vlek aan den linker mondhoek werd aanmerkelijk grooter na het nemen dezer teekening, en dit grooter verlies van zelfstandigheid werd de oorzaak van den dood. De koudvurige plaats is omgeven van een' rooden, ontstokenen ring, waarvan de binnenste zoom eene eenigzins geelachtige kleur vertoont, welke zich vormt, zoodra de afstooting begint. De linker wang is gezwollen.

Dere lald stek eene afbeelding voor van het
doodelijk afzloepende geval, 't geen het onder-
werp der eerste ziekte-geschiedenis uitmaakt. De
verstoring heeft hier eenen nok al hoogen graad
bereikt; immers zij strekt zich tot aan den neus
en tot aan het linker oog uit. De linker wang is
gezwollen. Het verloop is eene verschij-
lende gesteldheid, want enige plaatsen, met ge-
ander omtrek, en als eilandjes daartusschen,
hebben eene bruin-zwarte kleur, waren vast op
het gevoel, en hebben een warm gevoel,
terwijl de overige verstorvde deelen meer eene
gemeen-groene kleur hebben, en week en kwag-
zaam op het gevoel waren. De koudvurige deelen
zijn van eenen rooden zoom omgeven. De zwel-
ling in den omtrek is van eene bleek-roode kleur.

LITTERATUUR

OVER DEN

WATERKANKER.

De met een sterretje aangetoonde werken konde ik niet bekomen; met den inhoud van eenige derzelve ben ik op andere plaatsen nader bekend geworden.

C. Battus, Handboeck der Chirurgyen, Amsterdam, 1620. bladz. 315.

F. Hildanus, Opera observationum et curationum medico-chirurgicarum; Francofurti, 1646. Cent. I. Obs. XXX. p. 28 en 773.

A. Boot, Observationes medicae de affectibus omissis; Londini, 1649. Cap. X.

L. Riverius, Opera medica universa; Lugduni, 1679. Lib. VI. Cap. IV. 239.

A. van de Voorde, Nieuw lichtende Fakkel der Chirurgie of hedendaagze Heel-Konst; Middelburg, 1680. Deel III. bladz. 538.

* *Amman, Diss. de Stomacace, seu scorbuto oris; Lipsiae, 1681.*

J. Muys, Praxis chirurgica rationalis; Lugd. Batav. 1685. Decas. II. Obs. X. p. 122.

Stalpart van der Wiel, Observationum rariorum medico-chirurgicarum Cent. II. Obs. XIII. p. 107. Lugd. Batav. 1687.

* *Eyselius, Diss. de nomis; Erf. 1701.*

- Saviard*, *Nouveau recueil d'observations chirurgicales; Paris*, 1702. *Obs. CXXVIII. p. 556.*
- J. Dolaeus*, *Opera omnia; Francof. a. M. 1703. Tom. II. Lib. VI. Cap. III. p. 661.*
- G. Bidloo*, *Exercitationum anatomico-chirurgicarum Decas; Lugd. Bat. 1704. Exercit. II. p. 19.*
- Poupart* in *de Histoire de l'Académie royale des sciences, Année 1699; Amsterdam 1704. p. 237.*
- J. J. Wepfer*, *Observationes medico-practicae de affectibus capitis internis et externis; Scaphusii, 1727. Obs. CCVII. p. 947.*
- **Salmon*, *Hedendaegse Historie; Deel VII. bladz. 918.*
- St. Blancard*, *Lexicon medicum; Cur. M. G. Agnethlero; Halae, 1748. p. 183.*
- Van Swieten*, *Commentaria in H. Boerhaave aphorismos; Lugd. Bat. 1742. T. I. p. 749. 766.*
- Lund*, in *de Kongl. Vetenskaps Academiens Handlinger for Ar. 1765. Vol. XXVI. S. 36. Stockholm. Verg. de Königl. Schwedischen Academie der Wissenschaften Abhandlungen aus der Naturlehre, Haushaltungskunst und Mechanik auf das Jahr 1765. Aus dem Schwedischen von A. G. Kaestner. Bd. 27. S. 35. Leipzig, 1767; en Commentaria de rebus in Scientia naturali et medicina gestis; Vol. XV. P. I. p. 5. Lipsiae, 1758.*
- Symmonds*, *Medical observations and inquiries; Vol. III. p. 178. London, 1769.*
- Berthe*, in *de Mémoires de l'Académie royale de Chirurgie; Tom. V. p. 381. Paris 1774.*
- Capdeville*, l. c., *Tom. V. p. 396.*
- P. Bierchen*, *Abhandlung von den wahren Kennzeichen der Krebschaden, wie auch der scrophulösen und venereischen Geschwüre und Geschwülste. A. d. Schwedischen; Gött. 1775. S. 7.*
- O. Acrel*, *chirurgische Vorfälle in dem Königl. Lazareth und aufserhalb desselben. A. d. Schwed. v. Murray; Gött. 1777; S. 192.*
- Jourdain*, *Traité des maladies et des operations réellement chirurgicales de la bouche; Paris, 1778. T. II. p. 380.*

- Schneider, chirurgische Geschichten; Chemnitz, 1781; Teil IX. S. 95.
- A. van Rinh, *de cancro scorbutico ejusque differentiis a cancro carcinomatoso*, 1782. in: *Joh. Gottl. Leidenfrost's opuscula physico-chemica et medica; Lemgoviae. Vol. II. p. 1-30.*
- J. van Lil, Haarlemmer Verhandelingen; D. VIII. St. 1. B. 291. en: Sammlung auserlesener Abhandlungen zum Gebrauch praktischer Aerzte; Bd. II. St. 1 S. 121. Lips. 1782.
- Chopart en Desault, Anleitung zur Kenntniss aller chirurgischen Krankheiten und der dabei erforderlichen Operationen. A. d. Franz. Lpz. 1783. Bd. 1. S. 326.
- Meza, *Acta regiae societatis medicorum Havniensium; Vol. II. p. 117.* Verg. Samml. auserles. Abh. u. s. w. Bd. XIV. S. 518.
- Bruinemann, *Verhandelingen van het Bataafsch Genootschap der proefondervindelijke Wijsbegeerte te Rotterdam; Deel I. bladz. 582.* Verg. Samml. auserl. Abh. u. s. w. Bd. V. S. 476.
- L. Stelwagen, *Handelingen van het geneeskundig Genootschap onder de Zinspreuk: Servandis civibus; Deel VI. bladz. 199* in de Samml. auserlesener Abh. Bd. IX. S. 412.
- Chr. Girtanner, Abhandlung über die Krankheiten der Kinder; Berl. 1794. S. 135.
- * Ploucquet, *Diss. de Cheilocace; Tüb. 1794.*
- F. Boissier de Sauvages, *Nosologia methodica. Ed. a. C. F. Daniel. Tom. V. operis ult.; Lips. 1797; p. 303.*
- * Underwood, *Treatise on the diseases of children. Vol. II. Edit. II. p. 62. London 1789.*
- Lentin, Beiträge zur ausübenden Arzneiwissenschaft; Ausg. II. Lpz. 1797; Bd. I. S. 309
- Stark, Handbuch zur Kenntniss und Heilung innerer Krankheiten des menschlichen Körpers; Jena 1800; T. 2. S. 623.
- F. Wendt, Annalen des klinischen Instituts auf der Academie zu Erlangen; Heft I. S. 42, 43, 104. Erlangen, 1808.
- Feiler, Pädiatrik oder Anleitung zur Erkennung und Heilung der Kinderkrankheiten, 1818.

- C. B. Fleisch, Handbuch über die Krankheiten der Kinder; Leipz. 1803. Bd. I. S. 518.
- Ch. E. Fischer, Hufeland's Journal, Bd. XXXIII. Juli 1811. S. 80. en Aug. S. 54.
- Siebert, l. c., Decbr. S. 74.
- Henning, l. c., Aug. 1816. S. 131.
- Michaelis, l. c., Bd. XXVIII. Januar. S. 107.
- Mende, l. c., Bd. XXIX. October, S. 24.
- Neuhof, l. c., Bd. XXXI. November, 85.
- * *Thomassen a Thuessink, geneeskundig Magazyn, Deel III. Stuk 3. N°. 13.*
- * *Baron Leroux, Journal de médecine, Tom. XXXVI. 1816. Bulletin de la Faculté, N°. 6 en 7.*
- Hébreart, in de Dictionnaire des sciences médicales, T. XVII. p. 325. Paris, 1816.*
- J. Howship, praktische Beobachtungen aus der Wundarzneikunst und Krankheitszergliederungskunde. Uebersetzt v. J. E. F. Schulze; Halberstadt, 1819. S. 14.
- Henke, Handbuch zur Erkenntniss und Heilung der Kinderkrankheiten; Frankf. a. M. Bd. 2. Aufl. 2. S. 254.
- Rust, Magazin der gesammten Heilkunde, Berl. 1816. Bd. I. S. 337.
- J. E. Bernstein, praktisches Handbuch für Wundärzte, Aufl. 5. Lpz. 1818. Bd. I. S. 533.
- A. G. Richter, Anfangsgründe der Wundarzneikunst; Bd. IV. Aufl. 2. Gött. 1800. S. 92, en specielle Therapie, Bd. V. S. 820. Berl. 1817.
- Isnard-Cevoule in het Journal complémentaire du Dictionnaire des sciences méd. 1819; Cah. XVI. Verg. Horn's Archiv, März-Aprilstück, 1820, S. 265.*
- * *Pearson Principles of Surgery, Edit. II. p. 267.*
- S. Cooper, neuestes Handbuch der Chirurgie. Nach der dritten Ausgabe von C. F. v. Froriep; Bd. I. S. 364.
- Boyer, Abhandlung über die chirurgischen Krankheiten. Aus dem Franz. von Textor. Würzburg, 1821. Bd. VI. S. 336.
- M. H. Cliet, Compte-Rendu medico-chirurgicale des observations recueillies dans la salle des filles-mères de l'hôpital gé-*

- néral de la Charité de Lyon, depuis le 1 Septbr. 1817 jusqu'à la fin de Décbr. 1821; Lyon, Durand, 1823. en Seconde Partie du Compte-Rendu. Verg. Gerson und Julius, Magazin der ausländischen Literatur, Bd. 8. S. 545.*
- Rey, Révue médicale; 4e année, Tom. XI. Paris, 1823. p. 184.*
- Klaatsch, in Hufeland's Journal; Bd. 56, 1823, Januar. S. 100, en Februar. S. 48.*
- Val. Nob. ab Hildenbrand; institutiones practico-medicae; edit. filius Fr. Nob. ab Hildenbrand. Tom. IV. p. 586. Viennae, 1825.*
- Schmalz, Versuch einer medizinisch-chirurgischen Diagnostik; 4te Aufl. Dresd. u. Leipz. 1825. S. 85. N. b. b. 767.
- Raimann, Handbuch der speziellen medizinischen Pathologie und Therapie. Wien, 1823. Bd. II. S. 274. Aufl. 2.
- H. Callisen, System der neuern Chirurgie, von A. C. P. Callisen. Nach der 4ten Aufl. aus dem Lateinischen übersetzt. Copenhagen, 1824. Bd. II. S. 388
- M' Clellan, American medical Review, Vol. II. Verg. Magazin der ausländischen Literatur von Gerson und Julius; Hamburg, 1812. Bd. XII. S. 445.*
- B. C. Coates in v. Froriep's Notizen N. 335. S. 75.
- C. H. Dzondi, Lehrbuch der Chirurgie; Halle, 1824. S. 339.
- H. F. Thyssen, Geschiedkundige beschouwing der Ziekten in de Nederlanden in verband met de gesteldheid des lands en de leefwyze der inwoneren. Amsterdam, 1824. Verg. Rust's und Casper's kritisches Repertorium für die gesammte Heilkunde; Bd. VI. Berlin, 1825. S. 309.*
- Z. Reimann, de Nomate cum Historia memorabili trismo illo soluti. Diss. inaug. Berol. 1824.*
- Joerg, Handbuch zum Erkennen und Heilen der Kinderkrankheiten; Lpz. 1826. S. 705.
- V. J. Wiegand, de cancro, quem aquaticum vocant, adnexa hujus morbi historia. Comment. inaug. Marburgi, 1827.*
- C. G. Hesse, über die Erweichung, in den allgemeinen medizinischen Annalen von J. Fr. Pierer; Decemberheft. 1826. S. 1636.
- E. Thompson, The London medical and physical Journal; Vol. LVII. S. 533.*
-

BIJVOEGSEL

VAN DEN

VERTALER.

Hiermede hebben wij nu afgehandeld, hetgeen de heer RICHTER ons nopens den waterkanker geleverd heeft. Die, met den vroegeren arbeid van mij, over de dusgenoemde *putrefactio uteri*, bekend mogt zijn, zal zich ook herinneren, dat ik bij die gelegenheid reeds heb aangevoerd: dat Dr. KLAATSCH, te Berlijn, in het *Journal der praktischen Heilkunde von HUFELAND* 1823, 2 St. S. 48, over den waterkanker der kinderen sprekende, bovengemelde ziekte, en de verweking van den bodem der maag, bij kinderen, als ziekten van dezelfde soort beschouwt. Ik kon toenmaals over den waterkanker nog niet mede spreken. Dezelve was mij in zijne zoo verwoestende natuur nog niet voorgekomen. Alleen die kleine, pijnlijke, invretende zweertjes in den mond en aan de lippen, bij kinderen, inzonderheid ook gekenschetst door eene, daarmede gepaard gaande ziekelijke kwijlafscheiding en hoogst stinkenden adem, waren mij slechts, (en wien niet hier te lande?) bij ondervinding bekend.

Ik stelde daarom mijn oordeel uit, en wilde mij met de beschouwing over den aard van den waterkanker niet eerder inlaten, dan na alvorens bij eigene ondervinding met die moordende kinderplaag bekend geworden te zijn. Tot de vertaling van hetgeen door onzen schrijver over dat onderwerp te boek gesteld is, had ik misschien meer aanleiding dan iemand anders. Het oorspronkelijke was mij als een blijk van vriendschappelijk aandenken uit handen van den zedigen schrijver zelven geworden. Ik kon, derhalve, veelligt op geene betere wijze een meer blijvend aandenken mijner erkentelijkheid geven, dan door hetzelfde in onze taal over te brengen en diengenen mijner ambtgenooten aan te bieden, welken, als met het oorspronkelijke minder gemeenzaam bekend, de toegang tot dien arbeid minder gereedelijk ontsloten was.

Zoodra ik nu die ziekte in al hare verschrikkingen had waargenomen, meende ik gehouden te zijn, het vroeger voorgenomen plan te volvoeren. Van de afzigtelijke *physiognomie* dezer zoo verschrikkelijke ziekte een denkbeeld te geven aan hem, welke dezelve niet heeft gezien, daartoe is pen noch spraak, hoe naauwkeurig de beschrijving of mondelinge mededeeling daarvan ook zij, in staat. Gelukkig, echter, dat, gelijk de Voorzienigheid vele andere rampen in dit leven met vertroostende omstandigheden, die eene bron van heilzame onderwerping en geduld zijn, doet gepaard gaan, ook

bij deze ziekte de folteringen niet geëvenredigd schijnen aan de ijselijke doodelijkheid der kwaal. En ofschoon de proefnemingen van hem, die zich der heilkunde wil toewijden, over het algemeen, wel niet van den aangenaamsten aard zijn en men, bij de voorbereiding tot de edelste en weldadigste aller kunsten, den gang moet wagen door gruwen en ontzetting, zullen eenmaal, na het doorstaan van dien proeftijd, de moed met de gevaren, de lust met de gevolgen rijzen, bovenvermeld verschijnsel, toch, vermag de, voor het gevoel van den regtschapeu arts zoo pijnlijke gewaarwording bij de hulpbetooning aan en den aanblik van zoodanige lijdertjes, inderdaad, eenigzins te matigen.

Mogt ik vroeger de aandacht vestigen op een *pathologisch* verschijnsel der baarmoeder, hetgeen, als *pathognomonisch* kenteeken van eene, voor sommige kraamvrouwen zoo doodelijke ziekte, en met betrekking tot de ondankbare behandeling van welke, de scherpzinnigste waarnemer en geneesheer als ontwapend staat; (alleen de onverstandigste *practicus* niet, die, op eigene krachten vertrouwende, rustig voortgaat, daar niets hem in verlegenheid kan brengen zoo lang er tegen koorts en hitte lancetten, zoutmixturen tegen beslagene tongen en kina-poeder tegen verzwakking gevonden worden) de ziekte, welke het onderwerp onzer tegenwoordige beschouwing uitmaakt, en door sommigen met de *putrefactio uteri* in dezelfde *catégorie* wordt gesteld, vermag niet minder den waren

arts aan de feilbaarheid zijner niet altijd evenzeer vermogende kunst te herinneren.

Bestond er alzoo meer dan eene reden voor mij, waardoor ik tot de vertaling dezer *monographie* konde worden aangespoord, te meer kon die stof mijne aandacht bepalen, doordien wij in onze taal daarover zoodanigen arbeid niet bezaten.

Ofschoon ik vreeze, over dit onderwerp wel niet veel meer tot opheldering te zullen kunnen zeggen, dan mijne voorgangers reeds gedaan hebben, zoo zal ik echter mijn gevoelens daarover uitbrengen, terwijl het ontbrekende aan deze *monographie* zoo veel mogelijk door mij zal worden aangevuld.

Zij, die het oorspronkelijke dezer vertaling nauwkeurig hebben nagegaan, zullen ondervonden hebben, dat, somwijlen op eene min bevattelijke wijze, daarin gebruik wordt gemaakt van de woorden: *Wasserkrebs*, *Mundkrebs*, *Mundfäule*, *Mundfäule* und *Scorbute*, *Stomacace*, enz. Het kan daarom niet ongepast voorkomen hier aan te merken, dat sommigen door het woord *Mundfäule*, eenen van den waterkanker wezentlijk verschillende ziektevorm verstaan, terwijl onze schrijver, zoo als uit den tekst heeft kunnen blijken, daaraan wel degelijk de beteekenis van waterkanker hecht, slechts verschillende in graad. Hij bedoelt namelijk dien ziekte-toestand daarmede, welke, gelijk reeds is aangemerkt, aan vele kunstgenooten, vooral hier te lande, als praktisch bekend mag worden geacht, waarbij namelijk, de onderhavige kwaal nog niet tot zulk

eene gevaarlijke hoogte geklommen is, maar zich nog steeds tot voorschrevene kleine blaasjes bepaalt, die aan de inwendige oppervlakte des monds en de lippen voorkomen, zeer spoedig in pijnlijke en invretende zweertjes overgaan en eenen walgelijken, dikwijls rotachtigen stank verspreiden.

Om *wel* te worden verstaan en misvatting voor te komen, heb ik, alwaar het woord *Mundfäule* voorkwam, hetzelfde steeds, ter onderscheiding, door mondbederf vertaald, terwijl de uitdrukking van waterkanker overal voor den hoogsten graad der beschrevene ziekte gebezigd wordt. Door de woorden *Wasserkrebs* en *Mundkrebs* moeten evenwel twee verschillende ziekte-toestanden worden verstaan, gelijk zulks ook in deze vertaling met betrekking tot die van *Mundfäule* en *Scorbut* het geval is, ofschoon *Mundfäule* gewoonlijk door scheurbuik wordt vertaald. Volgens de *etymologie* van het grieksche woord *stomacace*, van *στόμα*, *os*, en *κακός*, *pravus*, kan de beteekenis daarvan niet anders zijn, dan bedorven mond, stinkende adem, mondbederf, *Mundfäule*, en alzoo als een verschijnsel worden beschouwd, aan meer dan eene mondziekte eigen. Het komt er derhalve bij de lezing van het geschrift des heeren RICHTER's, ten opzichte van deze woorden, vooral nopens dat van *Mundfäule* (hetgeen echter door hem met *stomacace* gelijk wordt gesteld) zeer op aan: *wel* te onderscheiden. Met verwijzing tot de aantekening onder letter H. van mijn *Onderzoek naar den aard der kraamvrouwenkoorts*, bladz.

356, meen ik ook hier, met betrekking tot de dikwijls zoo willekeurige beziging van kunstwoorden, ten aanzien van het bovenstaande, en door den Heer RICHTER, tot onderscheiding, zoo bepaald gebezigde woord *Mundfäule*, geldig te mogen maken, de spreuk: »*usus videtur esse tyrannus.*»

Daar het tot dus verre aan eene verzameling en schikking van het verspreide over den waterkanker ontbrak, en het bijzondere dikwijls onopgemerkt blijft, of als vergeten in den oceaan der geneeskundige *litteratuur* verloren gaat, zoo heeft de heer RICHTER aanspraak op den dank zijner en onzer landgenooten, van zulk een' arbeid tot stand te hebben gebracht. V. J. WIEGAND helderde later, met dergelijken arbeid, dit onderwerp op, een' arbeid, die hem reeds eenige jaren had bezig gehouden. Eene beoordeeling van dat geschrift, door RICHTER zelve, is te vinden in de *Litterarische Annalen der gesammten Heilkunde von Dr. HECKER*, 6ter Jahrg. März 1830.

Ofschoon RICHTER het met WIEGAND, over de natuur van den waterkanker, niet eens is, zoo ontzegt hij echter aan zijn geschrift deszelfs verdiensten niet. Voor de *litteratuur* kan het niet anders dan gewin zijn. In deze beoordeeling drukt R. zich naauwkeuriger over de beteekenis van het woord *Mundfäule* uit, aanmerkende: dat de auteurs het omtrent de bepaling daarvan nog niet eens zijn, en men nog niet weet: hoe verre zich

het begrip van deszelfs beteekenis uitstrekt en toegepast kan worden op andere ziekten van den mond, die het algemeene karakter van verrotting of verstoring met zich voeren.

WIEGAND noemt den waterkanker *stomatolacia putrida* en merkt aan: dat eene scheurbuikige *dyscrasie* tot deze ziekte niet altijd den grond ligt, maar somwijlen als eene der gelegheidsgevende oorzaken voor die ziekte bestaan kan; dezelve verklarende, als eene verweeking en oplossing van de daarin begrepene deelen. RICHTER heeft getracht uit de voorhandene waarnemingen algemeene resultaten op te maken. Daar bederf en verstoring van de weefsels des monds de wezentlijke verschijnselen dezer ziekte zijn, zoo scheen hem de beteekenis, »*Mundfäule (stomacace)*,» het beste soortonderscheidend kenmerk toe; en daar koudvuur, volgens hem, de naaste oorzaak der verstoring uitmaakt, het *epitheton* »*gangraenosa*» even zoo doeltreffende, van oordeel zijnde, dat al hetgeen *putride* is, het karakter van koudvuur (*Brand*) met zich voert. Vervolgens gaat onze schrijver in deze beoordeeling tot de wederlegging der hem gedane tegenwerpingen over.

Dit nu komt overeen met hetgeen in het derde hoofdstuk dezer vertaling is afgehandeld, strekkende om aan te toonen, dat de schrijver zich niet kan vereenigen met het gevoelen: dat het verstorings-proces, 't geen wij bij den waterkanker in de weefsels des monds en van het aangezicht waar-

nemen, zoude bestaan in eene oplossing der dierlijke bestanddeelen (*Auflösung in animalische Bestandtheile*); dat heet: verweking der zelfstandigheid; daarmede tevens het gevoelen bestrijdende van KLAATSCH en HESSE, die insgelijks de *identiteit* van den waterkanker met de geleiachtige verweking van de maag en der baarmoeder (welke laatste de heer RICHTER zegt niet waargenomen te hebben) verdedigen. Meer echter stemt hij in met het gevoelen dergenen, die beweren: dat voornoemd lijden in koudvuur, in eene scheikundige ontleding (*chemische Zersetzung*) der organische massa gelegen is.

Wat van alle deze redeneringen, voor en tegen, zij, ook volgens de bekentenis van R. zelve, blijft de natuur van den waterkanker nog steeds zeer in het duister, en is nog verre van geheel opgelost te beschouwen. Evenmin is het pleit aangaande de natuur van de geleiachtige verweking van de maag en die van de baarmoeder, vroeger *putrefactio uteri* genoemd, voldongen. Om over het duistere, waarin de natuur van eenigerhande ziekte nog gehuld mogt zijn, te oordeelen, behoeft men slechts, gelijk ergens vroeger reeds door mij is aangemerkt, niet zoo zeer de moeilijkheid, die er in hare genezing gelegen is, na te gaan, maar alleen het heer van geneesmiddelen, ter bestrijding derzelve voorgesteld, te overzien. Het gaat vast! Wel gekende ziekten bieden niet dan eenige zekere middelen aan, waarmede men dezelve bestrijdt en

overwint. » *Il en est autrement des affections dont l'essence est encore un mystère.*” Eenmaal met de ware natuur eener ziekte bekend zijnde, zal de keuze der aan te wendene geneesmiddelen niet zoo moeilijk vallen; immers: de geneeskundige behandeling staat met de natuur eener ziekte in verband, gelijk deze met hare oorzaak.

Zonder hier stil te staan bij de beantwoording der vraag: of *Auflösung in animalische Bestandtheile*, wel veel anders beteekent, dan *chemische Zersetzung*, zal men zich, voor alsnog, gelijk KLAATSCH met regt aanmerkt, moeten vergenoegen, voor de natuur van den waterkanker zoo goed mogelijk *analogiën* op te sporen. — Met het oog op de verschillende soorten van ontsteking gevestigd, en mij bij eene bepaling daarvan, geenszins die van het celweefsel alleen, gekenschetst door de teekenen van klopping, spanning, zwelling, roodheid, hitte en pijn, als *type* voorstellende, zoo kan ik echter met het gevoelen van den Heer RICHTER, ten opzichte van het wezen des waterkankers dat, namelijk, »deszelfs natuur in' *koudvuur*, door *ontsteking* veroorzaakt, zoude bestaan,» niet zoo onvoorwaardelijk instemmen. De krachten en het ligchaamsgestel des lijders, de *structuur* en *vitaliteit* van de bij den waterkanker aangetaste weefsels, de levensverhouding der kinderen, enz.; zijn zoo vele tegenbedenkingen, die hier wel zeer in aanmerking dienen te worden genomen.

De verklaring der meeste ziekten, wel is waar,

zoude voorzeker niet mogelijk zijn, indien wij daarbij onze toevlugt niet namen tot deze of gene soort van ontsteking, mij, ook door eigene ondervinding, op 't zeerst overtuigd houdende van hetgeen MECKEL daaromtrent aanvoert: »*Entzündung oder ihr ähnlicher Prozess ist die Hauptbedingung zur Entstehung aller Bildungen regelmässiger und unregelmässiger Art.*» Bij de vijf door den Heer RICHTER aan WIEGAND, KLAATSCH, enz. tegengestelde punten, is er, naar het mij voorkomt, een niet naar waarde behandeld, zoo niet geheel onaangeroerd gelaten. Ik bedoel hier de pijn, een verschijnsel, bij iedere ontsteking schier voorhanden. Bij de verklaring van de natuur des waterkankers, als verweeking, komt het mij eene der belangrijkste mede voor, en wint nog door de toepassing daarvan op beide de andere hierboven vermelde ziekten, de maag- en baarmoederverweeking. Wanneer wij nu in aanmerking nemen, dat de pijn, bij meest alle ontstekingziekten, een hoofd-criterium daarvan uitmaakt, en dezelve noch waargenomen wordt bij den waterkanker, noch bij de zoogenoemde *putrefactio uteri*, noch bij de geleiachtige maagverweeking; dan gevoelt men zich inderdaad gedrongen, bij de verklaring van de natuur des waterkankers, van het denkbeeld aan ontsteking als zoodanig, en daarop volgend koudvuur af te gaan en zich bij het gevoelen te voegen van hen, die het wezen dier ziekte, als in eene geleiachtige verweeking gelegen, trachten te verklaren.

Ofschoon ten gevolge der zoo evengenoemde *structuur* en *vitaliteit* der weefsels, waarin de ontsteking valt, eene groote verscheidenheid waargenomen wordt in den vorm, waarin dezelve zich voordoeft, en men dus onderscheid tusschen ontsteking en ontsteking maken moet; b. v.: dat de vast ineengedrongen *textuur* van sommige weefsels, niet altijd zwelling toelaat, en de roodheid bij deelen, die arm aan bloedvaten zijn, geenszins altijd aanwezig is, terwijl de kleur van rozenrood tot donkerrood kan stijgen; de hitte somwijlen bij ligte ontstekingen en in weefsels, die eenen lageren graad van leven bezitten, niet altijd wordt opgemerkt; — dat eindelijk ook de pijn bij minder gevoelige lijdens en in deelen, die weinig zenuwen bezitten, somwijlen gering of geene kan zijn, terwijl zij in andere gevallen de hitte van een gloeiend ijzer doet gevoelen, — zoo zijn, echter, met betrekking tot de deelen door den waterkanker aangetast, vele der begunstigende voorwaarden tot het ontstaan der meest aangenomene en voorzeker het gemakkelijkst te erkennen ontstekingsverschijnselen voorhanden, zonder dat wij evenwel dezelve bij die ziekte, als zoodanig, waarnemen. Slechts in den beginne merken wij, door eenen zekeren, nog niet wel gekenden prikkel, vermeerderden toevloed van vochten naar de wang, en als een gevolg van het aldaar aanwezige losse celweefsel eene nog al aanmerkelijke zwelling van dezelve op, zonder echter daarbij eene levendige *reactie* in die deelen waar te

nemen; de warmte schijnt veeleer in dezelve niet verhoogd; althans eene ware ontstekingspijn doet zich daarbij volstrekt niet gevoelen, terwijl voorzeker niemand gaarne zoude ontkennen, dat zich daar ter plaatse weinig zenuwen bevinden.

Wanneer nu de natuur van den waterkanker gegrond ware op ontsteking, met derzelvee gevolgen, zoo zoude men kunnen vragen: of wij, als zoo vele gevolgen van de *structuur*, *textuur* en *vitaliteit* der aangedane deelen, daarbij geene hevige klopping, roodheid, hitte en pijn zouden moeten waarnemen? De wang, zoo rijk aan zenuwen, bloedvaten en celwijsweefsel: alles moge hier schijnen zamen te loopen om ons de ontsteking, onder derzelvee meest erkenden vorm, met hare verschijnselen en toegekende eigenschappen, (ofschoon over het algemeen aan die van het celweefsel in het bijzonder eigen) voor te stellen: wij ontdekken echter deze verschijnselen niet!

Wanneer wij derhalve ontsteking, op de vorming en de natuur van den waterkanker willen toepassen of geldig maken, dan ontstaat daarbij voorzeker het koudvuur of *sphacelus* niet als een gevolg van een' te hevigen graad van ontsteking, bij eenen normalen toestand der levenskrachten, maar veeleer door eenen te geringen graad van gene, bij gebrek aan deze; eene onzuivere of valsche ontsteking dus, gelijk men dezelve gewoon is te noemen, met stellige neiging tot bederf, waarbij nimmer de afscheiding eener welgestelde etter plaats

kan grijpen. Eene ware ontsteking gaat ook zoo spoedig niet in gangreen over als eene valsche. Hoe onzuiverder dezelve is, des te meer helt zij daartoe over. Men plagt deze soort ook wel tot de *typheuse* te brengen, die, wel verre van eene zuiver *antiphlogistische* behandeling te gedoogen, veeleer den overgang in koudvuur zoude begunstigen. Zoo nemen wij eene *sphaceleuse* versterking waar, als het gevolg eener met hevigheid voorafgegane ontsteking; wij zien dezelve dikwijls na teekenen van eenen ligten graad van ontsteking zoo plotseling ontstaan, dat zij noch met den graad der voorafgegane ontsteking, noch met den tijd, gedurende welken dezelve zich vormde, in verhouding staat. Dit verschijnsel verrast den zorgeloozen waarnemer evenzeer als den geheel onervarenen. Wij nemen eindelijk nog dezelfde versterking niet zelden in de baarmoeder waar, zonder eenig teeken van ontsteking op te merken, welke, getuige hier WENZEL, in zijn werk over de ziekten van dit orgaan, en meer anderen, (waarbij ik ook mijne eigene ondervinding zoude kunnen voegen) ook geenszins plaats heeft. Tot eene der beide laatste soorten schijnt wel de waterkanker te moeten worden gebracht.

Wanneer wij nu van deze punten van beschouwing uitgaan, en daarbij als eene uitgemaakte zaak mogten aannemen, dat de verwekking van weefsels en organen, onder de uitgangen van ontsteking eene stellige plaats had ingenomen, dan

ware met betrekking tot de verklaring van het wezen des waterkankers de zaak, misschien eenigermate gevonden. Deze verklaring, immers, zoude het gevoelen van den heer RICHTER niet in den weg staan, noch de stelling van anderen omverstoten, ware het niet, dat men den uitgang van het eene (ontsteking) *chemische Zersetzung*, en van het andere (verweeking) *Auflösung in animalische Bestandtheile* noemde. Hierdoor toch geeft men, ten opzichte van den uitgang dezer beide ziekte-toestanden een wezentlijk onderscheid in de *pathologische* verandering en verstoring der deelen te kennen.

HESSE verklaart zich echter tegen deze aanneming, terwijl LIPPICH en LEROY de ontsteking als voorwaarde van het ontstaan der baarmoeder-verweeking aannemen, en BOER en KLAATSCH, bij welken ik mij voege, te dezen aanzien wederom tegenspreken.

Daar echter, naar mijn oordeel, gezegde verweeking niet kan worden beschouwd als eenen der uitgangen van ontsteking uit te maken, daar het afwezen van verschijnselen van een' ontstoken aard, den cörsprong van dien ziekte-toestand als zoodanig tegenspreekt, en eene *antiphlogistische* behandeling, in hare gevolgen, tegen de aanneming daarvan getuigt (zie mijne *Bedenkingen*, enz. bladz. 183 en verv., bij de Wed. du Saar te *Leiden*.) zoo moet daarenboven de pas gegevene verklaring, vooral om daardoor de verschillende ge-

voelens tot één te brengen, eenigzins gedrongen voorkomen. Er zij hier veeleer aangemerkt: dat de waterkanker, met betrekking tot deszelfs natuur in de rij der ziekten, nog eene zeer raadselachtige uitmaakt en menig punt des voorhandenen onderwerps eene meer volledige verklaring behoeft. De *dyscrasie*, immers, welke aan deze ziekte ten gronde ligt, houdt zich somwijlen zoo zeer verborgen, dat de kwaal plotseling en zonder duidelijke aanleiding uitbreekt. De verstoring der deelen, en eindelijk de geheele vernietiging van de weefsels bij den waterkanker, wil men deze al versterving noemen, zal toch wel immer het gevolg wezen van eene hoogst *asthenische* ontsteking (gelijk men deze gewoon is te noemen,) in zeer verslachte deelen; en geenszins gelegen zijn in gangreen, ontstaan na hetgeen ook zelfs meer ervarenen, over het algemeen, aan het begrip van ontsteking gewoon zijn te hechten. Er moge zich somwijlen, vooral wanneer daarmede, gelijk gewoonlijk, *gastrische* toevallen verbonden zijn, in den beginne of te midden der ziekte, slechts matige koorts opdoen, die meestal van geene zeer beduidende verschijnselen vergezeld gaat: teekenen van een zoodanig voorafgaand algemeen lijden, als men bij ontsteking, waarop gangreen steeds volgt, aantreft, ontbreken voorzeker hier geheel. Het snelle verloop der ziekte, de weinig beteekenende, algemeene toevallen, welke zij veroorzaakt, zoo lang de dood nog niet nabij is, de naar evenredigheid geringe pijn, het plotseling, door geene

duidelijke voorboden zich aankondigend uitbreken dezer meestal doodelijke krankte laten schier geen twijfel over, dat zij zich aan het geslacht der verweekingen, in den hoogsten graad, aansluit.

Op bladz. 63 van dit geschrift, merkt de heer RICHTER ook zelve aan: »dat de hoogste graad van zwakte in de deelen heerscht, welke het eerst door den waterkanker worden gestoord. De hoogst *asthenische* ontsteking, de vorming van *livide*, loodkleurige vlekken en de snelle uitbreiding der versterking strekken daarvan ten bewijze.»

Doet het denkbeeld, dat wij ons van eene zaak vormen, en het begrip, 't geen daaruit omtrent het wezen derzelve ontspruit, zich meestal van zulk eene zijde voor, van welke hetzelfde met onze bevatting 't meest in betrekking staat: het zij mij vergund, hier eene tweederlei soort van werkingen, als voorbeelden, aan te voeren, die, hoe *mechanisch* ook voorgesteld, misschien eenigermate tot opheldering zouden kunnen verstrekken van hetgeen wij bij den waterkanker waarnemen. Zulke voorbeelden, immers, zijn niet zelden, althans voor het gewone verstand, het bevattelijkste, terwijl het voor de verschijnselen der meer inwendige levensverrigtingen als verwonderd staat, de natuur als aangaapt, en dezelve niet begrijpt, tenzij zoo verzinneelikt daargesteld, dat het verstand haar, gelijk een *mechanismus* voor zich werken ziet.

Men stelle zich hier, namelijk, eene slak en een'

bloedzuiger voor. De uitkomsten, welke men verkrijgt, wanneer men zout op deze dieren werpt en dezelve, hen eenigen tijd aan den invloed daarvan overlatende, gadeslaat, zijn zeer verschillende. De aan de werking van het zout blootgestelde slak zal verweken en smelten, terwijl de bloedzuiger eene lederachtige hardheid verkrijgt en als verstijfd en in elkander gekrompen sterft. Het eerste voorbeeld nu, meen ik van toepassing te mogen maken op het verstorings-*proces*, 't geen men bij den waterkanker waarneemt, terwijl het tweede, ofschoon minder geldig in deszelfs geheel, eenigermate ter verklaring zoude kunnen verstrekken van het verschijnsel, dat wij, als een gevolg van ontsteking, en met regt als den noodlottigsten uitgang daarvan, versterving noemen.

Wordt met betrekking tot het eerste geval, bij den waterkanker, behoudens den veel vermogenden invloed van andere gelegenheidgevende oorzaken, van buiten, door eene inwendige, specifieke scherpte, een *humor acido-corrosivus*, gelijk MUIS dezelve niet oneigenaardig noemde, een toestand te weeg gebracht, waarbij de deelen verweken en smelten gelijk eene slak onder zout, — in het tweede merken wij eenen dergelijken toestand van oplossing in derzelver innerlijke bewerktuiging niet op. Daar echter door het bijgebrachte voorbeeld hiertoe betrekkelijk, een minder goed denkbeeld kan worden gegeven van de veranderingen, welke de *organisatie* der deelen daarbij *in natura* ondergaat,

dan in het eerste geval, zoo geef ik dit voorbeeld hier ook als minder geldig op. Zij, die door de natuur onderwezen zijn, zullen mij begrijpen. Dat er met betrekking tot de *pathologische* verschijnselen, in vermelde gevallen, niet alleen bij het leven, maar ook in de *organische* verstoringen, bij de lijkschouwingen, een groot onderscheid tusschen beide waargenomen wordt, heb ik ook vroeger aangetoond. Bij versterving, immers, na eene volgens derzelve regelen verloopene en niet opgehevene ontsteking vindt men de gegangréneerde plaatsen met duidelijke kenteekenen van voorafgegane ontsteking, zoo als roodheid, verharding, uitzweeting, van *lympa coagulabilis* omringd, van al hetwelk men bij verweking der organen geen spoor ontdekt. In dit geval heeft meer een plotselinge overgang van leven tot dood plaats, zonder dat wij in den omtrek der verstoorde *massa*, de deelen door zoodanige teekenen van voorafgegane ontsteking, als bovenvermeld, omgeven vinden. Bij een naauwkeurig onderzoek vindt men de aangestaste deelen in eene meer of minder *homogene*, geleiachtige, bleekgele, loodkleurige, of blaauwachtige, donkerroode, zwartachtige massa veranderd, merkt HESSE aan, welke KLAATSCH, zie HUFELAND's *Journal* 1823, 1 St. S. 110, niet oneigenaardig met de geleiachtige massa vergelijkt, waaruit eenige mollusken bestaan, zoodat bij de aanraking van dezelve met een penseel de bijzondere vezels scheuren of kunnen worden weggeveegd.

Daar in de natuur niets bij toeval geschiedt, zoo is de verstoring bij den waterkanker, voorzeker, ook geen toevallig verschijnsel, noch door den speekselvloed (*ptyalismus*) daarbij aanwezig, te weeg gebracht, als zijnde deze ook reeds een uitwerksel van den ziekte-toestand zelve; maar in de natuur des kwaals zelve gelegen en gegrond op eene algemeene, bijzondere, *leucophlegmatische* gesteldheid in het *organismus* van eenig tot deze ziekte voorbeschikt *individu*. Hetzelfde is bij eene andere gelegenheid door mij omtrent de wording der *putrefactio uteri*, dusgenaamd, aangemerkt.

Ofschoon zich somwijlen ook ronde, *livide*, blaauwachtige of donkerroode, pijnlooze vlekken, aan verschillende deelen des ligchaams vertoonen, zoo tast echter de waterkanker inzonderheid de hoeken van den mond, of het midden der wang aan. Niemand zal hier voorzeker vragen, waarom niet andere, daarvan meer verwijderde deelen door die ziekte evenzeer worden aangetast, daar, immers, een algemeene aanleg of voorbeschiktheid, als voorwaarde tot haar ontstaan, wordt voorondersteld? Hoe vele kennis, met betrekking tot de geneeskunde in haren omvang, vooral als wetenschap der ervaring, uit de geheel eigene en bijzondere natuur van den mensch, uit de physische en chemische gesteldheid der dingen en uit den eigendommelijken aard der organische en dierlijke ligchamen moet worden afgeleid, zoo blijft echter het *waarom* van zoo vele dingen ons nog

steeds verborgen! Waarom tast b. v. de *syphilis* zoo bij voorkeur de keelholte en de neusbeenderen aan, terwijl andere deelen, althans schijnbaar, daarvan verschoond blijven? Waarom wordt het geneesmiddel tegen deze rampvolle ziekte in deszelfs gevolgen, dikwijls erger nog dan die verschrikkelijke kwaal zelve? Of tast het niet bij uitsluiting het tandvleesch aan, zoodat 't hetzelfde, als het ware, doet verrotten, en de tanden, die vroeger, gelijk een spijker in den wand, in de kaak vastzaten, buiten alle verband met derzelve kassen stelt? Waarom is over het algemeen de *consensus* tusschen de *genitalia* en de keelholte (om van de zoo moeilijke leer der *sympathiën* hier niet te spreken) zoo verwonderenswaardig groot? Doch waartoe hier alle deze vragen, welke nog door zoo vele andere vermeerderd doch moeilijk beantwoord, veelmin opgelost zouden kunnen worden.

Wat de schijnbaar zonderlinge *analogie* betreft, die wij ten aanzien van de aangetaste plaatsen bij de drie hiervoren vermelde ziekten aantreffen, daaruit zijn slechts in zoo verre eenige resultaten voor derzelve gelijkvormigheid op te maken, als het alle slijmvliezen zijn, die wij in de verstoring van ieder derzelve begrepen vinden. Ongeacht de plaatselijke verhouding, die wij daarbij opmerken, als bij iedere der verstoringen de *orificia* der aangedane organen uitmakende, herinnere men zich echter hetgeen daaromtrent bij meervermelden vroegeren arbeid door mij is aangevoerd: dat na-

melijk, de overeenkomst van ziekten met elkander, dikwijls meer in de oorzaak dan in de plaats door dezelve ingenomen, gezocht moet worden. De natuur van ziekten, immers, kan dezelfde zijn, al tasten zij verschillende deelen des ligchaams aan. Voert KLAATSCH, mijns inziens niet ten onregte, de *putrefactio uteri* en de geleiachtige verweeking van de maag (welke laatste mij alleen kennelijk is door middel van een praeparaat op *liquor*) als *analogiën* van den waterkanker aan, een gemeenschappelijke band schijnt mij toe, dezelve onderling te verbinden: de oorzaak namelijk, welke, daar deze zich niet tot ontsteking terugvoeren laat, veeleer gesteld moet worden in dat *onverklaarbare iets* van CARUS, hetwelk hij met betrekking tot de duistere natuur van de *putrefactio uteri*, eene *qualitas occulta* noemt, en zulks, voegt hij er bij: ook wel altijd blijven zal. Immers die storing of opheffing der voeding, die plaatselijke vernietiging en organische teruggang der *vegetatie*, waarin HESSE het wezen van den waterkanker zoekt, moet iets ten gronde hebben, wat wij nog niet kennen, en hetgeen, wanneer het aanwezig is, onder alle omstandigheden en zonder uitzondering deze ziekte voortbrengt. Lees verder bladz. 177 en 178 mijner *Bedenkingen* enz.

Over de *putrefactio uteri*, naderhand baarmoederweeeking door mij genoemd, heb ik, inzonderheid, mijne gevoelens ook kenbaar gemaakt in voorzeide *Bedenkingen*, als bijdrage tot mijn on-

derzoek naar den aard, enz. der kraamvrouwenkoorts. Wat de doorboring der maag betreft (waardoor hier alleen diegene wordt bedoeld, welke door eenen *dynamisch-organischen* ziekte-toestand wordt te weeg gebragt, met uitsluiting dergenen, welke door verwondingen enz. ontstaan), de ziektegevallen, daaromtrent, als het gevolg van *acuut* verloopene ontsteking van dit orgaan en daarop gevolgd koudvuur met verlies van zelfstandigheid, zijn zeer gering. Gewoonlijk, immers, is die ontsteking gelijkmatig over de maag uitgebreid en sterven de lijdens reeds ten gevolge van het daarmede gepaard gaande hevige algemeenlijden, dat tot den overgang in koudvuur steeds klimt, eer nog eene wezentlijke aanranding der maagwanden, met bovengezegd verlies van zelfstandigheid, plaats grijpen kan.

Om nu ter verklaring van de natuur des waterkankers de woorden ontsteking en koudvuur te bezigen, schijnt mij toe aan even vele bedenkingen onderhevig te zijn, als met PFEUFER, LIPPICH en LEROY zich aangaande de verweking der baarmoeder, van die uitdrukkingen te bedienen. Door ontsteking, toch, verstaan wij over het algemeen een meer verhoogd levens-*proces* van het een of ander orgaan, zoodanig, dat door middel van eene de overhand verkrijgende aantrekkingskracht van het ziekelijk geprikkelde deel het evenwigt wordt gestoord, het bloed of andere vochten zich daarin ophoopen, blijven staan en eindelijk de hiervoren vermelde verschijnselen wor-

den te weeg gebracht, waarbij de weefsels onderscheidene gedaanteverwisselingen ondergaan en het bloedscheikundig verandert. Niet iedere vermeederde toevoer van vochten, echter, of overvulling van bloed in eenig weefsel of orgaan, al gaat zulks van eene schijnbaar verhoogde levenswerking vergezeld, mag ontsteking worden genoemd.

Omtrent den aard der zwelling, die wij bij den waterkanker opmerken, is hiervoren gesproken. Wat de afscheidingslijn betreft, die als een ontstokene ring de grenzen der verstoring bepaalt en door den heer RICHTER gehouden wordt voor een bewijs, dat de waterkanker in een koudvurig mondbederf (*stomacace gangraenosa*) en de verstoring van de weefsels des monds en van het aangezicht in versterving bestaat, deze schijnt mij toe, veeleer de pogingen aan te duiden van eene steeds naar zelfbehoud strevende natuur. Volgens genoemden schrijver vormt de ontsteking zich geenszins wanneer de verstoring reeds begonnen is, maar dikwijls meerdere dagen vóór het uitbreken der vernietiging. Omtrent deze ontsteking heb ik mijn gevoelen reeds medegedeeld, volgens hetwelke ik het met anderen daarvoor houde, dat vermelde roode rand steeds meer als een bewijs moet worden aangemerkt van den tegenstand der met de ziekte in strijd getogene natuur. Ook begint de verstoring reeds, wanneer roodheid en zwelling zich meer ontwikkelen. »De waterkanker, eindelijk, (merkt HESSE aan) levert ons een zeer duidelijk

voorbeeld, hoe de natuur bij de genezing van verweelingen te werk gaat.” Op dezelfde wijze heb ik de genezing der *hysteromalacia* trachten te verklaren.

De aanwijzingen tot genezing van de eene zoo wel als van de andere ziekte schijnen mij toe hierop neder te komen: *dat men door eene kracht-dadige inwendige behandeling den gezonken staat der levenskrachten opwekke; en, dat men den verderen voortgang van de plaatselijke, rotachtige verstoring, door gepaste middelen tegenga.* — Eene verkoelende geneeswijze zal hier wel nimmer te pas komen. De middelen bij de behandeling dier ziekte werkzaam bevonden, zijn van een geheel anderen aard.

De stank bij den waterkanker aanwezig, en door RICHTER aan de verweking van organen ontzegd, meenende: *dat de dampkringslucht een veel te onschuldig AGENS zoude zijn om dezelve te verwekken*, is door mij, in mijn *Onderzoek naar den aard der kraamvrouwenkoorts*, ten opzichte der *putrefactio uteri* verklaard, als door haren invloed wel te kunnen ontstaan, inzonderheid door den toegang daarvan tot de verweekte plaatsen, in vereeniging met warmte en vocht, als zoo vele der verrotting begunstigende invloeden. Daar ik mij van het tegendeel nog niet overtuigd kan houden, zoo mag ik ook dit verschijnsel, zonder *inconsequent* te zijn, niet als geldig genoeg voor de aanneming van ontsteking, en strijdig met den aard

der verweeking beschouwen. De verstoorde deelen ontwikkelen bij den hoogsten graad des waterkankers eenen onverdraaglijken stank, aan een krenge gelijk. In minder hoog geklommen graad is dezelve zoo afschuwelijk niet.

Ware het niet, dat ik elders mijne denkbeelden over een en ander breedvoeriger had voorgedragen, welke, gewijzigd, ook van toepassing op dit ons onderwerp zijn, ik zoude hier in meer bijzonderheden kunnen treden. Verstrekte die arbeid mij ten spoorslag tot de bewerking van dit geschrift, geene nuttelooze bezigheid zoude het geacht kunnen worden, wanneer iemand, der zake kundig, ter meerdere uitbreiding van dit onderwerp, de vertaling der *monographie* van WIEGAND op zich nam; te meer daar RICHTER zelf, ten slotte zijner beoordeeling van dezelve, den wensch uit, dat dit gehaltevolle geschrift een ruim vertier moge vinden, daar hetzelve zoo veel tot een nader onderzoek dezer nog zoo weinig gekende ziekte bijdraagt.

Beschouwen wij, eindelijk, met betrekking tot het afgehandelde, de zaak nog eenmaal in het algemeen, dan nemen wij, als zoo vele punten van ondervinding, bij dat overzigt waar: dat het slijmvlies van den mond en der keelholte, na verschillende ziekte-toestanden en onder verschillende omstandigheden, zeer dikwijls aan verweeking onderworpen is, die zich dikwijls niet tot de huid alleen bepaalt, maar zich ook tot de overige zachte deelen uitstrekt. Zelfs na de aanwending van scherp

prikkelende middelen op het slijmvlies dier deelen, ziet men dezelve, als eene geleijachtige bleeke zelfstandigheid, in stukken zich losmaken. Zoo wel naar gelang van de *intensiteit* des kwaals als naar de kleur doet zich die aandoening, voornamelijk aan het tandvleesch, onder alle vormen op. Zoo zwelt bij scheurbuik het tandvleesch langzaam, somwijlen ook snel, wordt bleek, *livide*, blaauwachtig rood, donkerbruin, slap en week, door alle graden heen, en bloedt zeer gemakkelijk; hetzelfde scheidt zich van de tanden af, zoodat deze als waggelende daarstaan en uitvallen. Op het duidelijkst echter drukt zich die toestand (dien ik geene zwaarigheid maak, met anderen, verweking te noemen) der mondholte bij den zoogenoemden waterkanker uit. De ziekte begint gewoonlijk met een klein, donkerrood, vurig puistje of blaasje, hetwelk van eenen rooden omtrek, met eenige zwelling, omgeven, zeer spoedig in eene gevoellooze, koudvurige vlek overgaat, hetzij aan het tandvleesch, of aan het slijmvlies der lippen, der tong of der wangen; zeldzamer in den omtrek der amandelen of van het verhemelte. De deelen zwellen op, branden somwijlen en jeuken, verwekken echter meermalen slechts eene geringe pijn, zoodat de vreeselijke kwaal in den beginne ligt miskend wordt. De kleur, daarbij waar te nemen, is verre van dat rood te bezitten, hetwelk wij bij de *phlegmone* in den omtrek der aangedane deelen waarnemen. Onder en in de nabijheid van gezegde witte vlek vormt zich veeleer zeer snel eene

livide, groenachtige, loodkleurige, zwartachtige, een spekaardig aanzien hebbende, zweer, welke onder het toenemen van eene gewaarwording van pijn, die echter geenszins in verhouding staat met de hevigheid des kwaals, zeer spoedig om zich grijpt en zich tevens in de diepte uitstrekt. Dezelve is met eene kleverige, dunne, scherpe stof bedekt en van eenen breedten helderrooden kring, met zwelling der omliggende deelen, omgeven. Het tandvleesch, de lippen, de wangen, de tong, de neus, de oogen en het voorhoofd worden zeer spoedig verwoest en de zachte deelen vallen bij stukken als verrot af; zelfs de harde deelen, zoo als de beenderen, worden niet verschoond en verweken tot in den hoogsten graad. Op het wasen als aardkleurig aangezigt, vormen zich te gelijk blaauwachtig-zwarte puistjes, ter grootte van eenen speldenknop, welke hetzelfde verloop hebben als die in de mondholte. Onder eenen speekselvloed, die van eene gelijke geaardheid is als bovenvermelde stof, vergezeld van bloedingen uit de monden neusholte, het nitvallen der tanden, scherpe en stinkende ontlastingen, voornamelijk van de pis, oplossing van eenige beendeelen, b. v. van een gedeelte der onderkaak, volgt eindelijk de diepste zinking der krachten, met eenen kleinen, zwakken, snellen pols, vergezeld van groote krachteloosheid der spieren, moeilijke ademhaling, zuchtige zwelling der onderste ledematen, *colliquative* ontlastingen, tot dat de dood dit schriktooneel sluit.

De *metamorphose* van zoodanig geval zweeft mij nog gestadig in alle derzelve verschrikkingen voor den geest; en wie het kleinmoedigheid mogt noemen, bij zulk een tooneel van ijzing, de volkomene verwoesting, namelijk, van het kort te voren, dikwerf nog zoo aanminnig en zacht gelaat der liefste kinderen, gevoelig te worden aangedaan, dien voorzeker is alle menschelijk gevoel te ontzeggen. Althans in zoodanige handen komt mij de uitoefening der heilkunde, steeds zoo weldadig in hare bedoelingen, minder gepast voor. Eene andere betrekking zij hem toegekend.

Daar het thans niet meer aan bijzondere ziektegevallen ontbreekt, die ons, van dag tot dag, het verloop van den waterkanker, naar de gesteldheid des gevals, aangeven, en van de naauwkeurigheid der waarnemers getuigen, zij betrekkelijk het mijne, in het algemeen, aangemerkt: dat, ofschoon de ouders van het kind, waarvan hier de rede is, zeer knappe, doch behoeftige lieden waren, vele, der in het vierde hoofdstuk dezer vertaling opgegevene invloeden, den jongen lijder binnen zeer korten tijd een slagtoffer van zijne jammeren deed worden. Toen ik het kind voor het eerst zag, vond ik de wang, zijnde de regter, zeer gezwollen; met eene ronde aschgrauwe vlek in het midden, en op raad van een' geneesheer, geene *noma* vermoedende, met eene pap bedekt. Ik erkende de kwaal, doch geenszins overtuigden verschijnselen van een' ontstoken aard mij van haar bestaan. Veeleer was

het de afwezigheid daarvan, die mij aan hare tegenwoordigheid deed gedenken. De moeder van den jongen lijder had eenmaal zoodanig geval bij een zusters kind bijgewoond, en zoo wel waargenomen, dat zij zelfs een' anderen op de kwaal indachtig gemaakt zoude hebben. Zij huiverde, en niet zonder reden, op de voorstelling, van zoo veel leeds ook bij een harer kinderen te zullen moeten ondervinden.

Daar de ouders van het lijdertje omtrent een half uur buiten Leiden, in een zeer vochtig, laag, in het veld gelegen huis woonden, en er op dat oogenblik niets anders bij de hand was, liet ik, in plaats van de pap, omslagen met azijn en water op de wang leggen, en zette vervolgens de kuur, op die wijze, onder het gebruik van het *acidum pyro-lignosum*, *spiritus salis marini*, uitwendig, voort, en diende aan het reeds zoo zeer verzwakte kind, inwendig, de *cortex peruviani*, met de *aether nitr. alcohol.*, door de *aether sulphur. alcoholicus* vervangen, en *syrup. cort. aurant.* toe. De ziekte was echter magtiger dan de kunst. De wang brak door, en een aanmerkelijk gat, in dezelve, was daarvan het gevolg. De zweer breidde zich nu trechtersgewijze in de diepte en naar de vlakke uit. In den omtrek daarvan was nog het bleekgele gelaat, met slappe huid en blonde haren te aanschouwen, terwijl de matte blik van het flauwe oog geen angstig lijden, maar een diep gezonken staat der levenskrachten te kennen

gat. Weldra werd het oog geheel van het licht beroofd. De ziekte krom steeds meer en meer. Bij eenen lijkachtigen stank en de afscheiding eener dunne scherpe vloeistof nam de verstoring het eerst de rechterhelft van het aangezicht in; vernielde alle de zachte deelen door ontbinding, of hoe men dat *proces* ook noemen moge; rukte de tanden uit derzelve verband, en stukken van de kaak werden afgescheiden. Nauwelijks was het aan te hooren, toen de kleine lijder, nadat ook de oogbol in den verwoestenden voortgang der ziekte was medegesleept, vroeg: waar of zijn oog was gebleven? of wanneer hij met eigene handen de moeder of den vader de brokken, die hij met zijne vingers van zijn half verrot aangezicht aftrok, de losgewordene en uitgevallene tanden aanreikte, met de woorden: ziedaar een steentje uit mijn' mond. Zoo greep de kwaal op eene allerverschrikkelijkste wijze rondom zich, en breidde zich ook spoedig over de andere helft des aangezigts uit, waardoor de mondholte, geheel van hare wanden beroofd, als uitgebrand zich aan het oog vertoonde.

De dood maakte aan dit treurig schouwspel, hoe buitengewoon snel deze ziekte, over het algemeen, ook moge verloop, naar 's menschen oordeel, nog te laat een einde.

Eene afbeelding van dit geval hier bij te voegen, daartoe was niet wel gelegenheid. De verstoring der deelen greep ook zoo spoedig om zich heen, dat de teekenpen nauwelijks in staat zoude

geweest zijn, de kleurenmengeling der verwoesting te volgen. Zij liep dezelve schier vooruit.

Een ander geval, waarvan hier de afbeelding nevensgaat, kan ten voorbeeld verstrekken, dat de waterkanker, hoezeer eene veelal doodelijke ziekte, echter niet tot de geheel ongeneeslijke behoort, ofschoon ook tot eene aanmerkelijke hoogte geklommen. Op bladzijde 4 enz. van dit geschrift, vinden wij daarvan ook reeds voorbeelden bijgebracht.

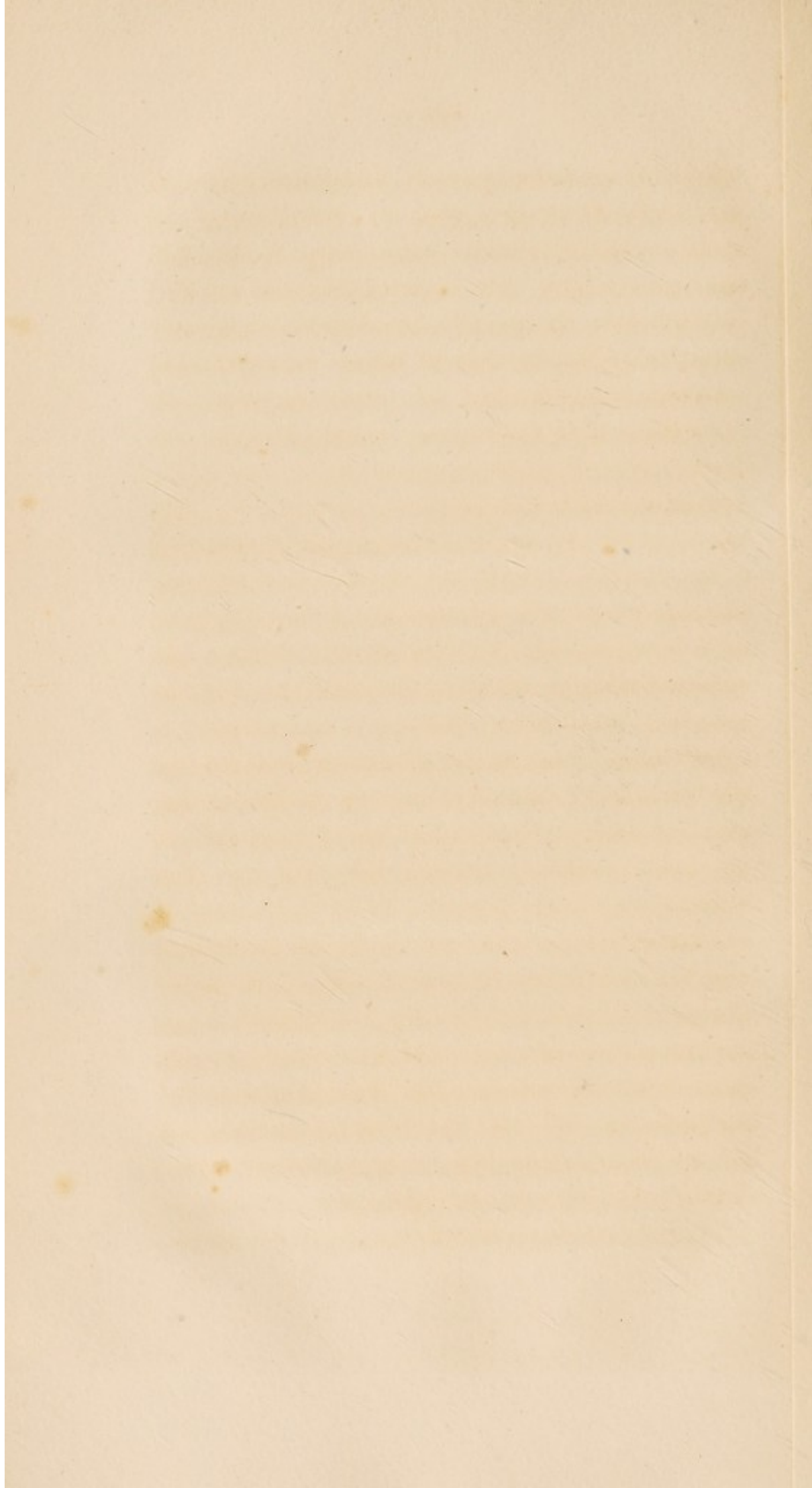
Het zal den lezer wel onverschillig zijn, of het lijdertje, dat het onderwerp van dit geval uitmaakt, drie of vier jaren oud was. Genoeg is het te weten, dat, volgens aller ondervinding, de lijdens, welke door den waterkanker worden aangetast, kinderen van teederen leeftijd zijn. Van meer gewigt is het te vermelden, dat het onder de allerongunstigste omstandigheden, in de grootste armoede (geen ongewoon verschijnsel hier te Leiden) leefde, en gelijk de afbeelding aanduidt, die eigendommelijkheden van het ligchaamsgestel op het voorhoofd en het gelaat droeg, welke de ziektegevallen, die wij tot hiertoe bezitten, voor het grootste gedeelte aantoonen. Op bladz. 69, hiervoren, vinden wij die eigenschappen als met het penseel der natuur beschreven.

Toen ik dit lijdertje voor het eerst zag, was er reeds een gat, ter grootte van een vijfstuiversstuk, in de wang (zijnde de linker) ontstaan, waardoor eenige kiezen te voorschijn kwamen, en eene trechterwijze gevormde zweer ontstond. Weldra echter

scheurde ook het nog overgeblevene gedeelte, 't geen den mondhoek aan de lijdende zijde bepaalde, in, waarna deze lap door de nog zwakke werking van de *musc. levator alae nasi et labii superioris* naar de hoogte werd getrokken, zoodat de opening van den mond daardoor, en door de *abnormale* werking van meer andere aangezichtsspieren, eene zeer onregelmatige gedaante verkreeg en van den tegenovergestelden, nog niet aangetasten mondhoek, tot verre over deszelfs natuurlijke grenzen aan de lijdende zijde voortliep.

Naar boven had de zweer, gelijk de afbeelding aanduidt, zich reeds over het jukbeen tot aan het oog uitgestrekt; liep van daar in eene afhellende rigting langs den linker neusvleugel naar voren en beneden en strekte zich over de bovenlip uit, zoodat de verstoring aldaar reeds meer dan de helft van dezelve had ingenomen, terwijl zij zich, op gelijke wijze, naar onderen, tot aan den benedenrand der onderkaak uitstrekte. De spleet des monds tusschen zich latende, daalde de zweer over de kin, en nam de benedenlip in eene schuins benedenwaarts gaande rigting, ongeveer ten halve in, en breidde zich naar achteren over de wang, tot in de nabijheid van het oor ter genoemde zijde uit. In de diepte van de door dikke randen omgevene zweer zag men de vuile met stinkende slijm bedekte kiezen nog meer te voorschijn komen en al hetgeen zich in de rigting der zweer, tusschen de scheiding des samenhangs bevond. Het tandvleesch aldaar vloeide,

zoo onder als boven, met de lippen der zweer als eene *homogene* massa in één, terwijl de kiezen los in derzelve kassen stonden, doch geene enkele daarvan verloren ging. De zwarte, verdroogde, hier en daar meer vochtige brokken, welke de afbeelding, inzonderheid aan de boven- en onderlip, aantoonde, vielen van tijd tot tijd of van zelve af, of werden, bijna losgeworden zijnde, door het lijdertje zelve afgeplukt, wanneer dan die bleekgele, rotachtige, asch- of leverkleurige massa te voorschijn kwam en van een' hevigen stank vergezeld ging. Het geheel, eindelijk, was door een' paarschkleurigen rand, die zich in de vale kleur van de huid des aangezichts verloor, en over welke gesteldheid en verhouding tot den aard van den waterkanker, hierboven gesproken is, ingesloten.

De allezins ongunstige omstandigheden, waarin dit lijdertje zich bevond, deed mij, indien er nog redding mogelijk ware, naar eene gelegenheid ter verpleging rondzien, zonder welke het met hem gedaan zoude zijn geweest. Eene goede voeding en ligging werden door mij als de hoofdvoorwaarden beschouwd, om de geneeskundige behandeling te ondersteunen, zonder welke voorzeker de kunst in dezen niets vermag. De voornaamste gezellin daarenboven der armoede, in het algemeen, onreinheid, was ook hier voorhanden, en moeilijk valt er een der herstelling vijandige invloed te bedenken, die hier niet werkzaam was.

Het lijdertje werd met de moeder in eene der

ziekenhuizen hier ter stede opgenomen, en weldra zag men de bewijzen, wat eene goede verpleging, zelfs in de ongunstigste omstandigheden, vermag.

Nadat de ziekte-toestand nog eenigen verderen voortgang had gemaakt dan op de afbeelding is uitgedrukt, en op het punt stond, ook het oog in deszelfs verwoesting, die zich gelijk vermeld is, in eene stille, schier gevoellooze vertering der aangetaste deelen uitdrukt, mede te slepen, waarbij zelfs het neusbeentje aan de zieke zijde, los geworden zijnde, zich ontlastte, begonnen de uitgeputte levenskrachten onder het gebruik van wijn, kina en goed voedsel wederom toe te nemen. Inwendig werden *roborantia* toegediend en de zweer van tijd tot tijd op de gewone wijze met *acidum muriaticum*, in eene behoorlijke hoeveelheid met *mel rosarum* verbonden, bestreken. Door de afstooting van de rottige, bedorvene deelen verkreeg dezelve eene betere gedaante. De gezwollen omtrek, die door het overhangen der randen, aan de zweer een trechtervormig aanzien gaf, begon te slinken, en geheel ingevallen en vlak geworden zijnde, de pogingen van de natuur, ter vorming van het likteeken, zich op te doen. De paarschkleurige, licht rozenroode rand, in den omtrek van het *ulcus*, begon zich tot eene streep terug te trekken, en werd zelfs te krachtiger van uitdrukking naar gelang de levenskrachten over de kwaal begonnen te zegevieren. De natuur vertoonde zich bij de *reproductie* van het verloren gegane, zoo

werkdadig, dat de verstoorde deelen wonderbaar werden hersteld, en er, in vergelijking van het verlies aan zelfstandigheid, een minbeduidend likteeken ontstond. Er vormde zich een naad, die aan den mondhoek, daar ter plaatse, wel nimmer deszelfs natuurlijke gedaante geheel konde wedergeven, denzelfen evenwel boven alle verwachting herstelde; zijnde echter door het verlies van het neusbeentje de welving van den neus aan die zijde verloren gegaan, welk voorval, trouwens, door de aanwinst van huid, de vorming van het likteeken en van den naad begunstigde. Om de onkosten van dit werkje niet te vergrooten, is bij de uitgaaf van hetzelfde de voorstelling van het gevormde likteeken, door middel eener afbeelding, terug gehouden.

Een voorbeeld van het onbegrensde herstellingsvermogen der natuur, in de hopeloosste omstandigheden, is te vinden in RUST's *Magazin*, 3⁴ Bdes 1ste Heft 1831. *Mit einer kupfertafel*. Aldaar wordt melding gemaakt van een geval, waarin de afstooting van twee derde gedeelten der onderkaak, uit inwendige oorzaken, en de wederherstelling van het verloren gegane plaats had.

Zien wij in sommige gevallen, onder zeer gunstige omstandigheden, zelfs zonder behulp der kunst, den waterkanker meermalen eene gewenschte rigting en gelukkiger' uitgang nemen, dan de verweeking van inwendige organen, zoo als b. v. van de maag en van de hersens, waarbij SUNDELIN

ook nog het koudvuur der longen, door LAENNEC beschreven, voegt, enz., volgens HESSE moet zulks hieruit worden verklaard, dat de verweking bij den waterkanker geene voor het leven zoo belangrijke en gevaarlijke deelen aantast, en dat, wegens de uitwendige ligging derzelve, de genezing door de afstooting van de verstoorde en bedorvene gedeelten mogelijk is. Hoe ongezonder echter de voorwerpen zijn, welke door den waterkanker worden aangetast, des te ongunstiger moet, natuurlijk, over het algemeen, de voorzegging zijn.

Ten opzichte van de behandeling des waterkankers, of liever van zweren in den mond of op de binnenste oppervlakte der wang, nemen wij nog gevallen waar, die onze opmerking zeer verdienen. Het zijn, namelijk, verdachte *syphilitische* zweren, die ik hier bedoele. Twee gevallen van dien aard zijn mij voorgekomen, waarvan ik de bijzonderheden hier nog mededeelen zal.

De bedoelde patienten van meer gevorderden leeftijd, verkeerden beide in eenen toestand, die de verschijning van gezegde, nog al uitgebreide zweren langs de binnenoppervlakte van de regter wang bij hen zeer verdacht maakte. Beide, namelijk, ondervonden vroeger, na verboden minge-not, al spoedig de wrange gevolgen dier ongeoorloofde liefde. Eenen geruimen tijd na het vergrijp openbaarde zich bij beiden een *ulcus* ter gezegder plaatse in de wang, ofschoon zij eene met de

natuur der voorafgegane ziekte overeenkomstige behandeling hadden ondergaan. Deze zweren namen in omtrek toe, zoodat bij den eenen, dezelve, zich van de *ductus Sthenonianus*, ter grootte van ongeveer een' gulden, meer in de lengte, dan in omvang zich uitbreidende, op het *epithelium* van den buitenrand der regterlip te voorschijn kwam. De andere was minder groot. Het aanzien derzelve deed mij echter twifelen aan de natuur des gebreks, ofschoon uit vrees voor de gevolgen, en niet zonder reden, de lijders mij den *syphilitischen* aard daarvan, als het ware, opdrongen. Hoezeer zij mij daarvan ook meenden te moeten overtuigen, zoo beantwoordde echter de uitkomst aan de *pathologische physiognomie* van beide; bij den eenen meer dan bij den anderen de overtuigendste kenmerken opleverende, dat eene scorbutische lichaamsgesteldheid bij hen voorheerschte, die aan de zweren het karakter van waterkanker gaf. De behandeling, vooral, bevestigde dit vermoeden.

Een hunner, in dit geval te zeer aan het *post hoc ergo propter hoc* vasthoudende, hetgeen op zich zelf eene slepende ziekte is van het menschelijk geslacht, in al deszelfs doen en laten, eene rijke bron van wanbegrippen, — en dwaling kan slechts dwaling voeden, — wantrouwde de zaak, en vervoegde zich bij eenen, overigens zeer kundigen geneesheer, die de zaak met een ander oog beschouwde, dan ik vermeende te moeten doen, en uit- en inwendig *mercurialia* toediende.

Openhartig genoeg, openbaarde de patient zelf mij zijn gehouden gedrag. Om het twijfelachtige, 't geen er in de zaak gelegen was, duidde ik hem zulks te minder ten kwade, daar hij zich bij een' veteraan in de kunst vervoegd had, die om zijne bekwaamheden en zedige bescheidenheid, de achting van ieder' onbevooroordeelde moest wegdragen. Ik nam nu den patient, die mij zulks verzocht, verder waar, en de werking der hem voorgeschrevene middelen, op zijn *organismus*. Een en ander overtuigde mij weldra, dat dezelve in dit geval niet waren aangewezen en men spoedig van hun gebruik moest afzien. Het tandvleesch werd er hevig, en eerder door aangedaan dan gewoonlijk. De klieren in de mond- en van de keelholte zwollen dermate op, dat de patient schier spreken, noch slikken konde, terwijl de kwijl uit den mond liep. Alzoo kon de naaste oorzaak der ziekte, uit de verschijnselen, door de werking der toegediende middelen op het dierlijk *organismus* te weeg gebracht, en uit de teekenen der ziekte zelve, die zich steeds door eene aan scheurbuik eigene lichaamsgesteldheid kenmerkten, gevonden worden. De speekselvloed werd door de toediening van de *hepar sulphuris* tot staan gebracht, en de zwelling der *tonsillae*, alsmede die van de *glandulae submaxillares* en *sublinguales*, door het aanzetten van bloedzuigers beteugeld, waarna met *antiscorbutsche* middelen de genezing werd voltrokken.

Wat de tweede dezer op zeer onderscheidene

tijden gedane waarnemingen betreft: de *calomel*, wegens het hoogst twijfelachtige en verdachte des gevals, vooraf met zeer veel omzigtigheid door mij toegediend, verzaakte hare werking ten goede, terwijl de houtdranken door den besten leefregel, in allen opzigte, ondersteund, niets uitwerkten, dan vertraging der genezing.

In dit geval was het, dat ik van het houtzuur of den houtazijn, door den Berlijnschen geneesheer KLAATSCH vroeger reeds met zulk een gelukkig gevolg in den waterkanker toegediend, de voortreffelijkste uitwerking waarnam. BOERHAAVE prees reeds den azijn uit- en inwendig, bij gangreen en rottige zweren gebezigd, als een uitmuntend middel aan. Zijn *spiritus excitans* wordt in versterving, gelijk bekend is, voor een zeer werkzaam middel gehouden. Het voorschrift daarvan is:

℞ *Succi rec. express. citri. Unc. II.*

— — — *aurant. Unc. I.*

Syrup. recent. Moror. Unc. II.

Aq. stillat. citr. totius. Unc. IV.

— *Melissae. Unc. II.*

— *Cinnamom. Unc. I.*

— *Vini Rhenani Unc. VI.*

Addito, si opus, saccharo, m. d. Bibat. Unc. I.
omni vel semi hora.

Van dit middel is reeds melding door mij ge-

maakt in mijn *Onderzoek naar de Oorzaken der Kraamvrouwenkoorts*, bij gelegenheid, dat ik aldaar over de plaatselijke behandeling van de *hysteromalacie* sprak; zie bladzijde 246. Omtrent den houtazijn is daar ter plaatse verder door mij aangemerkt: dat dit zuur aan JOSEPH BERRES (*Ueber die Holzsaure u. s. w. Wien. 1823*) zich inzonderheid ook heilzaam bewees bij algemeene *scorbut*, slappe, bleeke, niet zeer gevoelige zweren; weelderige, sponsachtige, zwartachtige, stinkende, ingevreten, ongevoelige, *scrophuleuse* zweren, scheurbuik in den mond, kankerachtig spekgewel en hoofdzeer. Het verdelgt terstond den kwaden reuk en bekroont in de meeste gevallen de aanwending met den besten uitslag. Zelfs in de hospitaalversterving werd hetzelfde, gelijk men wil, met goed gevolg gebruikt.

De overgehaalde houtazijn of het houtzuur werkt zwakker dan de raauwe, ongeveer in verhouding van 1-4. Aan het licht blootgesteld verliezen beide hunne eigendommelijke werking, ook wanneer zij eenige dagen in een open vat blijven staan. BERRES gaf het raauwe houtzuur in een gepast *véhicule*, inwendig, van 10 droppels tot eene *drachma*. De overgehaalde, zacht bijtende, van eene halve *drachma* tot eene halve ons, en steeg allengskens tot deze gift. KLAATSCH zegt: volwassenen bekwamen dagelijks van eene halve tot tien *drachma's* behoorlijk met water verdund.

Men houde mij deze herhaling hier ten goede.

De vorm, waarin ik dit middel in bovenvermeld geval, toen ik van mijne eerste *indicatie*, nog tijdig genoeg terugkwam, aanwendde, was de volgende:

℞ *Aceti pyro-lignos.*
Syrup rubi id.
— *c. aurant. aa Unc. I.*
Aq. cortic. citri. Unc. XII.
m. d.

S. Alle uur twee lepels vol.

℞ *Syrup. rubi id. Unc. III.*
Acid. pyro-lignos. Dr. III.
m. d.

S. Om de zweer en den mond te penseelen.

Er valt hier aan te merken: dat de boven voorgeschrevene zamenstelling, waardoor ik den *spiritus excitans* van BOERHAAVE eenigermate wilde doen vervangen, wegens de toegediende hoeveelheid van het zuur, de ingewanden scheen aan te doen, waarom door mij de volgende verandering in dezelve werd gemaakt, die, wijl de patient dezelve zeer goed verdroeg, en zij aan het doel scheen te beantwoorden, dikwijls herhaald werd.

℞ *Pulv. radic. saleb. Dr. I.*
Solv. infus. rosar. rubr. Unc. XIV.
Acid. pyro-lignos. Unc. 3.
Syrup. rub. id. Unc. I.
m. d.

S. Alle uur een kopje vol.

Intusschen werd steeds ijverig met het bestrijken van voorzgd *ulcus* in de mondholte voortgegaan. Ook het zachte verhemelte, de *uvula* en de *tonsillae* hadden zulks noodig. En niet alleen, dat alle deze deelen tot eenen zoo volkomen mogelijken staat van gezondheid wederkeerden, maar ook de aamborstigheid, waardoor de patient aanhoudend werd gekweld (hetgeen hier vooral opmerking verdient) nam onder het gebruik des houtazijs af. De dierlijke vezel schijnt er door te worden versterkt en de slijmafscheiding beperkt, terwijl de *sputa*, welke zich in de longen ophoopen, meer gekookt, gemakkelijker werden opgegeven. In 't kort, de *leucophlegmatische* ligchaamsgesteldheid van den lijder werd, in 't algemeen, in zoo verre hersteld, dat hem zijn toestand zeer dragelijk was geworden. Dragelijk zeg ik. Onze patient, namelijk, behoorde juist niet tot de gunstelingen der natuur, maar was veeleer stiefmoederlijk door haar behandeld.

Met betrekking tot de natuur van beide, hier kortelijk medegedeelde, gevallen meen ik te mogen besluiten: dat zij tot de *noma scorbutica* behoorden. De slappe, bleeke huid der lijders, met blonde en roodachtige haren, enz. waren mede zoo vele kenmerken van eene daartoe eigendommelijk voorbeschikkende ligchaamsgesteldheid. En mogen volwassenen zeldzamer door deze ziekte worden aangetast, het *organismus* vermag, daarenboven, meer in het wederstaan van schadende inyloeden. Daar-

om, merkt RICHTER hiervoren ook zeer juist aan, bepaalt zich eene, zelfs uit inwendige oorzaken ontstane *stomacace*, bij de vorming van oppervlakkige zweren in het slijmvlies.

Er zijn er misschien, die ten aanzien van beide gevallen gezind zijn, aan te merken, dat, bijaldien men in de toepassing van hetgeen de *helcologie* ons aan de hand geeft, gelukkiger geweest ware, men reeds in den beginne overtuigend zoude opgemerkt hebben, waartoe de waarneming der gevallen eerst later leidde: de vergelijking der voorafgegane omstandigheden met de tegenwoordige kon hier echter den scherpzinnigsten voor eene poos doen dwalen in eene zoo uitgebreide als moeilijke kunst; eene kunst, in welke, gelijk ZIMMERMANN aanmerkt, de grootste en geoefendste geest, aan het einde der roemvolste loopbaan, zijne onkunde openhartig belijdt, wanneer hij, 't geen hij weet, vergelijkt met 't geen hij niet weet, en omtrent welker uitoefening VAN SWIETEN zoo zinnrijk als waar, aan bovengenoemden schreef: dat zij het zekerste tegengift uitmaakt voor de trotschheid.

Ofschoon het toegediende kwik, in het laatstvermelde geval, nog wel geen kwaad had gedaan, zoo heeft toch, dit middel in deszelfs gebruik zijne grenzen. Dikwijls wordt er te veel, uiterlijk, op de wond gelegd; dezelve ondergaat alsdan eene eigendommelijke verandering, welke, door het overwigt der mercuriaal-vergiftiging op het *syphilitische* ontstaat. De voortgezette wer-

king is alsdan onwerkzaam en het inwendige gebruik zelfs nadeelig. De zweer wordt bleek in haren grond, loodkleurig, vuilgrauw, sponsachtig, bloedt ligt, en is niet zeer pijnlijk; heeft een slap, levenloos aanzien, meer aan scorbutische zweren eigen.

Wanneer nu in zulke gevallen de aanwending van het salpeterzuur, inzonderheid uitwendig toegediend, zeer nuttig is bevonden, en de hardnekigste zweren, die maanden lang aan alle *praeparaten* van den *mercurius* weerstand hadden geboden, snel en gelukkig genezen, dan ook mogen wij op *analogische* gronden, tot de gunstige werking van het houtzuur in bovenvermelde gevallen besluiten.

Het salpeterzuur wordt, gelijk bekend is, in bovenvermelde gevallen in de volgende verhouding voorgeschreven:

℞ *Acid nitric. Drachm. β.* — *i.*

Aq. rosarum, Unc. vi.

Tinct. thebaic. Drachm. i.

M.

Hiermede wordt pluksel bevochtigd, op de zweer gelegd en met een verband gedekt. — Inwendig, gelijk andere mineraal-zuren, van eene halve tot eene heele *drachma*, met eene aangename stroop tot drank. Ook is hetzelfde door BARON en WALLACE met goed gevolg in den waterkanker toegediend;

door COATES, daarentegen, nutteloos in die ziekte bevonden.

Daar hetzelfde ten opzichte der werking en het gebruik aan het zwavelzuur geheel gelijk staat, hetgeen vroeger bijna alleen in den waterkanker werd aangewend, zoo voert de heer RICHTER in meervermelde *Bijdrage* enz. voorzeker niet ten onregte aan: dat in latere tijden hetzelfde, gedeeltelijk met onregt, door het houtzuur en de *chlor-praeparaten* verdrongen is geworden.

Bij al het verhandelde mag ik niet voorbij, hier ook nog melding te maken van de gelukkige behandeling des waterkankers, gelijk men opgeeft, door middel van het rottenkruid, op de volgende wijze voorgeschreven, en dagelijks eenmaal met pluksel aangewend:

℞ *Arsenic. albi*, Dr. ʒ. ii.

Aloës.

Myrrh. ana Dr. i.

Solve in vini alb. Libr. i.

Na de aanwending van dit middel, gedurende 8 dagen, verdween het *carcinomateuse* karakter. Tot natuur beval zich bijzonder aan, een mengsel uit *aq. Gourelardi: Aloë. Myrrh. en Extr. opii.*

Het zij verre van mij, te wanen, dat de twijfel, dien ik gewaagd heb tegen het door den heer RICHTER verdedigde gevoelen, omtrent de natuur des waterkankers, in het midden te brengen, van dien aard zoude zijn, dat daardoor, geredelijk, alle zwa-

righeden, betrekkelijk dit onderwerp, zouden zijn uit den weg geruimd. Geenszins! Wanneer wij echter de rij der geneesmiddelen, welke die ziekte, voor en na, zijn tegengesteld, nagaan en men tot de genezing daarvan zelfs zijne toevlugt tot rottenkruid heeft genomen, dan mag ik niet ontveinzen, er aan te twifelen, of wij in de kennis harer oorzaken en ware natuur bereids in zoo verre gevorderd zijn, dat er omtrent de wijze van het ontstaan der vernietiging niet alleen, maar vooral ook met betrekking tot de genezing, nog niet een woord van pas gesproken zoude kunnen worden. Wanneer toch omtrent de natuur eener ziekte nog zoo vele gissingen, en uiteenloopende beschouwingen, ook onder de meer verlichten, in de zoo moeilijke kunst van heelen, bestaan, dan kan men er op rekenen, dat de zaak nog niet gevonden is. Iedere welgemeende poging ter oplossing der bestaande zwarigheden verdient alzoo onzen dank, en hem komt voorzeker den meesten lof toe, welke in dergelijke gevallen eene beschouwing voordraagt, waarvan schier ieder gereedelijk de voordeelen in het oog moeten vallen. Volkomen instemmende met het gevoelen van die geneesheeren, welke stellen: dat het ten opzichte van de waarneming en het leeren kennen eener ziekte minder aankomt op het *veel* zien dan op het *wel* zien, waardoor zich de man van *genie* inzonderheid onderscheidt, zoo is het echter even zeker, dat men eene ziekte niet kent, zoo lang men haar niet in alle hare ware en bepaal-

de oorzaken kent, en dat men haar niet vermag te genezen, zoo lang men derzelver oorzaken niet wegneemt. Wanneer de natuur in het aanwenden harer grondkrachten met ons is, dan slaagt men meermalen in de genezing, zelfs met minder aangewezen geneesmiddelen, en het is den, door ZIMMERMANN, in zijn uitmuntend werk, *over de ondervinding in de geneeskunde*, zoo waar geschetsen *practicus* alleen gegeven, zoo gelukkig te zijn, van te wanen, eene groote kuur te hebben verrigt, omdat zijne middelen, bij de genezing, de laatst toegediende waren; de werkingen van uitwendige omstandigheden, steeds uit de door hem voorgeschrevene geneesmiddelen afleidende, en de werking van deze weder uit gene.

Ofschoon gaarne bekennde, van met betrekking tot het behandelde onderwerp, eenen niet zoo grooten schat van ondervinding te bezitten, als waarop anderen in dit opzigt zich mogen kunnen beroepen, (en velen bij iedere gelegenheid gewoon zijn te doen) zoo heb ik evenwel niet geaarseld, om mijn gewigtje mede in de schaal te leggen; door de ondervinding geleerd en afgeschrikt, om niet ieder uitgesproken woord van dezen of genen, onder de voor beroemd gehouden en zelfs der geneesheeren of wondartsen, zoo gereedelijk voor een geloofsartikel aan te nemen. Wie heeft wel niet eens in zijne moeilijke kunst misgezien, hoezeer ook door de wetenschap ondersteund? Wie kwam er echter zoo rondborstig voor uit als HIPPOCRATES?

Tot hiertoe was ik met het schrijven van dit bijvoegsel gevorderd, toen mij eene *Bijdrage tot de leer van den waterkanker, als een naberigt tot de voorhandene monographie*, door den heer RICHTER zelve, onder de oogen kwam. Hierdoor moest mijn plan tot eene verdere vervolging van hetzelfde vervallen, waarbij ik mij, gelijk gezegd is, had voorgesteld, vooral de *litteratuur* over de onderhavige ziekte tot meerdere volledigheid te brengen. Daarin nu door bovengenoemden voorzien zijnde, is alzoo, de door mij daartoe verzamelde stof nutteloos geworden. Het weinige, in die bijdrage ontbrekende, mag te gering worden geacht, om daarvan hier afzonderlijke melding te maken, ten ware het tot bevordering onzer kennis van de natuur des waterkankers konde verstrekken. De heer RICHTER, in bovenvermeld geschrift, aan zijn gevoelen getrouw gebleven, heeft, door de bewerking van de behandelde stof, op nieuw getoond, een verstandig, geleerd en oordeelkundig beoefenaar der geneeskunde te zijn, en ons met de uitgave daarvan eene wezentlijken dienst bewezen. En ofschoon omtrent de natuur des kwaals niet eene lijn met hem trekkende, zoo zal evenwel dat verschil in gevoelen geene levens op het spel zetten, daar de voorgedragene behandeling der ziekte niet vijandig tegen elkander overstaat, en dus geene offers vordert in gevallen, waarin nog genezing mogelijk is.

Eindigende, breng ik den schrijver hier nog

mijnen opentlijken dank toe, van door zijn geschrift mijne bijzondere aandacht op dit onderwerp gevestigd te hebben; en zij het mij vergund, dezen mijnen arbeid, dien ik aan het bescheiden oordeel mijner lezers opdraag, met de woorden van een' fransch' schrijver over den waterkanker te sluiten: — il importe d'apprendre à la connaître et d'essayer de dévoiler la nature d'une affection qui parait se rapprocher de la pustule maligne par la rapidité de sa marche; de cancer par sa tendance à envahir et à détruire les parties qui l'entourent; de la gangrène par ses résultats, et contre laquelle il s'en faut bien que l'art offre toujours des ressources assurées.

